

OLCSÓ KÖNYVTÁR
Szerkeszti Gyulai Pál.

GRÓF RÁDAY GEDEON
ÖSSZES MUNKÁI.

ÖSSZEGYÜJTÖTTE S BEVEZETTE
VÁCZY JÁNOS.

BUDAPEST.
FRANKLIN-TÁRSULAT
MAGYAR IROD. INTÉZET ÉS KÖNYVNYOMDA.
1892.

TARTALOM

ELŐSZÓ.

RÁDAY GEDEON.

GRÓF RÁDAY GEDEON ÖSSZES MŰVEI.

Tavaszi estve.

Árpádról írandó bajnoki éneknek kezdete...

Kérés.

A kereszténynek estvéli maga megvizsgálása.

Dieneshez.

XV. Zsoltár szokott nótájára.

Mezei dal.

Sóhajtás.

Ugyanazon dal meghosszabbítva.

A vén ember.

Egy vén emberről.

Virgilius Aeneissének kezdete.

A violácska és rózsa.

Mapes Gvalternek korcsma-dala.

A Mapes mentsége.

Három próbái a Telemachus kezdetének.

1. Négy sorú stróphákban.

2. Két sorú versekben.

3. Hexameterekben.

Dieneshez.

Egynéhány fabulák.

1. A mezei prücsök.

2. A békáról.

3. A róka és holló.

4. I. Mátyás királynak három restjei.

5. A tormába esett fereg.

6. Víz, szél, becsület.

Két Venus s különböző két fíjok.

Dorilis.

Ugyanő.

Fulvia.

A ki nem jár....

Horatius IX. ódája a harmadik könyvből.

Ugyanazon ódája Horatiusnak szorosan az ő versmértékéhez kötve.

Dienes.

Szép Rózsi.

Anakreonból való fordítások.

II. Oda.

XL. Óda.

Anakreonnak XLV. dala.

XLVI. Óda az házasulandókra szabva.

A péczeli palotában festett képeknek rendi,
és azoknak, egymástól való függések.

Gróf Zrínyi Miklós Sziget vára veszedelmének kötetlen beszédre való fordítása.

Elöl-járó versek.

Első ének.

Harmadik ének.

Ötödik Ének.

Eviralla.

ELŐSZÓ.

E kötetben gróf Ráday Gedeonnak minden fenmaradt s az akkori lapokban, folyóiratokban (a *Magyar Músa*, *Magyar Museum* és *Orpheus*) és a *Helikoni Virágokban* megjelent munkáit összegyűjtve veszi az olvasó.

Tudva van, hogy Ráday Gedeon versei nem mint költői művek, hanem mint magyar verselési gyakorlatok bírnak némi fontossággal annyiban, a mennyiben mind a klasszikai, mind a nyugat-európai versformák behozatalát s meghonosítását ő kísérlé meg először a múlt században, mikor még jobbára a hagyományos magyar alexandrint művelték csekély számú íróink. Tehát e verseknek irodalomtörténeti fontosságuk van, a mire Kazinczy és Toldy után Arany János is figyelmeztetett. Az itt található verses dolgozatok mutatják, hogy Ráday más két társa: Földi János és Verseghy Ferencz között is az első, a ki a magyar verselés külformáinak újításait megkísérli, az ifjabb írók figyelmét a klasszikai német és francia költői művek fordítására irányozza s kísérletet tesz: mikép lehet az idegen műveket nyelvünkre fordítani, hogy az eredetinek szellemét lehetőleg híven visszaadja s e mellett az eredetinek versalakját is vagy utánozza, vagy a megfelelő magyar formával pótolja. Példa erre *Három próbái a Telemachus kezdetének* című fordítása, melyben az eredetit először egy rímű négy sorú, azután páros rímű, szintén négy sorú strófhákban, végre hexameterekben kísérli meg nyelvünkre fordítani, hogy - mint maga megjegyzi - megmutassa: «vajon melyik vers neme legalkalmasabb arra, hogy a fordítás mentől rövidebb legyen».

A versek alatt vagy után olvasható jegyzetek mind Rádaytól valók s ezek a magyar vers technikájának történetében még nagy részt fontosabbak, mint magok a verses dolgozatok. Egyébiránt nemcsak az efféle jegyzeteket vettem föl a jelen gyűjteménybe, hanem az olyanokat is, a melyekben vagy a fordítás nehézségeit fejtegeti, vagy tárgyi magyarázatokat nyújt.

A kötet első felét verses dolgozatai, második részét a Zrinyi *Szigeti veszedelem* című műve három énekének átdolgozása és Ossian fordításának fenmaradt részlete foglalják el.

Végül megjegyzem, hogy a kötet elején olvasható tanulmányban Ráday Gedeonnak nem annyira külső élettörténetét, mint inkább irodalomtörténeti értékét s Kazinczyra tett hatását ügykeztem feltüntetni.

Buda-Pest, 1891 október 16-án.

Dr. Váczy János.

Ráday Gedeon.

Vannak írók, kiknek emlékét nem annyira az tartja fenn, milyen műveket alkottak, mint inkább az, mily hatást tettek másokra, kik nyomukba léptek. Irodalmunk történetének kivált újabb korában nem egy tekintélyes író nevezhetnénk meg, a kinek műveit az idő lassankint elfeledteti az utókorral: míg általános hatása, mely a szellemi fejlődés hullámai közé vegyült, tartóssá válik. A magyar irodalomtörténet legnevezetesebb alakjai foglalnak helyet ez írók közt, a kiknek élén Bessenyei, Révai és Kazinczy állanak. Közéjük tartozik Ráday Gedeon is, a híres Ráday Pál fia, a kinek hatása épen Kazinczyban mintegy újra támad, megelevenül s fokozódik. Talán senki sem volt a magyar írók közt mélyebb hatással Kazinczy írói jellemének kialakulására Ráday Gedeonnál, a kinek működésében, mely még nagy részt ismeretlen, gondolatvilágában, mely a magyarság értelmiségének fejlesztésére irányult, jobbra majd mind feltalálhatók azok a vonások, a melyek Kazinczy életét korszakalkotóvá tették.

Ráday Gedeon életének külső körülményeiről nem sokat tudunk: de az a kevés, a mennyit adatainkból felhozhatunk, tökéletesen elég, hogy magunk elé képzeljük a vallásos nevelésű fiút, a múlt emlékeivel foglalkozó férfit s a fölébredt irodalmi mozgalom tanácsadóját s útmutatóját.

«1713. 1. Octobris örvendeztetett meg a felséges Úr-Isten bennünket egy fiú-magzattal - írja Ráday Pál önéletrajzában,¹ - születetvén 8 óra tájban estve, a haljegy alatt; kit (mivel feltettük magunkban, hogy semmi válogatott nevet nem keresünk neki, hanem a mely a születés napjához közelebb lévén, alkalmasabb lészen) kereszteltettük Gedeonnak.» A vallásos atya a következő fohászszal kíséri e följegyzést: «Engedje az én Istenem, legyen velem elmúló familiám nevének ő benne és ő általa való kiterjedése, - maga szent nevének dicsőségére, minékünk szüleinek (míg élünk) örvendezésünkre, és az atyafiságnak s magyar hazánknak hasznára! - Amen.»

E buzgó kérés foganatossá lőn. Gedeon, mintha csak folyvást fülébe hangzottak volna atyjának e szavai: ezekhez szabta hosszú pályájának vezérelveit. Az atyai ház falai közt bizonyára többször is hallotta a vallás vigasztaló, megnyugtató és bizalomgerjesztő igéit, a melyek a fogékony ifjú lélekben mély gyökeret vertek; többször is látta a fölhevült lélek megnyilatkozását s a lemondó szív csendes buzgalmát s önelégültségét. Mi volt természetesb, mint hogy a fejlődő ifjú életének eszményeit e hatás alatt keresse és találja meg; hogy korán belássa, mikép a pálya, mely számára ki vala jelölve, nem a külső fényben, hanem a csendes munkálkodásban, a másokkal való jótékonyságban, a műveltség világának terjesztésében, a történeti múlt vizsgálatában s a szív egyszerű örömeiben lesz rá nézve gazdaggá. «El volt végezve - írja Kazinczy² - s nagy részben azon veszélyek emlékezete miatt, melyekben atya oly közel volt az elsülyedéshez, hogy ő minden idejét tanulásban éli el s erejét egészen a nemzeti műveltség emelkedésének fogja áldozni.» Kazinczy ez állítás alapjáról nem szól bővebben: de úgy látszik, hogy ő a megfutott pálya végéről vont következtetést annak kezdetére. Az a tény, hogy már 17 éves korában az Odera melletti Frankfurtba megy³ tanulmányainak folytatására s három évig hallgatja ott az akadémiai előadásokat: még nem magyarázza meg az említett elhatározást. Bizonyára az ifjú egyénisége, neveltetése, hajlamai, az emlékek, melyek az atyai hajlék falai között körülvették, a költészet sugalma, mely iránt korán nagy fogékonyságot

¹ *Ráday Pál munkái.* Összegegyűjtötte Négyesy László. Olcsó könyvtár. 1889. 181. 182. l.

² *Magyar Pantheon.* Nemzeti könyvtár. XXXI. k. 25. l.

³ Oratio, quam... S. Gedeoni de Ráda monumentum esse volvit Car. Koppi Pestini, 1792. 24. l.

mutatott, voltak elhatározók arra nézve, hogy a világtól elvonulva, elnyomja dicsvágyát a nyilvános élet csillogó fénye iránt, melyet ősei akár fegyverrel, akár más téren nyilvánuló tehetséggel szereztek; hogy könyvei közé temetkezve, a múlt irodalmának vizsgálatába merüljön, a régi költészet szépségeit kutassa, a korabeli tudósokkal és írókkal érintkezésbe lépjen s összegyűjtse a magyar szellem minden nyomtatott és írott termékeit, a melyek kutatásaiban és nyomozásaiban segítségére lehetnek.

Valóban, a mint az ifjú Ráday, atyja halála után Ludányban megtelepszik: öntudatos működést fejt ki céljainak megtestesítésére. Senki sem volt inkább hivatva, hogy némi központot teremtsen az akkori széthúzó irány követői, a csekély számú szellemi munkások között, mint Ráday. Nemcsak díszes neve, tehetsége, tanulmányai, hanem egyénisége is kiválólag képesítették e szerepre. Nemcsak roppant fogékonysága, melylyel a magyar szellem mindennemű nyilvánulása iránt érdeklődött, hanem a külföldi irodalomban való nagy jártassága is hozzájárult elhatározásának sikert ígérő érvényesítéséhez. E mellett, bár éber figyelemmel kísért a kifáradt nemzet sorsának intézését, szorgalmas látogatója volt a megyei gyűléseknek:⁴ idejének nagy részét mindamellett öntanulmányainak folytatására fordíthatta; mert a vagyon, melyet atyjától örökölt, ha fényűzésre nem is, tisztességes megélhetésre elég volt. Kétség kívül örökségének ránk nézve legfontosabb része az a tekintélyes könyvtár, melyben sok magyar munka összegyűjtve, rendelkezésre állott nemcsak magának Rádaynak, de az ország minden részében szétszórva élő más tudósoknak is.

Ráday föltett célját, hogy a tudósok és írók közt némi összeköttetést hozzon létre, bizonyosan már korán foganatba vette. Minden valamire való írófőlkeresett leveleivel, részint, hogy munkára buzdítsa őket, részint, hogy az általa ismert, de könyvtárában hiányzó könyveket segítségükkel megszerezze. Mert már ekkor foglalkozott avval a gondolattal, hogy a magyar irodalomtörténetének anyagát összegyűjtse. Sokáig tartott az előkészület e munkához, sokáig tartott maga a tervezgetés is, mert Ráday figyelmét gyakran elvonta saját munkájától akár a mások tevékenységének gyámolítása, akár valamely új jelenség méltánylata vagy segélyezése. Végre is, mikor Bod Pétertől meghallotta, hogy ő már hozzáfogott az irodalomtörténet anyagának összehordásához: készséggel szolgált a saját könyvtára legbecsesb műveivel⁵ neki, hogy Bod Péter mennél teljesebb anyagot gyűjthessen össze. Bod Péter e szívességet azzal kívánta meghálálni, hogy mindazon magyar műveket, melyek a Ráday könyvtárában hiányzottak, nagy szorgalommal kerestette össze az országnak minden részéből. Mikor a Ráday könyvtárának katalógusát megkapta: egész tervszerűleg fogott a gyűjtéshez. Érdekes, a mit ez alkalommal Rádaynak ír: «Száz rhénes forintok iránt ír - olvassuk idézett levelében - a Mélt. Úr a magyar könyvek szerzésekre, hogy akar küldeni. *Sok magyar könyvek kellenének annyi pénzre!*»

Bod Péter igyekezete azonban nem járt a kívánt eredménnyel, minek okát így adja elő: «A könyvek szerzéseken igyekeztem, de kevésre lehetett menni, minthogy a régiség és hazánknak sokféle vesződései, a melyek voltak, megemésztették; de csuda, hogy e tatár égette, török hamvasztotta hazában csak annyit is lehet találni, holott itt egymást érte a sok pusztítás ez előtt.»⁶ Ráday nemcsak Bod Pétert bízta meg a régi irodalom termékeinek gyűjtésével de Szerencsi Nagy Istvánt, Komjáti Ábrahámot, Veszprémi Istvánt, Szilágyi Sámuel, Kovásznai Sándort, Zilai Sámuel, később Bacsányit, Baróti Szabó Dávidot s Kazinczyt is. Sőt testvére,

⁴ Koppi írja id. művében: «Ventitabat ille (t. i. Ráday) ad regni comitia, atque in horum ternis (sic!) ita versatus fuit, ut, quod de Attico refert Nepos, *et esset partium semper optimarum, et existimaretur.*» 27. l.

⁵ L. Bod Péternek 1755 ápr. 16.án Rádayhoz intézett levelét. *Figyelő*, 1876. évf. 173. l.

⁶ L. 1756 febr. 20-iki levelét. *Figyelő*. U. o. 174. l.

Teleki Lászlóné, szintén neki gyűjtött nagy részben. Mert Ráday erre fordította minden jövedelmét.⁷ Weingand pesti könyvkereskedő beszélte Komjáthi Ábrahámnak, a Kazinczy nevelőjének, hogy «Rádaytól magától annyit veve be, mint vásárlótól egyetemben».⁸ Felesége (Szentpéteri Katalin), kivel 1740 táján kelt össze, megosztá vele a könyvgyűjtés fáradságát s kiválólag a magyar műveket kísérte figyelemmel, míg maga Ráday a külföldiekre fordította legfőbb gondját. A külföldi könyvkereskedők épen annyit küldtek neki, mint Weingand. Fontos művelődéstörténeti tény ez, ha meggondoljuk, hogy akkor még szó sem volt nyilvános könyvtárakról, sőt magánkönyvtárat is mennél kevesebben gyűjtöttek. S a kik gyűjtöttek is: elzárták a kutatók előtt. Ráday megnyitotta könyvtárát. Ő maga küldözgette el a kért munkákat a tudósoknak s így lett a ludányi, később a péczeli kastély némi középpontja az akkori szellemi életnek. Kazinczy nagy elragadtatással beszéli el Rádaynak e tevékenységét, e fontos működését, mely a fiatal Kazinczy szellemi világának fejlődésére is oly jótékonyan hatott.

Ez azonban Ráday életének csak egyik s nem a legfontosabb emléke. A magyar költészet története még nevezetesebb vonását jegyezte föl működésének, a melyről azért emlékezünk meg egyfelől, mivel az eddigi adatokat erre vonatkozólag egyben-másban kiegészíthetjük, másfelől pedig, hogy a Kazinczyra tett hatását egész mértékben megmagyarázhassuk.

Rádaynak 21-22 éves korából ismerjük első költői művét, melyet 1735-ben írt *Tavaszi este* címmel.⁹ Az ifjút nem bántja sem a dicsvágy, sem más hevesebb indulat. Csöndes me-rengőnek tűnik fel, a milyen későbbi korában volt, a ki hosszan elnézi a természet csodáit, a felhők vándorlását, a ködből kiemelkedő kősziklát, melyre a lenyugvó nap bíborsugarait veti. Föleszmél elmerengéséből; de az ember véges létének gondolata újra magába süllyeszti.

Boldog Isten! mi az ember, s mi az ember élete?
Van is, nincs is, mint az árnyék, úgy elnyargal gyors hete,
Mint ez a csörgő patak: Jaj, hát óh, gondatlan lélek,
Hogy fogy így el e világ fényvesztése? bizony félek
S tartok tőle, hogy megbánod, mikor a nem várt halál,
Mint a lesbe vont ellenség kicsap, rád üt s lekaszál.

E meglehetősen útszéli gondolat, mely a XVII. század magyar lyrikusainál sokféle változatban ismétlődik egymás után, Rádaynál még nehézkes külső ruhában is jelenik meg, úgy hogy a rhythmus alig képes előrelépdelni. Azonban, ha sokkal különb volna is a vers tartalma: figyelemünket nem erre, hanem a külformára kellene fordítanunk, mert roppant fontos kezdeménnyel van itt dolgunk, melynek fölmerültét irodalomtörténet-íróink rendesen Kazinczy föllép-tének elejére szokták tenni. Láthatjuk, hogy Kazinczy fölléptétől körülbelül félszázaddal kell előbbre mennünk, hogy a rím és mérték összekapcsolásának tapogatózó kezdetét láthassuk. Arany János az ötvenes évekre, József császár gyermekkorára teszi e kísérlet idejét, Ráday egy másik versének jegyzete alapján,¹⁰ s kutat a forrás után, mely mintául szolgált Rádaynak. Következtetés útján helyes véleményt alkot Arany János. Kimondja, hogy mivel Ráday nem volt jártas az angol nyelvben, a formát nem vehette mástól, mint a németektől. Nem merjük eldönteni, hogy Ráday nem ismerte-e az angol nyelvet, mivel forrásaink közül csak Spielenberg Pál jegyzeteiben olvassuk, hogy Rádaynak sok különféle följegyzései maradtak magyar, latin, francia, angol és zsidó nyelven,¹¹ a mi kétesnek tűnik föl előttünk is. De annyi

⁷ L. Koppi id. műve 28. l.

⁸ Kazinczy id. műve 26. l.

⁹ Megjelent a Kazinczy *Orpheusában*, a 4. füzetben.

¹⁰ *Prózai dolgozatok*. Összes munkái. V. 266.

¹¹ *Ephemerides Polit. Lit.* 1792. Nr. 57.

bizonyos, hogy a mintát csakugyan nem az angol költészetből vette. Ráday maga megjelöli a forrást: a német és francia költészet schémáit utánozza.¹² Az ifjú bizonyosan Frankfurtban ismerkedett meg behatólag e schémákkal. Már ekkor kezdte vizsgálni a férfi- és nő-rímek tanát, értette a caesura fontosságát, mely az efféle tizenöt szótagú sornak nyolczadik vagy hetedik szótagjára esik a szerint, a mint a sor him- vagy nő-rímmel végződik. Kiérezte, hogy a trochæus-lábak közé jambus nem vegyülhet, legfőlebb spondæus. Azt is észrevette a francia költészetből, hogy a jambussal megfér egy sorban a dactylus, anapæstus, kiváltkép pedig a choriambus. «Magam is tapasztaltam - írja Ráday, bizonyosan már hosszabb gyakorlatai után - hogy ez a vegyítés a mi magyar verseinkben nemcsak rút hangot nem okoz, de gyakorta verseinket ékesíti és ez által a német verseknek egyenlő hangzását elkerülvén, változtatóbb harmoniát csinál.»

Kell-e ez észrevétel rendkívüli fontosságát bővebben fejtegetnünk? Íme a magyar vers technikájában egy roppant nevezetes reform, mely csak félszázad múlva kezd ugyan gyökeret verni költészetünkben, de a kezdet megvan s az ifjú Ráday egy ideig hallani sem igen akar a régi magyar versforma tovább fejlesztéséről, jöllehet Gyöngyösi Istvánnak ő a legértelmesebb magasztalója mindazok között, a kik abban az időben a könnyen folyó alexandrin zengzetességében gyönyörködtek. Ráday méltányolta Gyöngyösi érdemeit. Ifjú korában maga is hatása alatt állott. Tudta és hirdette, hogy a korabeli versszerzők Gyöngyösit csak hibáiban követték. Ismerte Gyöngyösi népszerűségének okait s talán ebből lehet megmagyaráznunk, hogy a huszonkét éves ifjú fontos kezdeményét csak a nyolczvan felé járó aggastyánnak volt bátorsága közzétenni, mikor már egyéb műveiben adott példák a fiatal költők egész táborát ösztönözték utánzásra.

Mert Ráday nem állapodott meg e gyöngye kísérletnél. Be kellett látnia, hogy a forma fejlesztése s érvényesítése nem közömbös a költészetben. Míg tehát egyfelől a nyugat-európai versformák átültetésén fáradozik, egyszersmind a klasszikai schémák meghonosítását is megkísérli, korábban, mint a később föllépő klasszikai iskola, mely az érdemet magának követelte. Sőt épen Gyöngyösi hatása alatt az alexandrin jogait is fenn akarta tartani, hogy így a magyar vers mennél gazdagabb formákban jelenhessék meg. Azonban mielőtt ez utóbbi gondolat megizmosodott volna benne: fő törekvése a nyugat-európai schémák meghonosítására irányult. Az ötvenes években egy hőskölteménybe kezd Árpádról. A kezdet csak kezdet maradt ugyan: de az a néhány versszak, mely mutatónak a *Magyar Músa* 1787-ki évfolyamában világot látott, nem közönséges haladásról tanúskodik, ha a főntebb idézett sorokhoz hasonlítjuk. Körülbelül 15-20 évi időköz választ el bennünket a két mű keletkezésétől s ez a nagy időköz azt mutatja, hogy Ráday már némi biztossággal kezdett mozogni ez új formákban. Szabad legyen idéznünk a haladás megbizonyítására az *Árpád kezdetének* első versszakát, mely Ráday reformját már egy lépéssel előbbre vitt fejlődésben mutatja:

Múzsám, kinél tört út már régen Pindus útja,
S tudod jól, hol fakad a szűzek rúgott kútja;
Sőt játszottál te is nádsípon verseket:
Végý már most trombitát, kezdj hangosb éneket.

Írj Árpádról: írd meg, hol volt első hazája:
S új honra vágýó nép vezérévé mint lett?
Beszélj el útjait, számláld elő, mit tett,
S hogy hódolt végre meg a négy folyóvíz tája.

¹² A *Tavaszi este* című verse utáni rendkívül becses jegyzetében. U. o. 393-395. l.

Vessük össze ezzel azt az átdolgozását, mely kétség kívül ismeretes az olvasó előtt, a török ifjú énekét («Valál szerencse mindég hívem» stb. kezdettel), s vegyük még hozzá Gellertből való fordításait, kivált azt, mely így kezdődik: «Jó voltod Isten, fellyebb ér, Mint a felhők járása») stb., melyben már jó részben elég tiszta jambus lüktet: előttünk áll a nyugat-európai versforma Rádaynál úgy, a mint ő azt költészetünkbe oltotta.

Körülbelül abban az időben, midőn Ráday a mérték és rím összekapcsolásán, a stróphaszerkezet művészbé tételén gondolkozott: a görög versformákkal is próbát tett. Kazinczy¹³ nem tudja eldönteni, vajon Ráday egyszerűen füle után indúlt-e csak, melynek éreztetnie kellett vele, hogy «nyelvünk a görögök példáinak követésére alkalmasabb, mint minden más új nyelv», vagy Sylvester példája után, a kit «a gondos deltophilusnak nem ismerni nem lehetett». Valószínűbbnek tartjuk, hogy a Sylvester bátor kezdeményét kívánta folytatni, melyet a XVII. századon át úgyszólván többen követtek, ha szinte csak kísérletképen is.

A klasszikai költészetnek oly alapos ismerőjét, a milyen Ráday volt, kétség kívül nemcsak a tartalom gazdagsága vonzotta a szépség e kimeríthetetlen forrásához, hanem a forma tökélye is. Nem a belső formáé, mely annyira rokon a conceptióval, hanem a külsőé, mely a technikához tartozik. Amabban is folyvást fejlődött ízlése és művészi érzéke, mit levelei bizonyítanak legfőképp, de emebben is mind biztosabbá tette a gyakorlat, úgy hogy megjelent fordításaiban szinte egyenlő színvonalon látjuk a nyugat-európai formákkal tett kísérleteivel. A görög mértékben írt ismeretes versei valószínűleg későbbi keletűek.

Ráday ifjúkori művei; a melyek közül még négy-öt darab megvolt 1791-ben, halála után egyéb ismeretlen műveivel s nagy fontosságú jegyzeteivel a tűzbe kerültek ama, korában könnyen érthető álszékenből, hogy azok a «tiszteletes öreg nevére későbbi verselőink dolgozásai mellett nem fényt, hanem homályt fognak vonni». Így hát csak Kazinczy följegyzésére vagyunk e tekintetben utalva, ki magától Rádaytól hallotta, hogy «ő a görög schémákat még nőtelen korában, 1740 előtt tehát, bátorkodott közénk áthozni». Hogy később e kísérleteket nem hagyta feledésbe jutni: annak bizonyosságát a péczeli kastély nagy termének plafondján olvasható hexameterek mutatták egészen 1825-ig, míg t. i. a kastély nagy terme az akkori tűzvész áldozatává nem lett. Ráday ugyanis a hatvanas évek közepén Ovid *Metamorphosis*ának Picart készítette metszeteit festette a plafondra s minden egyes jelenet alá egy-egy hexametert írt. Például ama jelenet alá, melyben Phaëton térdepelve kéri atyját, hogy engedje lovait hajtani: ezt a hexametert készítette Ráday:

Többet kérsz Phaëton, mintsem próbátlan erőd bir.

A másik ajtó fölött Phaëton hűgai sírdogálnak, s ezt a képet a következő sor kíséri:

Itt igazán bétölt, hogy bújára bolondnak, stb.¹⁴

Talán nem tévedünk, ha azt véljük, hogy ugyanez időben kezdte Zrínyi *Ádriai Syrenáját* is hexameterekbe önteni Ráday. Ő maga csak annyit mond erre vonatkozólag, hogy még Mária Terézia korában hozzá fogott az átdolgozáshoz, de «foglatosságai miatt csak a három első részt végezhetette el».¹⁵ Azonban kétség kívül a királynő uralkodásának nem utolsó éveit kell értenünk e bizonytalan megjelölésen, hanem az 1760-tól 1770-ig tartó időközt, Ráday életének e legmunkásabb szakaszát, mikor az 1764-iki országgyűlésen amúgy is némi népszerűsége tette szert. Az átdolgozás kezdő sorai így hangzanak:

¹³ Id. műve 29. l.

¹⁴ L. Rádaynak Kazinczyhoz 1790 ápr. 9-én intézett levelét. *Kazinczy F. levelezése* II. k. 57-59. l.

¹⁵ *Kazinczy levelezése* I. k. 1890. 201. l.

Én, ki játszadozám ifjantan a szerelemnek
Édes verseivel s könyörületlen Violámnak
Büszke keménységét ostromlám énekeimbe':
Harczokat éneklek most már hangosb hadi verssel...¹⁶

Nemcsak az itt idézett sorok, de későbbi éveiből ismeretes fordításai is mutatják, hogy Ráday nem volt tisztában a magyar prosodiával, mit korábban Földi, később pedig Csokonai nem egyszer megróttak.¹⁷ De hogy volt bátorsága a régi nemzeti versidomot hexameterrel fölcserélni: ez mindenesetre oly tény, mely Rádayt a klasszikai iskolának egyik legkorábbi hírnökévé avatja.

Harmadik nevezetes kísérlete Rádaynak az *Aeneis* fordítása, melyből egy mutatvány a *Magyar Músa* 1787-ki évfolyamában jelent meg s később némi javításokkal a Kazinczy *Orpheus*-ában. Úgy tetszik, hogy e fordítással a klasszikai iskolát akarta mintegy ellensúlyozni, a mely megvetett mindent, a mi nem görög és római mértékben volt írva. Fiatalabb éveiben ő is szakított a magyar versidommal, de később mintegy küzdeni látszott jogaiért, mikor az új formák tetszetőssége mellett arról többé hallani sem akartak azok, kik a magyar ízlés fejlesztését irányozni kívánták. Az *Aeneis* fordítása nem kisebb merészséget mutat, mint a Zrínyi átdolgozása. Bizonyára ebben is francia minták után indult Ráday, hol az alakhoz és tartalomhoz hű fordításnak legkevesebb hívei voltak akkor is, mint később. Ráday magyar alexandrinokban kívánta megszólaltatni a híres latin költőt, s nem osztozott Földinek abban a felfogásában, mely szerint a fordításnak követnie kell vala az eredetinek nemcsak tartalmát, hanem alakját is. Ráday maga is csak próbának nevezi e fordítást, melyet nem azért tett közzé, hogy az *Aeneis* fordításán buzgólkodók abba hagyják önszándékukat, mert «mentől többen fogják ezen nagy poétát fordítani, annál több hasznot remélhet abból nyelvünk», sőt igéri, hogy nem fogja tovább folytatni munkáját. Tehát csak példát kívánt adni, de oly példát, mely költészetünk történetében majdnem oly fontos, mint említett más nemű kísérletei. Álljon itt mutatványul e fordításnak egy versszaka, melyet Ráday megjavított:¹⁸

Mondd meg, Músám, e jó ember mit véthete?
Hogy útjának Junó annyi gátlást vete.
S mért forgott olyan sok veszély közt élete?
Egy mennyei lélek ily bosszús lehet-e?

E fordítással kívánt áldozni Ráday ifjú emlékeinek és Gyöngyösi szellemének, a ki nyelvével és verselésével, könnyen folyó soraival és eleven színezésével oly mély hatást tett rá is, mint majdnem minden korabeli fiatal költőre.

Valóban Ráday előtt a régi költők közül csak kettőnek volt igazi tekintélye: Zrínyinek és Gyöngyösinek. Márvány emléket akart nekik állíttatni angol kertjében s mindegyikre egy-egy hexametert vésetni, a melyeket Kazinczy előtt föl is olvasott, de ez évek mulva nem tudta azokat följegyezni. Gyöngyösit ifjabb éveiben tanulmányozta, mikor még formaérzéke fejlettebb volt, Zrínyit férfikorában magyarázgatta, fejtegette és tanácsolta olvasását mindenkinek, a kivel érintkezésbe lépett. Gyöngyösinek előbb épen oly bálványozója volt, mint később Zrínyinek. Az előbbi ő maga kívánta kiadni, életét megírni s a művek szövegét megjavítani. E munkát tőle várták az akkori írók. Ráday sokáig készült e munkához is, mint annyi máshoz, de itt is csak a szándéknál maradt. Azonban midőn Kovásznai Sándor vállalkozott a kiadás-

¹⁶ Közölve a *Kazinczy levelezése*. I. kötetében. 202. l.

¹⁷ L. különösen Földinek 1793. aug. 12-én Kazinczyhoz intézett levelét. *Kaz. lev.* II. köt. 306. l.

¹⁸ Ráday levele Kazinczyhoz. Kelt 1791 febr. 14. *Kaz. lev.* II. köt. 163. l.

ra:¹⁹ folyvást biztatta, hogy a kiadás elé legalább előszót ír, de ez a szándéka is hajótörést szenvedett. A méltánylat æsthetikai szempontjait azonban már ő kijelölte mind Gyöngyösit, mind Zrinit illetően, úgy hogy e tekintetben a mai felfogást először Ráday foglalta szavakba. És ez bizonyára előnyös színben tünteti föl művészi érzékét, helyes ízlését s a római és görög költők művein élesedett értelmi tehetségét, ítéletalkotó képességét, melynek leveleiben annyi szép bizonyosságát olvassuk. Szóval: Rádaynak e felfogása, helyes szempontja mindenkép méltó a Kazinczy egyik mesteréhez, kinek ő annyit köszönhetett.

Mert mestere volt Ráday Kazinczynak sokkal inkább, mint akármelyik más írónknak abban a korban. Nemcsak a híres ember, külföldi és hazai költészetben jártas és fejlett ízlésű æsthetikus, nemcsak a roppant olvasottságú műkedvelő, a fordító, a levelező, a formalismus nagy híve, a külforma gazdagítója vonzotta a hasonlóan roppant fogékonyságú ifjú Kazinczyt, hanem az ember finom és gyöngéd modora, a férj példaszerűsége, az atya kegyessége, a jó barát hűsége s az alattvalók nemes szívű ura is. Soha sem felejtette el Kazinczy azt az órát, melyben 1772-ben, mint sárospataki deák, először látta Rádayt. Oly mélyen vésődött emlékébe minden, a mi e jó lelkű, nyájas mosolyú, már akkor a férfikoron túllevő, mindenki iránt leereszkedő, a gőgöt még nevéről sem ismerő embernek működését, nyilvános és magánéletét illette, hogy önkéntelenül is utánozta nemcsak nyilvános, írói pályáján, hanem a mindennapi életben is. Nemcsak költészetére, írói jellemének fejlődésére volt Rádaynak igen nagy hatása, hanem mint æsthetikusára, mint tisztán nyelvművészére, mint az írók központosítójára, a nyugat-európai versformák művelőjére, sőt a művészibb ízlés követőjére is.

Mikor Kazinczy Pesten volt patvarián 1782. és 1783-ban: szabad idejének nagy részét Ráday körül töltötte. Ekkor ismerkedett meg szorosabban a nagy tekintélyű báróval, kinek e méltóságot épen ez évben adományozta József császár. Ráday nagy barátja lévén a színészetnek: ritkán mulasztotta el a színházba való menetelt. Kazinczy szorgalmasan eljárt vele a német előadásokra s itt szokta Ráday neki és környezetének az előadás jóságát vagy hibáit magyaráztatni. Egyébiránt Kazinczy sokat hallhatott már róla S.-Patakon, Eperjesen, mindenütt, a hol a reformátusok legelőbbkelő embereit emlegették. Tudós tanárai bizonyára nem egyszer emlegették a «nagy tudományú» embert, a ki oly készséggel küldözgette könyvtárának legbecsesebb műveit a mult emlékeivel foglalkozó tudós tanároknak, papoknak s mindenkinek, a ki csak hozzá ily kérelemmel fordult. Mert Rádaynak még az akkori lanyha szellemi élet mellett is híre volt az országban mindenütt, a hol a könyvvel való foglalkozás némi becsületben részesült. A ki oly gazdag könyvtárnak volt birtokosa, mint Ráday s a ki annyi tudóst ellátott forrással, útmutatással, jó tanácssal: nem lehetett ismeretlen épen Sáros-Patakon, az akkori tudományos életnek egyik fészkeiben. Kassán, Győrben, Komáromban, Kolozsvárott, Pesten és Bécsben, hol az irodalomnak habár csak parányi középpontja is volt, mindenütt ismerték a Ráday Gedeon nevét, nemcsak mint tudósát, hanem mint versszerzőét is. Sőt aligha állítunk valótlan, ha azt véljük, hogy a mennyire Mária Terézia uralkodásának két utolsó tizedében s József császár alatt az irodalom valakit híres emberré tehetett: Rádaynál alig dicsekedhetett akkor bárki is előbbkelő s tiszteltebb névvel. Pedig Rádaynál kétség kívül nem egy nagyobb tehetség működött a nemzetiség erősítésén s művelésén. Mégis ő hozzá fordultak a korabeli tudósok és írók új terveikkel, ha akár valami központosító közlöny megalapításáról volt szó, akár valamely kiválónak tartott munkának kellett kiadót keresni. Még «az erősen megromlott nyelv ékesítésére s megerősítésére» is tőle vártak segélyt.²⁰ Nála kopogtatott Bod Péter, hogy más nemzetek példájára «valami literata societast» kellene fölállítani; tehát a tudós társaság eszméjének kivitelét tőle várták először. Az ő tekintélyének ægise alatt kívánt Bod Péter egy jó magyar grammatikát összeállítani s a régi historiás

¹⁹ Levelei Rádayhoz. *Figyelő*. 1876. évf. 367-374. l.

²⁰ L. Bod Péternek 1756. febr. 20-án hozzá írt levelét. *Figyelő*, 1876. évf. 175. l.

énekekből egy szemelvényt szerkeszteni, a melyben deák vagy más idegen szók nem fordulnak elő, hogy a zagyva nyelv hajdani épségébe visszaállíttassék. Bod Péter keserűen panaszkodik előtte, hogy már a parasztok is deák szókkal élnek s a magyar nemes ifjak, a kik a katonaságtól hazakerülnek, megtámadják a nyelv tisztaságát. «Az Isten tehetséget adott a Méltóságos Úrnak - írja Bod Péter²¹ - azokból a Heltaitól régen kiadott versekből, a melyeket kedvebbeknek vehetne ítélni, nyomtattatna ki a Mélt. Úr Budán, vagy a hol helyesnek ítélné, hogy az afféléknek olvasásokkal egyenesednének a megdeákosult s francziásult szólások módjai».

Rádayban kevés önbizalom egyesült a tekintélyvel, de emberismerete elég éles és szilárd volt, hogy a hozzá közeledő fiatal tehetségek legkiválóbbjainak tervét felkarolja és segítse a kivitelre. Hozzá nyújtották be a kezdő írók szárnypróbálgatásaikat, mint később Kazinczyhoz. S az ő ítéletétől nem igen volt fölebbzés. E tekintélynek egész tudata megvolt Kazinczyban, midőn hozzá közeledett. «Templomi érzés» fogta el - mint maga beszéli, - valahányszor Rádayt színről-színre láthatta. S dicsvágya nem ismert fényesebb jutalmat, mint Ráday javaslát megnyerni. Legelső kísérleteit nem tekintve, a későbbieket, míg Ráday élt, mind az ő bírálata alá bocsátotta. Tőle várta a hibák igazságos felfödözését s azt a bátorságot, mely a leplezetlen kimondás követelménye; pedig nyomtatásban egész addig bajosan ismerte Rádaynak egyetlen művét is. Mindez nemcsak abból a tapasztalatból magyarázható, melyet Kazinczy a vele való társalgásból szerzett, hanem abból a tekintélyből is, melyről az előtt hallott, mint sárospataki deák és juratus.

Első nagyobb művét, a Gessner fordítását, hozzá küldte először bírálatra s csak azután Báróczyhoz, kit mint stilitát követendő példányul tekintett nemcsak ekkor, de mondhatni egész életében. «Minekelőtte közhelyen jelennék meg a Gessner idylliumainak magyar fordításával, - írja hozzá Kazinczy (eddig ismert) legelső levelében²² - szükségesnek látom, hogy megítélésére oly bírót válasszak, a ki hibáit érzékeny fülekkel s szemekkel érezze, és a ki azokat nékem egész szabadsággal tudomra adja. *Nagyságodon kívül nem esmérek senkit, a ki kívánságomat teljesíthetné, valamint más részről nincsen senki, a kinek inkább kívánnám hallani javallását s innen eredett az a bátorságom, hogy azon tudósításomnak, a melyet ezen fordításnak elibe akarok tétetni, a Nagyságod nevét homlokára függesztettem.*»

Ráday a szerető atya kegyességével fogadta Kazinczyt már az előtt is. Most, hogy őt kérte fel kritikusanak az ifjú író, kiről Ráday minden vele érintkezésben levők közt legvérmesebb reményt táplált, szinte áradozó örömmel teljesítette az elfogúlatlan kritikus tisztét, hogy üdvözlje a jövő nagy íróját, kinél «maga sem tudta volna jobban azt a nehéz feladatot megoldani», melyre Kazinczy vállalkozott. Ha magát nem ismerte volna: ez a bizalom «felfuvalkodást is okozhatott volna benne» - mint naivan megvallja. Kazinczy szabadságot adott neki, hogy ott javítson művén, hol akar s Ráday nem mert élni e szabadsággal, holott a hozzá hasonló ügyben forduló írók műveit, Arankáét, Darvasét, Édes Gergelyét alapos javítás alá vette. De észrevételeit nem hallgatta el. A legfinomabb szóárnyalati különbségekre figyelemmel volt. Például a «víg nyájaskodás» helyett *tréfa* kitélt, a «hozott a szerencse Mycon» helyett a magyarosabb *Isten hozott, Mycon!* kifejezést stb. ajánlotta.²³ S a mi fontos, e javítások nagy részét Kazinczy mind a legnagyobb készséggel fogadta el. A munka egészben véve rendkívül megnyerte Ráday tetszését. «Különösen kedvesen vettem - írja Ráday - hogy az Úr velem közleni méltóztatott Gessner munkáinak valósággal szép fordítását, mely eránt minden hízelkedés nélkül írhatom, hogy még felette kevés fordításaink vannak, a melyeket ehhez hasonlíthatnék. Ugyanis sok helyeken fordításnak sem vélné az olvasó, hanem eredeti munkának tarthatná.»

²¹ Id. levelében. 176. l.

²² Kazinczy F. levelezése. I. k. 77. l.

²³ Látható ez észrevételek jegyzéke a Kazinczyhoz 1786 márcz. 21. írt levelében. U. o. 96-100. l.

Kazinczy el volt ragadtatva a nem remélt fogadtatástól. Egyszerre írónak képzelte magát s homlokán érezte égni az ihlet melegét. Hat esztendei fáradsága, éjjeleinek álma, napjainak örökös munkája jutalmat nyert. «Íme - kiált fel egész lelkesüléssel - annak a keze teszi homlokomra a repkénykoszorút, a kitől azt egyedül óhajtottam elnyerni, s már most félénkség nélkül, sőt erős bizalommal jelenek meg hazám előtt, mert Nagyságodnak javallásával bírok; e' pedig igaz érdem.»

Talán Ráday elismerő bírálatából lehet megmagyaráznunk, hogy e művét annyiszor átdolgozta Kazinczy; hogy a mi a kezdő író geniusát felbátorította, az a hosszú pályát megfutott aggastyánnak is kedvence maradt, melyet kora minden valamire való emberének elküldött még kéziratban, mikor egy-egy részét újra átjavította. Ebből kell magyaráznunk, hogy innentől fogva, tehát körülbelül hét évig, pályájának első felében, egyetlen sort nem tett közzé, a minek valami jelentőséget tulajdonított, míg azt Rádaynak be nem mutatta. S végre ez indokolja azt, hogy első nagyobb művét Kazinczy Rádaynak ajánlotta. Ez az ajánlat Kazinczy egész pályájának jelentőségébe bele hagy pillantanunk s mintegy előttünk áll a későbbi korszakalkotó Kazinczy. Elpanaszolja fáradozását, azokat a szinte leküzdhetetlen akadályokat, melyek minduntalan megakasztották munkájában, mikor az érzés finomságát és gyöngédségét, mikor az árnyalatok erejét és báját, a nyelv jellemzetességét és fordulatait akarta visszaadni magyarul. A hosszas munkát öngyakorlatból végezte s nem volt szándéka azt közzétenni. De a Báróczy példája fölébresztette dicsvágyát.

Másfelől pedig «annak a nagy seregnek dühösségén támadott boszankodása, a mely meg-részegült bacchansok módjára vette körül a magyar Helikont», tüzelte a föllépésre. Ráday magasan fölül állt e kárhoztatott seregen s úgy nézte Kazinczyt is, mint a ki az ő kezdeményét fogja diadalra vinni a költészetben és prózában egyaránt. Kazinczy e kiválasztottjának földözi fel munkája gyönyörét és tapasztalatát. Nem a közönségre hivatkozik. Avval ő már most sem törődik, mint pályájának későbbi szakában. De Ráday kedvező ítéletéből szabadságot vesz, hogy megrója azokat, a kik mindent magyarul erőlködnek kifejezni s elfeledik megfontolni, hogy az «új elnevezés által nem vesz-e az értelem, az energia, az idiotismus». Nyelvünk készületlensége, darabossága, a nyugati nyelvekkel való atyafiatlansága miatt a legnehezebb munka hű fordítását nyújtani a költészetnek magasabb nemében. Pedig erre kell fordítani minden erőnket, mert mi még mindig *csak* kezdjük a magyar nyelvet csinosítani.

Ezt nemcsak maga érezte Kazinczy, de a Ráday tanításaiból is tuda. Ráday számtalanszor beszélt neki e készületlenségről s épen azért csendes és megfontolt haladást ajánlott. Kazinczy dicsekedve említi előképeit: Zrínyit, Gyöngyösit, magát Rádayt, Báróczyt, Orczyt, Barcsayt, Telekit stb., de egyszersmind kénytelen megvallani, hogy példányképeitől eltérve: csak a jó hangzásra hallgatott, a «külső nemzeteket választotta vezérül, szélteben élván az idegen szókkal, a hol ki nem kerülhetett, míg helyettök ugyanily értelmű magyar eredetűt s hangzásút nem talált». «Te ítélj meg - írja az ajánlatban - mennyire értem el végemet: énnékem mindig, mind más esetre megnyugtatósomra fog válni, hogy egész erővel igyekeztem meghaladni magamat.»

Íme a tanítvány merészsége, a mely mesterének hasonló, bár más téren tanúsított, bátorságán izmosodik meg: de a merni tanulást, a régivel való szakítás készségét, az új irány keresésének lehetőségét s forrását Rádaytól kölcsönözte nagy részben.

Könnyen elképzelhetjük, mennyire önmagát látta Ráday ifjú tanítványának e törekvésében s mennyire rajta volt, hogy annak a kezdetnek, mely a vers technikájában az ő nevéhez van csatolva, Kazinczy legyen folytatója s ha lehet, művészivé emelője. Kazinczy egyforma kedvvel fordul az ó-klasszikai és nyugat-európai költészet tanulmányozásához, sok tekintetben megint a Ráday példái s útmutatása nyomán. Ugyanakkor, midőn Horác és Anakreon műveivel tesz próbát a fordításban: másfelől Klopstock, Wieland, Goethe és Lessing felé

fordúl, s újra Rádaytól kér tanácsot, felvilágosítást s bírálatot. Annyira megbízik a Ráday mű-
érzékében, nemes ízlésében s ítéletének helyes szempontjaiban, hogy véghez viendő szándé-
kát is jónak látja először Rádayval közleni, hogy így annak a tekintélye támogassa már mun-
kája közben. A kész műről aztán soha el nem mulasztja Ráday észrevételeit kikérni.

Az ó-klasszikai és nyugat-európai költészet iránya forrongásban tartják Kazinczyt, de mintha
ez utóbbihoz szívesebben hajlanék, mióta egy művét a *Boldog bolondoskodást* Ráday, leg-
alább külső formájára nézve, elismeréssel tüntette ki, mióta Ráday a verslábak tisztaságát a
német, francia példák után alaposan megmagyarázta neki.²⁴ Földi János, ki ez időben a görög
költők tanulmányába temetkezett, rossz néven vette Kazinczytól, hogy mind jobban közele-
dett a nyugat-európai formák műveléséhez s mint mondá, szinte félt már hozzá tanácsért
fordulni, mióta Kazinczy a görög és római költőkkel mindinkább felhagyni látszott. Kazinczy
maga is érezte, hogy a két irány közül az újabb kezd mind jobban emelkedni, s mikor az
*Orpheus*nak egyik füzetében jobbára mértékes rímes verseket közölt, mintegy maga is vissza-
ijedt ez irány túlkapásaitól.

E mellett a fordításnak abban a nemében, a melyet imitációnak neveztek akkor, s a melyet
most átdolgozásnak mondhatunk, szintén a Ráday példája után kezdett Kazinczy próbákat
tenni. Ismeretes múlt századbeli irodalmunkban e sajátságos műfaj, mely minden először
megmozduló irodalomban ismétlődik. Ismeretes Simainak e téren való szerencséje s a színész
átdolgozók sikere, melyről mostani mértékkel ítélni legalább is nagy elhamarkodottság. E
műfajnak egyik legszaporább művelője Ráday volt. Mechmet énekének átdolgozását már
említettük. Ezen kívül Ráday a Vergil ecclogáit is ilyformán kívánta megmagyarosítani.
Alexisét *Szép Rózs*i néven tette közzé az *Orpheus*ban. Csak a nevek magyarok s a hely színe
hasonlít némileg a magyar viszonyokhoz, de az egészben lehetőleg ragaszkodik az eredetihez.
Így dolgozta át Metastasióinak egy kis dalát, már Kazinczy sikerült fordítása után, s nem habo-
zott megvallani, hogy «meg is szaporította a maga gondolattal», a mi nem igen válik elő-
nyére a fordításnak, mert az eredetinek kerek koncepcióját egészen elrontja.²⁵

Hozzáfogott Ossian egy részének fordításához is, az *Evirallá*hoz, melyben, mint mondja, hű
nejét kívánta megsíratni s neki mintegy emléket állítani. Valóban ha a következő sorokat
olvassuk: önkéntelenül is ugyanerre a gondolatra jutunk, ha nem ismerjük is Ráday határozott
kijelentését. E panaszos hang, a melyen a folyvást sajgó szív megszólal, inkább Rádayé, mint
Ossiáné. «Árnyékozatok homályosítják az én lelkemet, - írja Ráday a fordítás végén, - de
olykor mégis a régi énekeimben való gyönyörködésnek sugári elmémet megvidámítják s vala-
micskét enyhítik keservemet. Énekesek, készítsétek el az én síromat, s az én kedves szép
Evirallám mellé tégyetek; s ha az esztendő forgása visszahozza a tavaszt a mi halmainkra,
énekeljete egy emlékeztető éneket a valaha híres kónai bárdus dicséretére. Magasztaljátok
Ossiánt, a ti szenvedő barátotokat!»²⁶

Kazinczyra ez irány nem tett ugyan tartós hatást de ismeretes, pályájának első felében mily
gyorsasággal dolgozta át egymásután *Hamlet*t, *Emilia Galottit*, *Miss Sara Sampson*t stb.,
hogy a legideillőbbet, a *Bácsmegyei leveleit*, ne is említsük.

Fontosabb ennél Kazinczy æsthetikai nézeteinek ez időbeli megszilárdulására az a hangosan
tiltakozó szó, mely a leoninus verseket a művelt ízlés nevében tűzre kárhoztatta. Mindenesetre
érdekes jelenség, hogy annak kellett az elharapódzó új irány ellen tiltakoznia, ki a mérték és
rím egyesítését először kísérlette meg költészetünkben. Versben és prózában egyaránt küzdött

²⁴ 1791 febr. 14. írt levelében. *Kaz. lev.* II. k. 166. 167. l.

²⁵ L. 1790 ápr. 9. írt levele mellett. *Kaz. lev.* II. köt. 60. 61. l.

²⁶ *Orpheus*. I. k. 123. 124. l.

ez ízléstelen kettős nyűg ellen s oly mételynek tartotta, mely a magyar költészet jövőjét fenyegeti. Két szócska parancsától vélte függeni a költői gondolatot, mely megköti az értelem szabad működését. Kazinczynak már fölléptekor panaszkodott Gyöngyösi János ellen; elárulta a titkot, hogy verset is írt ellene, de úgy, hogy senki se tudja, ki ellen szól az ismeretlen tiltakozó hang. Majd a *Magyar Museum*nak mindjárt 2. füzetében közzé teszi *Dieneshez* címmel s megmagyarázza, mi okozza, e sok pipere melletti értelmetlenséget.

- - - Higyjed, valaki maga versét
Kelletnél feljebb szereti czifrázni, az úgy jár,
Mint amaz orczáit vakoló dámácska, ki mentül
Több pirosítóval keni képét, annyival ocsmányb;
Vagy mikoron valamely kerekét lekötöd szekerednek,
Nem forog az, csak csúsz s a többi se jár szabadossan.

S végül felsóhajt:

Istenem! e mételyt hárítsd el a magyaroktól.

Örömmel üdvözli Baróti Szabót, ki *Verskoszorújának* előszavában szintén keményen kikelt a leoninus ellen s innentől fogva Ráday őt barátságával tiszteli meg.

Legkörülményesebben azonban Édes Gergelynek magyarázta meg, miért kell a leoninus verseket kárhoztatni minden művelt ízlésű embernek. Néhány XII. és XIII. századbéli latin leoninus verskötetet küld Édesnek, a következő sorok kíséretében: «Ezekből fogja láthatni jó uram, hogy ámbár némely magyarok azt tartják, hogy ezen versnem a magyar nyelvnek legfőbb tökéletessége s olyan nagy dicsősége más nyelvek felett, hogy már non plus ultra; láthatni fogja..., hogy mi ezen versnemben is sokkal fölül vagyunk haladva a deákoktól és hozzájuk képest csak kezdők vagyunk, akár ezekben a szépen folyó értelmes beszédet, akár a válogatott rhythmusokat, melyek épen nem akadályai a világos értelemnek, tekintsük; mégis ezen versnem minden jó ízlésű tudós emberek előtt contemptusban van. Így hát ha árnyékai sem lehetünk is abban a deák versszerzőknek, nincs mit kevélykedjünk benne.»²⁷

Édes Gergely Rádayhoz főlebbezte a Kazinczy véleményét. Mert Kazinczy már előbb szakasztott így nyilatkozott neki a leoninusokról,²⁸ miből természetesnek kell találnunk, hogy a józan ízlés mellett ezt a nézetet Kazinczy mindenestül Rádaytól örökölte.

Kazinczy, mikor Édest meg akarja győzni ez irány tarthatatlanságáról: egyenesen Rádayra hivatkozik. Tartózkodás nélkül mondja ki Kazinczy véleményét, mi az *Enyelgések* írójának nagyon zokon esik. A leoninusokat a barbarismus jeleinek tartja, mert hiszen a «legostobább századokból s a legostobább teremtések kezei közül veszik eredetöket». Szenvedhetetlen előtte ez a «gyermeki pipere», ez a «gyermeki pattogatás». Ezt tartja Ráday. De ez nem elég.

Kazinczynak már ekkor szokása volt általános, összefoglaló véleményt mondani speciális esetről is, mi nála a gúnynak egy nemévé vált. «A hol ez a szerencsétlen neme a poesisnak - írja Kazinczy - kedvességben vagyon, ott az æsthesisnek hajnalló sugarát sem lehetett még látni. Gyöngyösi úr ezeknek írásokban felette szerencsés; de minekelőtte neki csak egy poémácskáját is olvastam, készebb vagyok akármely barbarus gondolkodású theologus munkáját végig olvasni.» Kazinczy elárulta egyúttal a titkot, - nyilván, hogy Ráday tekintélyével fődözze önállítását, - hogy a *Dieneshez* című verset Ráday írta s egyenesen Gyöngyösi ellen. Kazinczynak ebbeli gondolkodása szinte kézzelfoghatólag Rádayra mutat, mint mesterre.

²⁷ 1792 márcz. 30. kelt levelében. *Figyelő*, 1880. év.

²⁸ 1791 aug. 17. levelében. *Kazinczy lev.* II. k. 222. l.

Épen így Rádayra vall Kazinczy æsthetikai izlésének egy más iránya is, mely még fontosabb. Értjük a Zrínyi híres művének méltánylatát. E tekintetben irodalomtörténet-íróink véleménye csak a valószínűség határáig jutott Kazinczyt illetően; de bátran kimondhatjuk egész bizonyossággal, hogy a *Szigeti Veszedelem* olvasása, tanulmányozása, majd később kiadása egyenesen a Ráday hatására vezethető vissza.

Ismeretes, hogy Ráday sokat foglalkozott ez epos átdolgozásával, s nem győzte szépségeit dicsérni a körébe gyűlő ifjú íróknak. Tudjuk, hogy először hexameterekbe kívánta önteni az eposzt, de csak a bevezetéssel készült el. Később prózába dolgozta át egy pár énekét, mert nem tudott belenyugodni Zrínyi hibás verselésébe, mely sértette finom érzékét. Nem a nyelvét tartotta élvezhetetlennek, hanem verssorait, melyek sokszor megvetnek minden cæsurát és rímet. Utasítást adott mikép kell olvasni az eredetit. Nem a sorok végződése, hanem az értelem nyugpontjai szerint, akkor valódi élvezetet meríthetünk a remek műből. Ha nyelvét tartotta volna hibásnak, nem ragaszkodott volna sok helyen szinte minden változtatás nélkül az eredetinek jellemzetes, régies kifejezéseéhez. Ő csak az alexandrin cæsurátlansága miatt zúgolódott, mit nem csodálhatni a Gyöngyösi műveinek oly alapos ismerőjén, mint Ráday volt.

Talán nem érdektelen ezt különösebben is kiemelnünk, mivel irodalomtörténet-íróink e tekintetben némi téves nézetben vannak, holott Rádaynak Kazinczyhoz írt egyik levele világosan támogatja véleményünket.²⁹

E levél nagy mértékben fontos annak a hatásnak vizsgálatára, melyet Kazinczy Rádaytól nyert. Rádaynak egész æsthetikai gondolkozására világot vet s mutatja, mily tényezők segítették Kazinczy írói jellemének megizmosodását. A szóban forgó tárgyról ezeket olvassuk Ráday levelében: «Írja az Úr, hogy Zrínyi olvasására az én dicséretemből vágy; nem tagadom én azt, hogy én ezt a versszerzőt felette nagyra becsülöm és majd minden poétáinknak eleibe teszem. Úgy reményelem, hogy egyet fog ebben velem itélni minden, valaki ezen eleve való ítélletételektől megszabadulhatott; hogy 1. meg ne ütközzön a rhythmusokba, mert ezekre kevesebbet vigyázott Zrínyi, mintsem a válogatott szókra és a dolognak eleven kirajzolására; 2. meg ne ütközzön abban is az olvasó, hogy ő tizenkét syllabájú verseiben nem tartotta meg a hatodik syllabán a hemistichiumot mindenkor, hanem azt olykor a hetedik, sőt néha más syllabákra is átvitte. Ugyanis úgy látszik, hogy ő ezt nem hibából cselekedte, hanem szántszándékkal, részszerint, hogy az által az affectust nagyobb mértékben adja ki, részszerint, hogy a verseiben nagyobb varietas légyen, és így a monotonianak elkerülése által a versnek szépsége is nevedjen.»

Aztán védelmébe veszi Kónyit, a kit a naiv előadásban abban az időben a legjobb elbeszélőnek tart. E nézetében már nem osztozik Kazinczy, mindvégig szánnal néz a «Magyar haza együgyű hadi szolgájá»-ra, talán épen azért, mert méltatlannak tartott bárkit is a Zrínyi átdolgozására önmagán kívül. Mert Kazinczy szintén megpróbálkozott az epos átírásával, de szintén csak a kezdetnél maradt. Magának Rádaynak művével sem lehetett megelégedve, mert leveleiben soha sem nyilatkozik ez átdolgozás értékéről. Ellenben azt megvallja, hogy a török apród éneke őt is egy dal írására ösztönözte, mint Rádayt a stanzákéra. Ebben találkozott össze a mester és tanítvány. E művek élénken jellemzi a pályája vége felé közeledő s a kezdő író.

Még egy fontos nyilatkozatáról kell Rádaynak megemlékeznünk, mielőtt Ráday közvetlen hatásával végeznénk.

Tudva van, hogy Barczafalvi Szabó Dávid részint mint a *Magyar Hirmondó* szerkesztője, részint mint a *Szigvárt* fordítója, először próbál nagyobb mértékben új szokat alkotni. A

²⁹ Kelt 1788 jan. 2. *Kazinczy F. levelezése*. I. köt. 157-160. l.

használatban levő nyelvet ő is szűknek tartotta épen a társalgás hangjában s minden áron magyar szóval kívánta pótolni az addig közkeletű idegen szavakat. Kazinczy ez irányt tökéletesen elítélte, mint főntebb említettük, s Rádayhoz fordult, hogy kikérje véleményét ez ügyben is. Ráday tartózkodás nélkül elmondta, mit kell tartani a «mostani új szókoholókról», és feleletében mintegy dióhéjban kijelölte Kazinczy pályájának legcardinalisabb vezérelveit, még pedig oly világosan, hogy kétség sem fér hozzá, mikép Kazinczy e jegyzéket alapos megfontolás és tanulmány tárgyává tette. Ráday betegségnek tartja a Barczafalvi Szabó «mesterség üzését», a mely nem használt semmit. Az ily «új szóknak monstrumjai» nem bővítik a nyelvet. Mikép lehet hát új szokat forgalomba hozni s azokkal a nyelvet bővíteni? Erre nézve a következőleg nyilatkozik főntebb idézett levelében: «Nem vagyok én azon értelemben, hogy új szokat teremteni ne lehessen, *ha újabban folyamatba hozzuk vagy az ez-előtt kétszáz esztendővel szokásban levő s már feledékenységből ment szólások módját*; vagy pedig *a magyar nyelvnek analogiájával megegyező új szokat faragunk*; vagy ismét *a más nyelvekből már bévitteket és ösmeretéseket megmagyarosítjuk*; vagy pedig még *a be nem vitteknek magyar végző hangot adunk*». Ime mily józan felfogás nyilvánul e sorokban s mennyire magokban foglalják a későbbi mester törekvésének és eszközeinek alapelemeit.

Nem kis hatással volt Ráday a kezdő írókra s így Kazinczyra is, hogy műveiket közzétenni segítette, előfizetőket szerzett az újonnan megjelent munkáknak s maga is több példányra előfizetett. Félig tehát Mæcenas-forma szerepet is vitt s ebben kevésbé volt válogatós. Nemcsak a Kazinczy és társai műveinek szerzett kiadót: hanem Édes Gergely epigrammáinak és dalainak is. Sőt az akkor feltűnt Molnár Borbála költői műveit is ajánlkozott a megjelenítésre segíteni. Ilyenkor néha szíves tanácsokkal látta el az illető író, s e tanácsok újra élénken tanúsítják művelt izlését, formaérzékének fejlettségét s felfogásának helyes szempontjait. Hogy csak egy példát hozzunk fel Kazinczyn kívül, idézzük az Édes Gergelynek adott tanácsait, melyeket több levelében ismételt. «Legfőbb tanácsom az - írja Ráday - hogy az úr ne a munkái sokaságában, hanem azoknak magokat megkülönböztető jóságában helyheztesse jövődöbéli, azokból reménylhető hírét és nevét. Ugyanis ha a valóságosan jók között csak egy közönségesebb találkozik is, a többinek is, nem lehet kimondani, a mennyi kárt tesz... A mely versíró magának hírt akar szerezni, annak azon kell igyekezni, hogy magát a legjobb munkáiból ismertesse meg.»³⁰ Ezért volt ő szigorú bírása önmagának, ezért javítgatott folyvást önművein, miben Kazinczy, mint tudjuk, hűséges követője volt.

Annak a mozgalomnak, melyet Kazinczy, Bacsányi és Baróti Szabó a *Magyar Museum*mal megindítottak, szintén Ráday volt mintegy a védnöke. Ő hagyta helyben előszavát, czímét; ő hozzá küldték a közlendő darabokat; ő gondoskodott revisorról, szerzett vagy javasolt új műveket a kiadásra, gyűjtött előfizetőket s küldözte a példányokat Erdélybe. Ő előtte nyilatkoztak az előfizetők a vállalat értékéről, sikereiről vagy árnyoldaláról. Legtöbb művét maga is ebben közölte Ráday. A három szerkesztő, mihelyt az eszmét először megpendítette: azonnal Rádayhoz fordult a kivitel iránt s Ráday örömmel üdvözölte a szándékot. Baróti Szabó mindjárt a második füzetben meg is énekelte, jóllehet Ráday tiltakozott mind a magasztalás szokatlan módja, mind pedig az ellen, hogy őt *társuknak* tekintsék.

Még jobban tiltakozott az ellen, hogy Anakreonból való fordításait a saját neve alatt tegyék közzé. Egészen idegen betűket használt művei alatt, (A. J. vagy N. Y. jegyeket), hogy annál elfogulatlanabb kritikát halljon. Ez az eljárás természetesen zavarba hozta a szerkesztőket, a kik nagyon érthetőleg Ráday nevét föl is akarták használni. Kazinczy a legmelegebb bizalommal kérte ez elhatározásának megváltoztatására, de Ráday hajthatatlan maradt, minek okát nemcsak a Rádaytól felhozott indokban kereshetjük, hanem holmi balvéleményben is, mely szerint egy bárónak, vagy később grófnak, főleg pedig idős embernek, nem lett volna ildomos

³⁰ 1792 jan. kelt levelében. *Figyelő* 1880. évf.

eljárás, ily irodalmi mozgalomban tényleges szerepet játszani. Nem hiszszük, hogy ő maga vonakodott volna teljesíteni a szerkesztők kérését: nagyon valószínűnek tartjuk, hogy az ifjabb Ráday Gedeon keze játszott e dologba, azért hányta tűzbe édesatyja minden kéziratát. A ifjú gróf neje sokszor szemére hányta ipának, hogy könyvre költötte minden jövedelmét s ez mindig haragra lobbantotta Rádayt, minek egyszer Kazinczy is szemtanúja volt. A szerkesztők azonban gondoskodtak róla, hogy lapjuk minden olvasója tudja, ki rejlik a betűk alatt s mikor Ráday ennek hírét vette, újabb idegen betűk alá rejtőzködött.

Ez a kissé gyorsabb érverése irodalmunknak Rádayt is kettőzött munkára ösztönzé, jóllehet már jóval túl volt a hetven éven. A mint ő kortársaira hatott, úgy hatott Rádayra viszont a fiatal írók munkakedve, erős önelhatározása, lelkesülése. Titkára alig győzte írni leveleit egymásután. S a munka csak szaporodott, mikor Kazinczy az *Orpheust* megindította. Kazinczy minden füzetben több darabját kívánta közleni Rádaynak s ez készséggel felelt meg a belé helyezett bizalomnak, melyet egész mértékben megbecsült, noha a cím ellen kifogása volt. «Én - úgymond - ha valamely gyűjteményt akarnék kiadni a kiesebb tudományokba, azt csak *igyekezők gyűjteményének* nevezném; sőt ennél még az abban munkálódó társaságnak is szebb és alázatosabb nevet adni nem tudnék, mint ha azt *igyekezők társaságának* hívnám; ugyanis minket magyarokat, mint még csak kezdőket, leginkább illethet az ilyen név.»³¹

Kazinczy osztozott e véleményben, azonban a németek példája nagyobb vonzó erőt tett rá, semhogy ily szerény címmel beérte volna. Kazinczy a verseken kívül másnemű művek készítésére is folyvást ösztönözte Rádayt. Verset eleget közölhetett ifjú barátaitól is, de irodalomtörténeti értekezéseknek mindig híjával volt. Csak ő maga közölt irodalmi hírt s ez a mező egészen paragon maradt ez akkor rendkívül nevezetes folyóiratban. Ráday megígérte, hogy legalább bibliographiai jegyzéseket közöl, de szándékát napról-napra halogatta. Két-három levelében sürgeti Kazinczy az ígért beváltását, még akkor is, midőn az *Orpheus* napjai már meg voltak számlálva. Egyik levelében ezeket olvassuk: «A régi magyar írók eránt való ígértét a Mélt. Grófnak örvendezve fogadtam el. Régen óhajtottam ezt. Kérem alázatosan: méltóztassék annak kidolgozását ne halasztani; senkitől sem várhat az eránt tökéletesebb tanítást a haza, mint attól a fiától, a ki azon felül, hogy minden nemeiben a tudományoknak, nevezetesen a poesisnak legjáratosabb, a magyar íróknak alig ismert munkáit bírja is».³² A sok készülődés után végre csakugyan közölte Ráday a Szenczi Molnár zsoltár fordításainak egyik legkorábbi kiadását bibliographiai szempontból s bizonyosan még más fontos jegyzetei is voltak a magyar költészet történetére vonatkozólag, a melyeket nem kevésbé sajnálhatunk, hogy elvesztek, mint egyéb műveit.

Az *Orpheus* iránt Ráday épen oly buzgó törekvéseket tanúsított, mint előbb a *Magyar Museum* iránt. Ő volt Landerernél a közbenjáró, sőt félig maga a szerkesztő. Azonban sem Kazinczy fáradozása, sem Ráday buzgalma nem tudták megmenteni a vállalatot a bukástól, mit Ráday már csak néhány hónappal élt túl.

1792 aug. 6-án végezte be csöndes, de irodalmunkra jótékony hatású életét. «Mintegy három napig tartó szenvedhető erőtelenkedései után - olvassuk Lukács István halotti beszédében³³ - vasárnap éjszaka tizenkét óra tájba olyan szép és csendes halál által szólította ki Isten ötöt a világból, a melynél szebbet és csendesebbet nem lehet egy keresztyén kegyes Istenfélő embernek Istentől kívánni. A kik körülötte voltunk, mindnyájan szemeinket szüntelen rajta tartottuk, mégsem vehettük észre, mikor vála meg nemes lelke testétől». Baróti és Virág elegiákat írtak halálára. Bacsányi pedig néhány szóval irodalomtörténeti fontosságát fejtegette.

³¹ L. Kazinczyhoz 1790 febr. 1. írt levelét. *Kaz. lev.* II. köt. 21. 22. l.

³² 1791 márcz. 13. írt levelében. U. o. 178. l.

³³ M. N. Muzeum könyvtára. Q. Hung. 617. sz.

«Ő volt - írja Bacsányi - hazánk főbbrendű fiai közül legelső, a ki nemzetünk felsekertésére tárgyazó igyekezeteinket megkedvelvén, már ez előtt négy évvel közénk állott olyan időben, midőn sok nagy születésű magyar - szomorú emlékezet! - magyar lenni s magyarul beszélni átallott». Ráday és Orczy életüket a nemzeti nyelv kiművelésére fordították, ők «szereztek a magyar Helikonnak becsületet», ők «serkentették a szunnyadozókat veszedelmes álmukból».

Bizonyára azonban Kazinczy vesztett benne legtöbbet. Pályájának iránymutatóját, valóságos mentorát, atyai barátját s mindvégig híven szerető tanácsadóját, mesterét. Nemcsak mint sokat olvasott «tudóst» és könyvgyűjtőt bámulta Kazinczy, de a magán ember szeretetreméltó gyöngeségei is mintegy önkéntelenül vonzották.

Senki sem használta föl akkoriban bölcsebben a nyugalmas életet, hogy a közszellemet gyarapítsa,³⁴ mint Ráday és senki sem volt alattvalóinak elnézőbb, béketűrőbb, kegyesebb ura, mint a folyvást könyvei közé temetkező, nyugodt lelkű, nyájas mosolyú gróf. Kazinczy ifjúságának legszebb emlékei közé sorozza évek múlva is a vele töltött napokat s még magán életében is sok vonást tud majdan életírója kimutatni, a melyeknek eredete Rádayra vezethető vissza. Ő is épen oly jóakarója volt alattvalóinak, mint mestere, épen úgy elnézte apró tévedéseiket, épen úgy igyekezett író társain segíteni, mint Ráday. Ő is becsülte az emberi méltóságot és az egyéniség értékét nem tette függővé a társadalmi helyzettől. Annyira megragadta minden apróság, mi Ráday jellemének mozaiktöredéke, hogy évek múlva is élénken emlékezett vissza mindenre s híven írta le magának, hogy majdan Ráday egész életrajzába beolvassza. «A ki Rádayt látta - így ír Kazinczy - ezzel a nagy világba nem illő együgyű lélekkel, képzelheti Rousseaut. A francia bölcsnek nem volt ennyi és ilyen gyengéje, de a magyarnak nem volt epéje, mint a francziának».

«Erit ille mihi semper deus» - így végzi Kazinczy a róla való megemlékezését.³⁵ Ráday pályájának e közvetett vagy közvetetlen hatása Kazinczyra irodalomtörténetileg majdnem oly fontos, mint az a reform, a melyet a magyar vers technikájában végrehajtott.

³⁴ L. Oratio piis manibus ill. com. Gedeonis à Ráday. Ab Io. Jul. Gabelhofer. 1792.

³⁵ *Magyar Pantheon*. 19. 1.

GRÓF RÁDAY GEDEON ÖSSZES MŰVEI.

Tavaszi estve.

1735.

Már tavasz volt, s az erdő is már mezítelenségeit
Zöld levelbe öltöztette; minden vígadt, kerteit
A bimbózó flóra sok szép virággal kisorozta,
S a megfrissült levegőt kedves illat illatozta.

Hogy kevésbé elszélesszem a nappali gondokat,
Kiséáltam az erdőre: boldog Isten! mely sokat
Láték, a mi szent neved dicsérésére indíta.
S már a bennem elalvó kis szikrához tüzet szíta.

Akármerre fordítgattam nézdegélő szememet
Minden hely megvidámított s ugyan gyönyörködtetett.
Hogyha néztem az eget s annak szép kék bólozatját:
Bámulék szépségein s áldám a mindenség Atyját.

Ah, mely szépen elszórt renddel függtek abban a felhők!
Hány csudálatos formákat öltöztek magokra ők!
Majd valamely szép sziget hasonlatosságát leltem,
Majd oroszlán látszatott, majd szárnyas sárkányt képzeltem.

Néha mint a szepességi havasoknak teteje,
Úgy hordódtak fel magasra s meredekre estek le.
Olykor formáltak erdőt, gyakran csak magános fákat
S a ködből lett hegytetőn függő kopasz kősziklákat.

Nagy elbámúlással nézem, miként váltá egymást fel
Új-új kép, s mint nőtt az egyik s hogy fogyott a másik el.
S ha az lenyugovó nap kezde rájuk arányozni,
Mint tudták az arany színt a több színnel egybehozni.

Ha most bíbor volt a színek, már az ismét mássá múlt;
Látszó színek változásin a szem ugyan elbámúlt.
Egynek öble csak nem vér, külső pántját szép kék hatja;
Másnak öble tengerszín s merő láng a pártázatja.

De ki győzné azt leírni, ez a színváltozás hány,
Minthogy azzal szintúgy játsznak, mint szokott a szivárvány,
Semmivel se volt a föld érzéketlenb kedvességgel,
Sőt majd vetekedhete a szépségben a szép éggel.

Már a dér, hó s fagy elmúla, felváltá azt zöld mező;
Most már minden megújúla s minden gyönyörködtető.
Megfrissít minden tagot a szellők lengedezése,
Hallatik a berkek közt a barmok víg bömbölése.

S minthogy érzi már itt lenni a piros pünkösdi havát,
A kis fülemüle torka reszketéti víg szavát,
Egy szóval a grátiák ebben az erdőben laknak.
Közel hozzám folydogált egy szép patak. A pataknak

Tekervényesen kerengett folyása, s a mint leúsz
Vize, rá meredett szemem csaknem véle együtt csúsz,
Kristálynál szebb habjai gyöngy szemekkel hembergettek
S a tarkán szórt kövecsen kedves zörgést s csörgést tettek.

Bámult voltom csudálkozva rá függeszté szemeit:
Minő kígyó formán vonja maga után vizeit,
Úgy hogy merre fusson már s merre vigye czélzott útját,
Majd hogy nem kételkedik, s úgy tetszik, hogy néha kútját

Mintha ugyan meg akarná látogatni, visszafoly,
Néha mintha lineára vették volna, éppen oly.
A mint rá nézék merőn: gondolatim elragadtak,
S gyakran sohajtásim közt számban ilyen szókat adtak:

Boldog Isten! mi az ember! s mi az ember élete?
Van is, nincs is, mint az árnyék, úgy elnyargal gyors hete
Mint ez a csörgő patak. Jaj hát, oh gondolatlan lélek,
Hogy fogy így el a világ fényvesztése? bizony félek

S tartok tőle, hogy megbánod, mikor a nem várt halál
Mint a lesbe vont ellenség kicsap, rád üt s lekaszál.
Akkor attól meg nem ment özvegyüjtött gazdagságod,
Nem használ itten se pénz, sem tanult prókátorságod.

El kell menned, nincs mit tenned, kard ki kard és kéz ki kéz!
Az halálnál nincs tekintet, a halál semmit se néz!

- - - - -
- - - - -

Ha így van, így van pedig: mit használ kényesen élni,
S mikor ember kellene a gátra, püsszegni s félni:
Mi a tiszt? Csak pompás tömlőcz, mit ad mást a gyűjtött pénz,
Csakhogy Istenüktől minket elvon s csakhogy minket kénz!

S mit használ, hogy kedves volt a szépnemnél nyájasságod
Mind elmúl tőled ez; elmúl kényes ifjúságod;
E világnak mulatsági csak semmi és csak ganéj,
Százszor megbántja azt egy héj! de már késő a héj.

Látod ember: a tavasz a mord télre miként rányit,
S mint sepré el a meleg a tél szomorú hagyományit.
A fagy olvad, a hó omlik, az ég friss, a mező szép:
Hát csak te vagy érzékenység nélkül való álló kép?

Hát csak te vagy, a ki mégis teledben szeretsz maradni?
Csak te nem tudsz Istenednek tavasz reménységet adni?
Téged, földhöz agadt lélek, ilyen tompává ki fent? -
Így beszélgetvén magammal, az alatt a nap lement.

Jegyzések. Az mi ezen versek nemét illeti, mindenütt vegyítve vagyon az németeknél így neveztetett férfiúi rhythmus az asszonyi rhythmussal, úgy hogy a két első sort férfiúi rhythmus végezi, a következő két sort ismét asszonyi rhythmus zárja és mind végig így váltják fel a rhythmusok egymást. Azt is szükség jelentenem, hogy ámbár a versek mind tizenöt syllabából állók, de az hæmistichiumra nézve különbözök. Ugyanis az férfiúi versben az hæmistichium mindenkor az nyolczadik syllabába [esik] és az a nyolczadik syllaba mindenkor rövid és így az előtte valóval együtt német trochæust csinál; ellenben az asszony rhythmusú versekben az hetedik syllaba az hæmistichium és ezen syllaba mindenkor hosszú, vagy legalább közhangú. Ha ezen verseimet szorosan az németek regulájához szabtam volna: ez a versnem egyéb lábót bé nem vett volna, hanem csak trochæust és spondæust; az náluk úgy neveztetett *remanens syllabának* pedig az asszonyi versekben az hetedik hæmistichiumot csináló syllabának mindenkor hosszúnak vagy legalább communisnak kell lenni. Ezen hæmistichiumról való regulákat magam is szorosan observáltam, hanem nem tagadhatom, hogy az versekben magokban (de igen kevés helyen) a francziákat inkább követtem, és ha az a jó hangzást meg nem bántotta: olykor pyrrhichiust is szórtam belé, igen ritkábban jambust. A mi nyelvünk inkább alkalmaztathatik a franczia regulákhoz, a kik is ezt az egyet kivévén, hogy az verseket végző syllabákra és az hæmistichiumokat végező syllabákra nézve szorosan megtartják a német regulákat; de az verseknek több helyein szélitiben vegyítnek pyrrhichiust, dactylust, anapæstust kiváltképen pedig choriambust, az minthogy magam is tapasztaltam, hogy ez a vegyítés a mi magyar verseinkben is nemcsak rüt hangot nem okoz, de gyakorta verseinket ékesíti, és az által a német verseknek egyenlő hangzását elkerülvén, változtatóbb harmoniát csinál.

Árpádról írandó bajnoki éneknek kezdete,

mely még fels. József császár gyermekségében íratott és a német s franczia szorosabb vers-mérték szerint szabattatott.

Músám! kinél tört út már régen Pindus útja,
S tudod jól, hol fakad a szűzek rúgott kútja,
Sőt játszottál is te nád-sípon verseket,
Végy már most trombitát, kezdj hangosb éneket.

Írj *Árpádról*: ird meg, hol volt első hazája;
S új honra vágó nép vezérévé mint lett?
Beszéld el útjait, számláld elő, mit tett
S hogy hódolt meg végre a négy folyóvíz tája.

Egy ország-foglalás nem lágy elméknek míve,
Árpádnak is bizony mellyében bátor szíve
Helyén volt, noha sok veszély s halál közt járt,
De mint a roppant tölgy, melyben nem tehet kárt
A legpusztítóbb szél, akár mint ostromolja,
Mert hordja levelét csupán a fergeteg;
Ő fennáll, ő kevély fejét nem hajtja meg;
S nincs oly kegyetlen szél, a mely tövét kitolja.

Szint' ilyen volt Árpád. Híjában gyűjtött népet,
Mind számost, mind erőst, mind fegyverére szépet
Amaz bolgár Salán; híjában állott még
Népéhez a görög és a tót nemzetség;

Mert valahányszor ők megállni harczban mertek:
Mindannyiszor a harcz gyalázatjokra lett,
S az ott reménylt dicső diadalom helyett
Csak ocsmány szaladást s rút mészárszéket nyertek.

O! Austriai Ház legdrágább, legszebb fénye!
O! József! ó! magyar nemzetnek nagy reménye!
Kit nem tud eléggé dicsérni a jó hír:
Ne bánd, ne bánd, hogy most pennám Árpádról ír.
Ne bánd ez egyszer most, mert lesz, ha még én élek,
Bizony lesz oly idő (add Isten érnem el!),
Melyben triumphusid az égig viszem fel,
S virtusidról ennél készültb verssel beszélek.

Sőt mintha látnám már elmémben még előre,
Mint szalad a kevély ellenség nyakra-főre;
S miként virágzanak a tudományok, és
Mint gyökeresedik s nő a kereskedés.
S az hasznos kézi-mív mely bőv s jól készült lészen.
Meglesz ez mind: de te füled most nekem add,
S hallgasd Árpádom meg és az alatt magad
E jövődöltetett nagy dolgokhoz tartsd készen.

Kérés.

Jó voltod, Isten! fellyebb ér,
Mint a felhők járása,
Segíteni kész vagy, a ki kér
S nincs irgalmadnak mássa.
Uram! kőváram, kösziklám,
Értsd meg kérésem, hallgass rám
És add meg, a mit kérek.³⁶

Nagy gazdagság nem szédít el,
Világ kincsét nem kérem.
Adj annyit, mint a mennyi kell
És azzal én be érem.
Adj bölcs elmét s azt el ne vedd,
Hogy téged s a te küldötted'
S magam megesmerhessem.

Nem kérem nagy tiszteletem,
Bár vágyjon sok szív arra,
Ha megmarad jó hírnevem:
Nem les szemem amarra.
Előttem legfőbb becsület,
Ha véghez vittem tisztet,
És ha a jók szeretnek.

³⁶ Ennek az utolsó rendnek Gellertnél sincs sehol is párja, a melylyel öszvehangozzon, melyben én is követtem; egyébként nagyobb munkával, de talán a fordítás kárával, öszve lehetett volna párosítani a második és negyedik sorral az utolsót s így szebb is lett volna.

Nem kérek hosszú életet,
Csak engedj szódhoz hívet;
Jó sorsban adj elégedett,
Bal sorsban bízó szívet.
Im! markodban van életem,
Irgalmad adjad, Istenem!
Még itt e testben érnem.³⁷

A keresztyének estvéli maga megvizsgálása.
Gellert szerint.

Egy nap ismét eltűnt s borult már éjszakába:
Mint múlt az tölem el? Nem mult é csak hijába?
A jó után egész erőm vetettem é?
S nem kényemként, hanem tisztémként jártam é?

Kezdém-é vajjon azt az Isten félelmével
Áldás s könyörgés közt? és olly elszánt elmével,
Hogy czélommá tegyem az egy tökéletet,
Az igazságot és a jámbor életet.

Kötelességemet gyakorlott tisztém mellett
Úgy véghez vittem-é, mint az mint aztat kellett?
S azért dolgoztam-é embertársam javát,
Hogy isteni hagyás, nem hogy ember szem lát?

Vezérlésem alatt maradt-é szívem épen?
Volt-é Istenre az függesztve voltaképen?
S elhitte-é, midőn a mennyet zörgetem,
Hogy, ha kérésem jó, meghallgat Istenem?

Midőn a földi jók élélme elragadta
Testemet: véltem-é, hogy azt mind Isten adta?
És vettem-é mind azt, a mit az Úr rám oszt,
Hálák között a jót s nyugodtan a gonoszt.

Eredt-é jó szívből társalkodásim vége?
Érzem-é, mi az hív barátság édessége?
Beszédem sós,³⁸ s tréfám mind ártatlan vólt-é?
S a mit megbánhatnék, olyast szám nem szólt-é?

³⁷ Ez és a következő darab egymás mellett jelent meg a *Magyar Museum*ban ily czímmel: «Két ének Gellertbül fordítva, ugyanazon vers nemével, a melyben ő írta.» Csillag alatt pedig ezeket jegyzi meg Ráday: «A Gellert éneke így kezdődik: Gott, deine Güte reicht so weit, so wett die Wolken gehen. *Nótája*: Sey Lob und Ehr dem höchsten Gut, etc.

³⁸ Ennek ellenkezője a sótalan beszéd.

NB. Ezen Gellert éneke így kezdődik: Der Tag ist wieder hin und diesen Theil des Lebens: Wie habe ich ihn verbracht? verstrich er mir vergebens? A nótája pedig amaz esmeretes ének az evangélikusoknál: O Gott, du frommer Gott, etc. - A fordítás szorosán a Gellert verseihez vagyon alkalmaztatva.

Házam népe körül mint vittem tisztet véghez?
Készíté-é példám elméjeket az éghez?
Az embert szánó szív hideggé nem lett-é
Bennem? s a más jobbult sorsán örültem-é?
M megbánám-é mingyárt a bűnt, mihent megtettem?
S nem uralkodtak-é indulatim felettem?
S ha ez éjjel az Úr lelkem szólítja ki:
Kész-é a számadást vajjon kiállani?
Isten, te mindent tudsz, nincs hát okom vétségem'
Titkolni; érzem én s esmérem gyengeségem:
A Krisztusért Uram bocsánatot találj,
S gondatlanságimért vélem perbe ne szállj.
Tudom, megengedsz Te annak, ki vétkét bánja,
Mert irgalmon örülsz, s ez a megestet szánja.
Ez éjjel is őrzöm Te vagy, s ha szolgád él:
El neked s ha meghal: ő meghalni sem fél.

Dieneshez.

Hogy vagy az, Dienes? hogy te, noha versbeli munkád
Mindég ráfeküvő gonddal szoktad kifaragni,
S többire válogatott szók is tündöklenek annak
Majd minden sorain, mint annyi meg annyi rubintok;
S a mit főbbképen versed mívébe' csudálnak,
Oly mesterképen rakod a szót össze te szépen,
Hogy minden versvég közepével hangba' megegyez:
Hát hogy van mégis, hogy benne nincs elevenség?
Megfelelek s adom egyszersmind ez utánra tanácsúl,
Hogy soha verseidet te nagyon ki ne vedd erejeből
Sok piperézéssel. Hígyed, valaki maga versét
Kelletnél fellyebb szereti cifrázni: az úgy jár,
Mint amaz, orczáit vakoló dámácska, ki mentül
Több pirosítóval keni képét, annyival ocsmányb;
Vagy mikoron valamely kerekét lekötöd szekerednek:
Nem forog az, csak csúsz, s a többi se jár szabadossan:
Szint' úgy, a mely vers megmért lábokra van oszva,
Ha közepét s végét rhythmus nyűgébe szorítod:
Kötve van ott az eszed, s miket írj: két szócska parancsol,
Istenem! e mételyt hárítsd el a magyaroktól.

XV. Zsoltár szokott nótájára.

Uram, ki léssen lakosa
Felséged dicső sátorának?
S ahhoz ki bízhat valaha,
Hogy nyugtot fog találnia
Szent hegyed oldalán magának?

Az, a ki tökélettel jár,
Cselekszik mindig igazságot,
Igazságot szól s azért bár
Gyűlöltessék, de még se zár
Szívébe titkolt álnokságot.

A ki nem űz rágalmazást,
Embertársához nincs gonoszszal,
Nem sért meg nyelvességgel mást,
Mert gyűlöli e rút szokást
És nem fizet a rosszért rosszal.

Az Isten-félőt tiszteli,
Az Isten-káromlót utálja,
Sőt éppen nem is nézheti:
S ha egyszer hitét leteszi,
Kárt valljon bár, de azt megállja.

Ád kölcsön, szűkültként jól tesz,
S nem vágy azért ő uzsorára,
Bért ártatlan ellen nem vesz,
Az ilyen - oh! be boldog lesz!
Boldog, sorsának nincs határa.

Mezei dal.

Ősz tájban.

Jakóbi után szabadon fordítva.

K. Hol vagynak a violák,
Kik itt kékellettek
S törcsérkéik frissítő
Illatot hintettek.

F. Ifjú; elmúlt a tavasz
S a viola is elasz.

K. Hol van ama rózsás bércz,
Kin rózsát szaggattunk,
Mellyet kalapunkra s hol
Mellünkre aggattunk?

F. Szép lány! itt hagyott a nyár,
Nem virít a rózsza már.

K. Hol az a szép csergeteg,
Mely bőven itatta
A réteket? Hogy-hogy' van,
Hogy most szomjan hagyta?

F. Száraz nyár volt s hő meleg,
Kiszáradt a csergeteg.

K. Vezess engem ama szép
Terepély hársfához,
Hol beszélgetni kiki
Ledőlt mátkájához.

F. A szép hársfa már nem él,
Kitekerte azt a szél.

K. Hol ama szemérmes szűz,
Ki, mint észrevette,
Hogy megláttam, lehajolt
S elpirúlt mellette?

F. Nem pirúl el többször ő,
Mert elvitte a himlő.

K. De él amaz énekes,
Ki itt a rózsákat
S violákat éneklé
És a hű lánykákat?

F. Szép szűz! ő is meghala
S több dalt nem csinál soha.

Sóhajtás.

Szállongozó zephyrke,
Ha kérdez Laura: honnan? -
Súgd meg: valál sóhajtás,
De meg ne mondd, kié!

Kis csergeteg, ha téged
Ily nagy mért vagy, csudál,
Mondd azt: sírás nevelt,
De már azt, mely szem nedve
Nagyított, meg ne mondd!

Ugyanazon dal meghosszabbítva.

Kis bujdosó szelecske
Keresd Laurámat fel
S mondjad: voltál sohajtás,
De hallgasd el, kié.

Gyors csergeteg! ha benned
Mosná talám kezét:
Valld meg, hogy könytől nőttél,
De meg ne mondd, ki sírt.

Nem is szükség, ez úgy is
Előtte nem titok.
S hogy mindketten ti tőlem
Eredtek, tudja ő!

Ah! tudja jól s ím! mégis
Irgalmatlankodik,
Mert nála a sóhajlás
Csak pára, víz a köny.

A vén ember.
Gellert szerint.

Adjátok ifjak és ti vének
Nekem figyelmezteteket,
Egy vén emberről lesz az ének
Ki már kilenczvent hátra tett.

Készülj fel hát Múzsám dicsérni,
Pengj lantom, zengjél énekem;
Mert én ha most szép verset írni
Nem lések szer, ezentúl sem.

Dicsérje más versszerzők szíve
A Venust s Bacchust: rólok én
Nem írok. Elmém s pennám míve
Amaz kilenczvent töltő vén.

Vér-tós harczokról írt versekkel
Égig nevelje más nevét:
Nincs dolgom ily szörnyűségekkel,
Én írom egy vén életét.

Hass messze, hír! hírét harsogva
Halld meg, környék! ki volt, mi volt
Születtetett s az csecstől fogva
Magának élt, nős lett, meghólt.

Egy vén emberről.
Mese Gellertet követve.

Nagy történeteket éneklek s olly öreg embert,
A ki kilenczvenszer ért már aratást. Nosza készíts
Calliope laurust, készíts koszorúkat eszemnek,
Mert ha borostyánt most nem fog érdemleni munkám,
Énekeket ezután elmém nem fog soha szólni.

Írjon más borról, írjon más a szerelemről,
Nékiek engedem én a bornak s a szerelemnek
Nyájas énekeit: énnékem énekem a vén.
Harczokat írjon más s feldúlt várak pora hamvát
S örökösítse nevét ily szörnyű versei által.
Hallgatók illyekről: lesz nékem énekem a vén.

Oh! Hírnév, hass el a legkésőbbi időkre,
Hass el, hadd vegyenek jó példát mások is ebből.
Halljátok meg, idők, értsétek meg, maradékok:
Ezt a nagy hírű férfit anya szülte világra,
Élt, megházasodott, lett számos gyermeke, megholt.

Már híres munkám végzém. Tapsoljatok, a kik
Tűkörként veszitek magatoknak érdemes éltét;
Rólatok is, ha élni fogok, ily verseket írok.

Virgilius Aeneissének kezdete.

Én, a ki ez előtt pásztori éneket
Vékony sípon játszék, végre a berkeket
Elhagyván, tanítám: a szántóföldeket
Mint műveljék; most már szörnyebb eseteket,

Fegyvert énekelek s egy vitéz útjait,
Ki, hogy felfordíták Trója kőfalait:
Sok baj közt folytatá bús vándorlásait,
Míg Laviniumnak érheté partjait.

Földön s tengeren lett hányattatásában,
Gyakran volt ő csaknem a halál torkában,
Minthogy Júnó most is, epedvén magában,
Engesztelhetetlen vala bosszújában.

Hadban is szenvedni eleget kellett,
Míg Olaszországban várost építhetett,
A mely városból is hogy rendbe vétetett,
A fényes Róma vett aztán eredetet.

Mondd meg, Múzsám, e jó ember mit véthete?
Hogy útjának Júnó annyi gátlást vete?
S mért forgott annyi sok veszély közt élete? -
A mennyei lelkek ily bosszús lelkek-e?

Volt egy régi város, hívták Carthagónak,
Tyrusiak lakták, jobbágyi Didónak,
Gazdag hely, tartatott nagy hadakozónak,
Itt állott fegyvere s szekere Junónak.

Mondják, hogy az egész földi kerekségen
Leginkább kapott volt ezen a helységen,
S azon igyekezett már akkor is régen,
Hogy azt tegye úrrá minden nemzetségen.

De minthogy tudta jól a Párkák szájából,
És a történendő idők lajstromából,
Hogy oly nép származna a futott Trójából,
Mely azt felfordítná fundamentomából;

Ez a nép idővel igen nagyra menne,
Sok országot bírna, nagy hadakat tenne;
Mindenütt, a hol jár, győzedelmet venne,
S Lybiának végső pusztítója lenne.

Ettől félvén azért s azt is mind magánál
Tartván, mi lett régi hadakozásánál,
Melyet a kerengő Simois partjánál
Kedves görögiért viselt volt Trójánál.

Más ráncorait³⁹ is elméjében hagyta:
Hogy Páris az arany almát másnak adta;
Hogy Zeus Ganymedest, mint sas, felragadta -
Mind eszében jutott s majd epedt miatta.

Fellobbanván azért lángja haragjának,
Kevés maradványit, a kik még valának,
A görögök és az Achilles kardjának,
Partjától eltiltá bő Itáliának.

Sok esztendőknék lett addig elfolyása,
Míg e szegény népnek ily hányattatása
S tengerről tengerre való bujdosása
Tartott: ily bajjal lett Róma fundálása.

Alig hagyták el még a Siciliait,
Örömmel hasítván a tenger habjait,
Midőn Júnó még sem felejtven gondjait
S szívéen tartván régi sebe fájdalmait:

Mit! úgy mond, elálljak szándékom czéljától?
S meggyőzettessem-é Anchises fiától?
Nem hajthatom-é el én Italiától
Ezt a kevély királyt, valamint Trójától?

Úgy de az időknék más foly fátumába:
Ah! Pallasnak volt-é vajjon hatalmába,
Hogy ő megégessen s a tenger gyomrába
Temessen sok görög hajót bosszújába.

Azonban ezt Pallas valamint feltette,
Egy Ajax vétkéért meg is cselekedte,
Jupiter köveit, mennyköveit vette
S az hajókat öszvetörte s elvesztette.

³⁹ Tudom, hogy a *ráncor* nem magyar eredetű szó; de mivel a *hosszan tartó haragot* más szóval ki nem tehetjük: annyiaval inkább lehet ezen szót a nyelvünkbe bevenni, hogy már azt még a deáktalan köznép is érti.

S hogy Ajax fuldoklott mérgén a sebeknek
S mellyéből okádta füstét a tüzeknek:
Felkapá szárnyain a fergetegeknek
És mérgében fujtá a kemény köveknek.

S én, Ég királynéja! és Ég dicsősége!
A nagy Jupiternek húga s felesége!
Hány esztendeig nincs hadaimnak vége?
Csak Júnón paczkáz-é az ő ellensége?

Ha én ezt mind csak így engedem elmenni
S nem kívánok egyszer bosszúálló lenni:
Ki fogja nevemet nyelvére is venni?
Ki fog oltáromon áldozatot tenni?

Lángozó szívének fellobbanásába'
Illyeket forgatván s forralván magába:
Megy mindjárt, mint a tűz mord Aeoliába,
A felhők, a jegek s szelek hazájába.

Itt lakik királya a fergetegeknek,
S a mint hosszas folyta vagy on a hegyeknek -
Egy temérdek nagy barlangjában ezeknek
Dühösségét fogva tartja a szeleknek.

Azok bosszankodván barlangjok mellyében,
Nagy dörömböléssel bőgnék tömlöczében:
Aeolus király ül királyi székében
S engeszteli őket haragjok mérgében.

Ha nem cselekedné ő eztet azokkal
S kényjekre engedné nyargalni szárnyokkal:
Elragadnák talám dühödt szándékokkal
A földet, a tengert s az eget magokkal.

De ennek Jupiter jó elejét vette,
Ettől tartván, őket tömlöczbe vetette
S egy nagy irtóztató lyukba rekesztette,
Iszonyú hegyeket építvén felette.

És tetszett királyt is nékik állítani,
A ki őket tudná zabolán tartani,
Mikor szükség volna lecsillapítani,
S mikor parancsolnák, ki is bocsátani.

Kihez Júnó így szól: Az istenek atyja
Hatalmadban adá, hogy szád egy szózatja
A szeleket a mint megzabolázhathatja,
Úgy tetszésed szerint fel is lázaszthatja.

Egy gyűlölséges nép, im, látod magad te,
Tróját hajón viszi, s az igyekezete,
Hogy azt az olaszok határin tegye le:
Vess azért oly gátlást, hogy ne vihesse be.

Dúlj-fulj, minden hajót fenékkal forgass fel:
Hányd széllyel testeket s az habba temesd el;
Van kétszer hét nymphám, szómat adom, ha kell,
Hogy a legszebbiknek házasa te leszel.

Illyen érdemedért örök társod leszen
A szép Dejopéja, ki is téged téssen
Gyermekek atyjává, s ha bú körülvészén,
Mindég azt enyhíteni csókja leszen készen,

E szókra Aeolus: mit kíván próbálni,
Neked kell, királyné, azt jól megvizsgálni,
Az én tisztetem pedig csak abba' fog állni,
Hogy a mit parancsolsz, kész leszek szolgálni.

Ugyanis, hogy király névvel neveztetem,
Hogy vagyon Zeus előtt egy kis becsületem,
Hogy én is asztaltok mellé ültettetem:
Mind ezt egyedül csak néked köszönhetem.

Így szóla s megdőfvén a hegyet botjával,
A mely kaput nyitott kemény szúrásával,
Kirohantak azon a szelek sorjával,
Szárnyoknak iszonyú csattogtatásával.

Ordít Eurus s Nothus már a több szelekkel,
Omol Africus is a fergetegekkel,
S a mint a tengernek estek seregekkkel,
Felfordíták aztat majd csaknem fenékkal.

A rémült hajósok zsibongáshoz fognak,
Rettentő láрма van, sűrögnek-forognak,
Zúgnak a vitorlák, a deszkák ropognak,
A kötelek rútúl dongnak s csikorognak.

Ül merő étszaka a tenger színén már,
A setét köd eget, napfényt s mindent elzár,
Sűrűn dörög az ég, szapora villám jár,
Ki-ki retteg, ki-ki bizonyos halált vár.⁴⁰

A violácska és rózsza.

Rudolphi Carolinának német verse szerént.
Szabadon követve.

Mosolyogván ült a páston
Egy szelíd kis violácska
S nem vizsgálódgata széllyel,
Ha reá meresztett szemmel

⁴⁰ Ezen versek nem azért küldettek meg, hogy a kik Virgilius fordításában foglalatoskodnak, munkájukat abba hagyják, azon gondolatból, hogy mi szükség annak annyi sokszori fordítása? Ugyanis mentől többen fogják ezen nagy poétát fordítani, annál több hasznot reménylhet abból nyelvünk. De azt is írhatom, hogy ezen most megküldött fordítás nem fog tovább terjesztődni.

Néznek-é kis tölcsérére,
S vagyunk-é sok tisztelői?

Közel hozzá nagy kevélyen
Egy nagy rózsabokor állott
S így szólítja meg szegénykét:
Te, kis törpe csemetécske,
Tám azt tartod, tám azt véled,
Hogy ily víg vagy s így mosolygasz,
Hogy e völgybe' te kivüled
Több virág nincs kivirítva,
S csak te magad vagy virágszál?
Hogy van egy kis jó szagocskád,
Ne talám te abba bízva
Lettél ilyen büszkévé
S ily kevélyen mosolygóvá?
Hidd el, hidd el, alig tűnöl
A legvizsgálódóbb szemnek
Pillantjába. Engem nézzél, -
Nézd, mint jönnek mindenünnen
Nézésemre, s mint csudálják
Kiterjesztett szép rózsáim'
És az itt elszórt virágok
Mint tisztelnek mint királynét. -

Ezen dölőfős kérdésre
A kis törpe violácska
Édesen mosolydogála,
S kis tölcsére elhintette
Szív-frissítő szép illatját.

Így szól osztán a kevélynek:
Én sorsommal megelégszem,
Csak maradjak víg kedv mellett
Ártatlan jó violácska,
S ámbár gyengébb illatocskám
Nagyon messze nem terjedhet,
S nagy mellyéket bé nem tölthet:
Tág lesz nékem e kis környék,
Ha bétölti illatocskám
S vagyok itt kis violácska,
Olyan, mint egy kis királyné.
Jól tudom, hogy szebb vagy nálam,
S bővebb illattal bétölthetd
A vidéket: a kis méhek
Mégis szintűgy rám is szállnak,
Mint te rád és szintűgy szívnak
Édes mézet kis csészémből.
S ha valamely szép szűz olykor
A pázsitra mellém dől le,
S leszakasztván száracskámról,
Kezd szaglálni sohajtgatva,

S a mint szaglál (ne irigyeld),
Még szépnek is nevez engem,
Nemcsak nevez, de tart annak.
Ujra osztán felsohajtván,
Buzgón néz fel az egekre
S így szól, a mint tart kezébe:
Áldott, áldott, légy teremtőm!
Ki e kis virágocskát is,
Mint a rózsát teremtetted,
S megáldottad szép illattal.

Hidd el, szomszéd, a természet
Mindent bölcsen tud rendelni,
Téged bölcsen tett pompássá,
Engem bölcsen tett törpévé.
Kérlek, ezen az osztályon
Nyúgodjunk meg mind a ketten.

Vajha, vajha minden ember
Mint ez a kis violácska
Olyan módon gondolkozna
S osztott sorsán megnyugodna
S a máséra nem vágyódna!
Boldog volna minden ember:
Éppen olyan boldog volna,
Mint ez a kis violácska.

Oh hát! kivált alsóbb rendek!
Mindenkori példátokra
Légyen e kis violácska.

Mapes Gvalternek korcsma-dala.⁴¹

Szándékom
Haldokló
Hadd
Isten e nagy

A bor
Mely a
De csúszóbb
Mint a kit

Tehetségéről.
Én nem
Engem
S nékem

⁴¹ Oxóniai kánonok a XIII. század elején. Le van fordítva anglus nyelvre is. Németre Bürgeren kívül Brettschneider is lefordította. Mind ezt, mind amazt láthatod vers-gyűjteményeikben. (E versnek eredetije, a latin is közölve van Kazinczy *Orpheus*ában, párhuzamosan a magyar fordítással.)

Ollyan
Járják
Munkám
Bor-korsók.

Buta elmémben
Valameddig
De mihelyt
Phœbus belém bérohan és csudákat téssen.

A Mapes mentsége.⁴²

Jó Mápes, e gyönyörű dalban mért hazudtál?
Hogy szép verset írni csak részeg fővel tudtál.
Bizony akkor valamely papra haragudtál,
A ki jól élt, mikor te éh' s szomjan aludtál.

Én úgy vélném, hogy soha józanabb sem vóltál,
Mint a mikor a korcsmán tréfából megholtál,
De meséd szép czéljait nem értőknek szóltál
S nálok torkot gyullasztál inkább, mint sem oltál.

A józanság egyedül vers-szerzők vezére,
Melly a földről felemel egek mellyékére;
Kevés bort tölt a józan sokkal több vizére,
A mikor más tokajit futtat gégéjére.

Tehetségéről szokás kit-kit megdicsérni,
Kukkot sem tud a buggyant, nem hogy verset írni.
S mit is lehet oly botlós lábúróól igérni,
Kit, ha részeg, gyermek is meg tud könnyen bírni.

A józan a részegest mindenben előzi,
Mert fejében nem kereng a bényelt bor gőzi,
Elméjében verseit addig s addig főzi,
Meg Máróhoz közelít s Násót néha győzi.

Olykor a józannál sincs a vers mindég készen,
De elméje csakhamar kiderül egészen,
Mely ha elragadtatik s józan részeg lészen:
Phœbus belé bérohan és csudákat téssen.

Én, Mápes, e korcsmadalt ilyenképen értem,
Melynek könnyű folyását nemcsak megdicsértem,
Hanem deák lábait magyar fülhöz mértem:
Nyertes! ha csak árnyékként szépségét elértem.

⁴² Hogy Mápes oly részeges nem volt, mint a minéműnek a fellyebb írt verseiből lehetne gondolni, kitetszik az minden több munkáiból. És így a fordított (t. i. az előbbieket) inkább gúnyoló verseknek lehet tartani az akkori időre.

Három próbái a Telemachus kezdetének.

1.

Négy sorú stróphákban.

Hogy Ulyssesstől történt elválása,
Nem szűnt Kalypsónak az ólta sírása;
Ugyan egymást éri sűrű sóhajtása,
Elment Ulyssese, nincs vigasztalása.

Szomorúan hallgat bús barlangja tája,
Nem zeng szép nótákkal, mint másszor, szép szája;
Lankadtan csügg s épen béesett orczája,
Nymphái nem mernek szólani is hozzája.

Gyakran csak egyedül, hogy vídulást végyen,
A virágos pástra sétálni kimégyen,
Mert itt a fű, akarmely időtáj légyen,
Bimbókat nyit, s nem fél, hogy a dér kárt tégyen.

Nincs itt a mord ősznek semmi tehetsége,
Nem hull el, mint másutt, a fák ékessége,
Hanem az időknek drága szelídsége
Mindég tart, nincs soha a tavasznak vége.

De nem, hogy e kies helyek nyájassága
Vidítná Calypsót, sőt szomorúsága
Nő, eszébe jutván régi mulatsága
És Ulyssesének kedves társasága.

Oh, úgy mond, mikor még itt lakott mellettem,
E tájra Ulyssesst be sokat vezettem,
E fa alatt véle mennyit ebédlettem,
Be sokat mulattunk, be sokat nevettem.

2.

Két sorú versekben.

A mióta Ulysses elment, Calypso az ólta
Vigasztalhatatlan volt, sírt kesergett s minthogy holta
Néki, mint istenasszonynak, nem történhet soha is,
Nőtt szívének epedése, nőtt keserve azzal is.

Nem zeng bezzeg éneket másszor meg sem szűnő szája,
Szomorúan hallgat bús barlangjának minden tája,
Elkeseredett nymphái szánakozva néznek rá,
Szánják, de egy szót sem mernek még csak szólani is hozzá.

Gyakran maga egyedül, hogy egy kis frissülést végyen,
Az virággal béborult pástra sétálni kimégyen;
Mert a drága kikeletnek jó voltából ott a föld,
Megváltozhatatlanul mindég nyájas, mindég zöld.

De nem, hogy e szép helyek Calypsónak szomorúságát
Enyhítették volna, sőt Ulyssesnek társaságát,
Régi nyájas társaságát csak eszébe juttatták,
És Ulysses emlegették minden füvek, minden fák.

Sokszor mozdulatlanul helyben a tengernél állott
A part szélén, melyre bőv könyje sűrű zajjal szállott.
Mindég arra az oldalra nézett s nézni meg nem szűnt,
A hol Ulysses hajója vitorláival eltűnt.

Hát egyszersmind a mint néz, látja egy eltört hajónak
Széllyel ment darabjait a part felé uszkálónak.
Itten széllyel szórt deszkákat, amott kormányt s árboczfát
Más helytt evedzőket úszni, más helytt köteleket lát.

3. Hexameterekben.

Nem tudá bújában vigasztaltatni Calypso,
A miolta kies szigetét oda hagyta Ulysses,
S nagy terhére vala, hogy meg nem halhata, mint más.
Víg dallal nem zenge bezeg bús lakhelye, sőt őt
Még maga nymphái sem merték kérdeni, mért bús?
Többire csak egyedül sétálgata a kivirágzott
Pázsitokon, mivel ott az örök kikelet soha sem szűn
A pástot sok ezer színnel kiruházni; de nem hogy
E gyönyörű helyek abbahagyatták volna keservét,
Sőt szomorú képből hozták csak vissza Ulysses,
A kivel ott maga kedve szerént nyájaskoda hajdan.⁴³

Dieneshez.

Martialisból szabadon.

«*Declamas belle, causas agis, Attale belle.*»

Mindent tudsz, Dienes, a mint kérkedni szokásod,
Tudsz nevetős tréfát borital közt szórni napestig,
Tudsz hegedűt húzni, tudsz tánczot járni, ha vonják,
Tudsz jól pergetni kockát, tudsz játszani kártyát,
Tudsz futtatni lovat s vadat űzni kopókkal az erdőn,
S az, mi legkülönösb, módossan tudsz mosolyogni,
Sőt azon egy száddal ropogósan tudsz te kacagni.
Egy szóval noha te mindent jól tudsz; de barátom,
Egyhez mégsem tudsz: megsúgjam-e? Semmi sem illik.

⁴³ Ezen versek és a két első próbák is nem azon okból íratattak, hogy tovább is folytattassanak, hanem csak hogy példái legyenek annak, vajon melyik versneme legalkalmasabb arra, hogy a fordítás mentől rövidebb legyen.

Egynéhány fabulák.

Rész szerént szabadon fordítva, rész szerént eredetiek.

1.

A mezei prücsök.

(La Fontaine után.)

Nyáron által egy prücsköcske
Énekelt megszűnés nélkül;
A mord tél belép azonban,
Hát nincs semmi takarmánya
A szegény kis muzsikásnak,
Melylyel télben tengődhetne.
Mit csináljon? Ő koldulni
Szégyenl menni; de meghalni
Sem akarna nyomorúltan.
Gondolkodik. Elmegy végre
A hangyához kölcsön kérni
S esküvéssel megígéri,
Hogy megadja jövő nyáron
A kölcsönt interessével.
Hogy a hangya kölcsön adjon,
Az ő néki nem szokása,
Mely hibái közt legkisebb.
Mondja hát rémítő szóval
A szegény kölcsönkérőnek:
Mit csináltál te a nyáron,
Mikor én élest gyűjtöttem
S még az éjt is nappá tettem?

Felel amaz félénk hanggal:
Én megvallom szégyenemre,
Éjjel-nappal énekeltem.

«Éjjel-nappal énekeltél?
Most hát, kérlek, nosza, tánczolj!...» -

2.

A békáról.

(La Fontainet szabadon követve.)

Egy szép kövér ökröt látván a béka:
Be szép ökör! mondá nénjeinek,
Be szívemből szeretnék ily nagy lenni!
E szók után kezdé magát felfújni,
S a mint feszült hólyagzó bőre:
Nőtt-e nagyot? kevélyen kérdezé.

Mondják, hogy: *nem*. «Hát most?» - *Még most sem*.
«Most nézzetek meg jól!» - *Csak béka vagy még most is*,
S tanácslanánk, hogy el ne rontsd magad'.
De nem adván hitelt a büszke béka,
Addig fújta magát, míg megfakadt,
S a mint pukkant, kiomla béle.

*

Igy jár, a ki sorsán felyül héjáz.
Most már sok gróf merő hercegi pompát üz,
S minden kis úr komornyikokra vágy,
A burgerség pedig úgy él, mint egy fő-ember.
Még a paraszt menyecskék is most már
Módin kapók. - Nem tarthat ez soká;
Oh, be szentül mondták a régiek:
Addig nyujtózz, a meddig lepled ér!

3.

A róka és holló.

Egy éh holló lopott egykor egy darab sajtot,
A melylyel egy nagy fára száll.
Felettébb éhes volt, s folyt szájából a nyál,
Midőn egy vándorló rókát is arra hajtott
A szerencse - vagy szerencsétlenség.
Ha éh volt a holló, ez is az volt ám még!
Hogy szárnya nincs, csak azt bánta,
Mert éh gyomrának szánta
Mindjárt a sajtocskát, mihelyt a fához ért.
Hogy azt azért gyomrába csalja bé, minden fortélyt meghány
S ily szókra fakad végre ki:
E szép madárhoz képest a páva mi?
S mi a legfestettebb publikány?⁴⁴
Ám tartsa szépnek más a zöldet, sárgát, kéket;
Ám légyen szép a pontzjon s karmazsin:
Csak paraszt-ízlésük becsülik a festéket,
Az én szemem előtt legszebb a hollószín.
Én a hízelkedést nem szoktam: Fénix volnál,
Ha még e mellett szépen szólnál. -
Itt a bolond madár akarta
Mutatni gyöngyszavát; de kicsúszék a sajt,
S azt csakhamar a róka felkaparta.
Az elbámúlt holló nézi s nagyot sohajt.
De nem gondolt azzal a róka, hogy sohajtott,

⁴⁴ Legelevenebb s legtöbbféle színek vagyon minden madarak között a publikányoknak úgy, hogy némelyikben minden most itten alább neveztetett színek feltaláltnak.

Sőt ilyen csúfot űz: Tudd meg azt, jó madár!
Hogy a hízelkedés ily jutalommal jár.
Úgy-e, hogy csak megért e leczkém egy kis sajtot?

*

Az emberek között is be sok van ily csalóka
Szót színlő róka!

4.

I. Mátyás királynak három restjei.

(Egy régi szó-beszéd szerint.)

Helyes mondás: a rest csak földnek terhe, -
Szép példát ad erről egy hajdani rege.⁴⁵
Mátyás király, mint tréfán kapdosó,
Mulatságból hizlalt egy házban három restet.
Egykor a ház történetből kigyúl.
«Jaj, ég a ház!» sikolt az egyik rest.
Felel a másika: «Kihordat a király, -
Ha kellünk nékie!» - A harmadik haraggal:
«Hogy nem restelt a szátok szólni!» -
Mint ment ki a dolog? - A három rest ott égett.

*

Oh be sok van még most is ilyen rest,
Ki aztat várja csak feltátott szájjal,
Hogy sült galamb repüljön abba bé.

5.

A tormába esett féreg.

Egy tormához szokott féregnek a tormája
Utolsó fogytán volt.
Azt látván egy szomszéd, de mással élő féreg,
Ki akkor éppen egy diót marczongatott,
Megkínálá, hogy abból enne.

Nem én! nem én! felel amaz
Bosszankodó haraggal;
Nékem nem kell a te diód,
Az Isten mentsen meg,
Én inkább meghalok, de még sem rágok mást
Tormán kívül.

⁴⁵ Az ilyenforma mesécskéket *regének* nevezik a régiek.

E szók után indúlt mindjárt tormát keresni
S mind addig csúszott-mászott,
Míg végre újobban tormára kaphatott.
Akkor nagyot sóhajt s így szól:
Csak nincs több ilyen jó gyökér!
Innen szoktuk azt már köz-szóba mondani:
Szint olyan, mint a torna-féreg.

*

Ez a leczke néktek szól, kik mindenkor csak a régi
Ó szokást dicséritek s minden jobbnak ellenségi
Vagytok, mert a balítélet bennetek megrögzött már;
S a kakukkal azt tartjátok, ti vagytok legszebb madár.
Sokszor látjátok, mi jobb, sőt sokszor helyben hagyjátok
Azt a jobbat, de mivel nem követte nagyapátok,
Így szóltok: ez élet módja még apámról szállott rám,
S mi bajom volt? de miért is lennék bölcsebb, mint apám?

Nem versengek: sokban illik az igaz hív maradéknak
Nagy atyjoknak nyomdokát el nem hagyni s szent szándéknak.

Tartom, ha azt csak a jóba' s nem a rosszba' követik;
De ha ők megátalkodva, a mi jobb, azt megvetik:
Már e szemszűrő makacsság s már nem dicsérni való,
Mert a rossz mindég csak rossz lesz, úgy a jó is mindég jó.

6.

Víz, szél, becsület.

Még gyermek létemben hallám e szép mesét:
Egykor a víz s a szél s a becsület
Bujókást kezdtek játszani.

Elsőben is elbújt a víz,
De csakhamar reá akadtanak
A mélyebb völgyek közt.

Elbújt osztán a szél,
De őtet sem kellett igen soká keresni,
Mert meglelék a hegytetők ormán.

Már a bújás sora volt a becsületen;
De ő elébb
Ily szókkal szólítá játékos társait:
Halljátok meg, ha egyszer én elbújok,
Engem senki többé sehol fel nem talál.

Ebből foly ily tanúság:
Legföltöbbször kincs a becsület,
Ha egyszer azt elveszted,
Mindent elvesztettél.

Két Venus s különböző két fíjok.

Két Vénust tartott hajdan a Régi-időség:
Mennyeinek hívták a szebbet, s volt fia ennek
A Szeretet, a szent Szeretet, melly egygyüve forraszt
Két egyenes szívet, mikor a szépek seregéből
Választat valamely lánykát, ház-dísznek örökre;
S lelkeiket egynek olvasztván mennyei tűzzel:
Egy szív, egy akarat léssen csak e gyönyörű pár.

A másik Venus sem volt rút képre, de rút volt
Erkölcse s minden feslettségekbe merülő
S fertelmességgel teljes; a fattya is épen
Szint olyan, valamint maga ő: hívjuk Szerelemnek
Mi magyarok magyarul s e névbe' különböz amattól.

E' szanaszét lődöz cél nélkül, a mibe botlik,
S nem néz semmire is, csak tölthesse heve kedvét;
E' tett sok derekas ifjat jóból kikapóvá;
E' tett sok tisztas asszonyt kurvának idővel;
A nyalánk Jupitert e' változtatta bikává
S buja Pasiphaet ez zárattatta tehénbe.

Hallgass, szűz múzsám s örökös leplekbe fedezd el
Ez iszonyúságot s többször ne hozz illyet elő is.

Oh boldog! boldog! ki tudod s példákba tanultad:
A szeretet s szerelem egymástól mikbe különböz
S a hív Szeretetet választottad vezetődnék.

Oh! de bezeg vagyon-é már most illy emberi nem még?
Mi magyarok voltunk hajdant illyek s mi neveztük
(Melyről más nemzet nem tud)⁴⁶ két névvel az Amort,
S azzal, hogy sokban különözzenek, azt kijelenténk.
Ah, siralom! édes eleinktől mely tova fajzánk,
Már a mostaniak mind kettőt öszvezavarták,
S a szent Szeretetet a mosdatlan Szerelemmel,
Majd csaknem egygyé tették. Isten, miket értünk!

Dorilis.

Festi magát Dorilis, noha színes úgy is eléggé.
De nem elég színes a maga tükre szerint.
Mely mellett órákig is ül, nincs vége, se hossza,

Hogyha kenőcseivel kezdi vakolni magát.
Gyorsan azonba repül a visszahozatlan idő is:
Már délhez közelít, ő csak ül, a keze jár.
Olykor ugyan felkél, sétál is lába, de hordja
Kézi kicsiny tükrét akkor is újja között:

⁴⁶ A magyaron kívül egy nemzet sem különbözteti meg a *szeretetet* a *szerelem*től.

Tartván azt szeméhez, üvegének kérdi tanácsát,
Nem hagyta-é valahol asztali tükre hibát;
Hogy soha még gyönyörűbb nem volt; hogy angyali szépség;
Hízelkedni tanult tükre nagyítva hazud.
Illeti csók érte, de talál mégis maga, mellyet
Színleni még szebben, még igazítani kell.
Még nem elég kéksége vagyon itt ennek az érnek,
Még ide kell rózsza, még ide több liliom,
Még Chlóris színt is nem adék eleget ajakimnak,
Nincsen elég feketén festve szemöldököm is. -
Mind addig kendőzi magát, míg lesz csupa lárva,
S a természeti kép mázza miatt elenyész.
Nem hiszem azt, hogy szebb: tudom azt, hogy szép vala, míg nem
Szebbítette magát pacsmagolásaival!
Fesd ugyanis magadat, ha korán ránczokba szedődni
S még fiatal korban agg banya lenni szeretsz.

Ugyanő.

Ó Dorilis! Dorilis! nem nézted még magadat jól,
Kérj hitelesb tükröt, mert hazud a magadé:
Hidd el, szebbé még nem tett a kölcsönös orcza
Senkit. - Nem hiheted? lásd magadat s hiheted.

Fulvia.

A mint orczáit tükrénél Fulvia festi,
Elhitetik csalatott szemei, hogy mássa sehol sincs;
S ha hozzája vetik, a föld több szépe csak árnyék. -
Hagyjuk rá: tudom azt, a reggeli Fulvia hogy ha
Rózsák közt ragyogó liliomjait estve lemossa,
Könnyen bépizkol négy kendőt: annyira szép volt.⁴⁷

A ki nem jár....⁴⁸

A ki nem jár a gonoszok tanácsán:
Nem ül a latrok között és nem áll meg
Útjokon, félvén az Urat, beszédjét
Tartja becsesnek.

Boldog az ilyen, bizonyára boldog,
Csorgedezvén foly küszöbén az áldás,
Csűriben nem fér gabonája s kádja,
Borba mosódik.

⁴⁷ Ezen utolsó rend a Boileau asszonyokról írt satirájából van kölcsönözve.

⁴⁸ A *Magyar Museum*ban cím nélkül jelent meg Horatius ez ismert művének átdolgozása.

Jöjjön ámbátor savanyú veszély rá,
S ostromoztassék az egek Urától,
Ő magát földig megalázza s nyelve
Van zabolába'.

A nagy ítélet veszedelme napján
Éljen és akkor tüzek hulljanak rá,
Sőt rohanjon rá az egeknek öble:
Szíve helyén lesz.

Mert az illy embert maga felsegíti
Az erős Isten, maga nyújtja karját,
És, ha reggel nem, de bizonynyal estve
Küldi segédjét.

Horatius IX. ódája
a harmadik könyvből.⁴⁹

HORATIUS.

A míg kedves voltam előtted
S míg nem csatlá más idegen kar
Szép nyakadat: soha semmi királylyal
Nem kívántam volna cserélni.

LYDIA.

Míg szíved lobogott értem csak,
S nem volt Lydia még Chloe csúfja:
A nagy hírű Lydia sokkal,
Mint amaz Ilia nevezetesebb(?) volt.

HORATIUS.

Már szeretőm most a gyönyörű Chloe,
Ő kótát ért, ő czitherát vér:
Csak Chloém éljen; szép éltéért
Nem iszonyodnék menni halálra.

LYDIA.

Mink pedig égünk fáklya gyanánt majd:
Én s a szép Calais közlánggal:
Kész vagyok érte dupla halálra is,
Csak menthessem életét azzal.

⁴⁹ Ezen verseknek mértéki amaz esmeretes versbe vagynak szabva: *Jam moesta quiesce querela*. Egy szóval minden vers a hexameternek végzéséhez hasonló; mindazon által az úgy nevezett spondaicus versek végei sem zárattak innen ki.

HORATIUS.

Hát ha mi, Lydia, megbékélnénk
S visszajöhetne régi szerelmünk,
S felhagyván Chloén: ismét a szép
Lydia birná szívem' egészen.

LYDIA.

Ő, noha mint a csillagok, oly szép,
Te pedig, ámbár héjnél könnyebb
S a tengernél vagy haragossabb:
De véled élnék s halnék mégis.

Ugyanazon ódája Horatiusnak
szorosan az ő versmértékéhez kötve.

HORATIUS.

Míg kedvedbe' Horatius
Bent volt, s új szeretőd karjai nem fogák
Csüggően nyakadat körül,
Hozzám nem teheté semmi király magát.

LYDIA.

Míg csak Lydia volt tüzed,
S nem hágott neki még eleiben Chloe:
Akkor Lydia nagy neve
Oly hírű vala majd, mint amaz Ília.

HORATIUS.

Most már a citherát verő
És kótákba tudós szép Chloe láncza tart:
Éljen csak Chloe; kész lések
Éltéért örömet vérem is ontani.

LYDIA.

Én szintúgy, s Calais velem
Köz lánggal lobogunk a szerelem tüzén:
S éljen csak Calais, bizony
Kész érette fejem dupla halálra is.

HORATIUS.

Kérdlek: hát ha mi, Lydia,
Még volnánk valahogy öszveszerezhetők?
S felhagyván Chloén: újra te
Birnád gerjedező tiszta szerelmemet?

LYDIA.

Ollyan szép Calais noha
Mint a csillagi fény! te lebegős eszű
S habnál is haragosb: Veled
Kivánnék csakugyan élni is, halni is.⁵⁰

Dienes.

Virgiliusnak első ecclogája, megmagyarosítva
és I. Mátyás királyunk idejéhez alkalmaztatva.

KELEMEN.

Te Dienes terepély bikfának alatta hevervén,
Nádsípon mezei dallal rövidítet idődet:
Mink futjuk édes honnyunknak sírva megyéit,
Mink szaladunk, te pedig kies árnyékodba' danolgatsz
S ott gyönyörű Katidat kinevetni tanítod az erdőt.

DIENES.

Oh Kelemen, mind ezt egyedül Isten cselekedte:
Mert ugyanis lessz ő mindenkor Istenem és szent
Oltárit gyakran vérzi nyájambeli bárány.
Hogy tehenim' legelőre viszem s hogy játszani verssel
Van, mint látod, időm, mind néki köszönhetem én azt.

KELEMEN.

Nem irígylem ugyan sorsod, Dienes: de csudálom
Inkább a mikoron mink mind prédára jutottunk,
Im lásd, mely nehezen vezetem kecskéimet; ezt is
Csak allig hajtom, minthogy kettőt ma fiadzott,
Oh, de szép fiait köszirten hagyta veszőbe.
E tetemes romlást, ha reá lett volna figyelmünk,
A mennykövel ütött cserfák régen kijelenték
S a varjak balról mind csak kárt! kárt! kiabáltak.
De mondd meg: ki legyen az az Isten, a kit imádol?

DIENES.

Én Kelemen, ez előtt Buda várát a mi helyünkkel,
A melyben fiatalb juhainkat szoktuk eladni,
Esztelen! egy becsben tettem s azt véltem, egyenlők,
Így láttam a kecske fiút s a kölyköket ütni
Anyjokra: nagyokat így szabtam' őszve kicsinynyel:
Most látom, Buda már oly fennyen emelte fejét fel,
Mint mikor a nagy tölgy alacsonyb berkekbe kitetszik.

⁵⁰ NB. Ezen versekben a végső dactylus helyett sok helyen creticusok fordulnak elő; de ezen szabadságot Horatius maga is fentartotta magának, mint azt ugyanezen ódában avagy csak ezen versének végezte is bizonyítja: *et cytharæ sciens*.

KELEMEN.

S vajjon mely nagy okod lehetett látni Buda várát?

DIENES.

A szabados maradás: s noha későbbecske jutottam
Ahhoz, mert kezd már lassan szürkülni bajúszom:
De csakugyan mégis végét érem sok időre.
S ez Katiczám dolga; mert, mint tudod, elhagya Dorkó:
Nem tagadom, valamíg a büszke Dorottya vezérlett,
Nemcsak ezen czélom ment füstbe, de mindenemen is
Felhagytam s noha sok tehenim' hajtottam eladni
E városkánkba, s sok zsíros sajtom is ették
Ottan meg, csak üress erszényt hoztam haza mégis.

KELEMEN.

Épen nem csuda már; Kati, nálam min pityeregtél
És kinek őrzötted a fán almáidat, ímé
Nem volt ott Dienes! Hidd el, Dienes, ez az erdő
S e forrásos bérce s minden völgy zenge neveddel.

DIENES.

Mit tudtam tenni? Itten csendes maradáshoz
Bíznom nem lehetett, nem lévén semmi segédim
És könyörülőim, de amott gyámolra találtam,
A ki is így felele esdeklésimre: legeltesd
Mint az előtt tehenid s válaszs közikbe bikákat.
Két hete, hogy mindég füstöl oltárom azólta
S ezt esztendőnként így megújítani czélom.

KELEMEN.

Oh te, boldog öreg! hát a te saját örököcskéd
Mind számodra marad? s mezeid, noha míg idegen kéz
Mívelte, valami keveset megparlagosodtak,
De csakugyan borjas tehenid jó pástra bocsáthatd
S nem félsz, hogy nyavalyát a szomszéd barma behozzon.

Oh te, boldog Öreg; te csergedező patakidnak
Árnyékos forrásainál hívesbe' heverhetsz:
Itten eme fűzes, mely ketté vágja határid,
S ágain a soha sem henye méhek dongva legelnek,
Szenderedést s álmodat javasol kedves susogással.
Ott a nyessegető pásztor örömdre danolgat,
Itt ismét a berki galamb nyögdécseli társát,
Vagy hű párja körül a nyájas gerlicze búkol.

DIENES.

Ez okon a szarvas hamarabb legel a levegőben,
A halak is pástra költöznek ki vizeikből,
Sőt hamarabb szerencsen földén fog a Duna folyóni,
S a nálok fakadott Nílus vizesíti hazánkat,
Mintsem melyjemből soha is jó-téte kifolyjon.

KELEMEN.

Mink az alatt idegen földön sínlődve nyomorgunk
S némely rész ismét Tanaist választja hazának,
Más rész vándorlván tudakozza, hol van Egyiptom,
S ha valaha netalán honnyomba visszavetődöm,
Annyi sok esztendők folyván el, míg oda járék,
Pusztúlt földeimet, tudom azt, könnyezve csudálom.
Hát ily szép mezeim trágár katonáknak adódtak?
S e gyönyörű földek hajdúké? Nézd, mire vitte
A rút visszavonás dolgunk'. Oltsál nosza körtvélyt
Most Kelemen s ültess szőlőt, kinek, oh! idegennek.

Oh, ez előtt boldog nyájam! ballagjatok innen;
Én titeket, kecskék, zöld barlangban heverészve
Nem látlak többé kőszirton függni ezentúl.
Megszűn énekem is, s tőlem legelőre vezérelve
Nem rágtok ezután se zánótot, sem keserű fűzt.

DIENES.

Úgyde ezen éjt még nálam töltöd te, reménylem.
Lesz zöld gally ágynak, lesz válogatott piros almám,
Van lágy gesztenye is, s éppen csak most kinyomott sajt.
Nézd! nézd! mely tova van a legszomszéd banya füsti is!
S a hegyek is már most feketés árnyékot eresztnek.

Jegyzések. Ezen eccloga fordításában főbb igyekezetem az volt, hogy az mentől jobban hasonlítson az kötetlen beszédhez, úgy hogy, ha egy huzomban irattatnék s commák szerént olvastatnék, majd alig lehetne az közbeszédétől azt megkülönböztetni.

1. *Mink futjuk édes honnyunknak sírva megyéit. Honn* hazát jelent, mely szóval való élés a régi magyaroknál nagyobb szokásba' lehetett, azért énekeljük még most is Molnár Albert fordítása után a zsoltárban: *És honnyába költ a fecske.*

2. *Oltárit gyakran vérzi nyájambeli bárány.* Minthogy a magyaroknál a véres áldozat már szokásban nincs, itt ezt morális értelemben kell venni.

3. *E tetemes romlást,* etc. Érti ezen az hazájokból való kivándorlást és örökségeitől való megfosztatást.

4. *S a varjak balról mind csak kárt! kárt! kiabáltak.* Ha az varjak bal felől szólottak: rossz jelnek magyarázták a rómaiak; még a magyarországi köznép is a varjak gyakori károgtatásaiból kárvallást jövendől.

5. *Most látom, Buda már oly fennyen emelte fejét fel.* Régi fényessége Budának leginkább illik a Mátyás király idejére: de maga Magyarország is minémű lehetett akkor, arra egyedül ama nagyhírű és ugyan Mátyás király idejében élő Ariosto verseit hozom elő, ki is így szóla harmadik satirájában:

Chi vuol a torno a torno vada,
Vegga Inghilterra, Ungheria Francia et Spagna,
A me piace abitar la mia contrada.

Ez itt megjegyzésre méltó, hogy Magyarországot mingyárt Anglia után teszi. Ezen verseknek francia fordítója legelől teszi ugyan a maga országát, hihető, hazájához való szeretetéből, de ő is megtartja a második helyet Magyarországnak, midőn ezen verseket így fordítja: *Coure le monde qui vandra en France, en Hongrie, en Espagne, en Angleterre, etc.* Hogy Angliát legutoljára nevezi: kitetszik azon országra való irígysége, holott prózában fordítván, nem kötötte meg a rhythmus gondolatit, hogy azért kellett volna az országok sorát megváltoztatni. Méltó még Budáról és Visegrádról a megolvasásra Oláh Miklós esztergomi érseknek Hungaria nevezetű deák munkája, a ki mind a két nevezett helyeket még az ő fényességekben látván, jelentett munkájának V. és V-dik részeiben azokat leírja.

6. *Mint mikor a tölgyfa alacsonyb berkekbe kitetszik.* Virgilius Cupressust tesz: de mint-hogy annak magasabb neme nálunk csak üveg házakban marad meg, én (a magyarosítás is azt kívánván) más esméretesebb fát tettem helyette.

7. *A szabados maradás, etc.,* azaz hogy jószágát visszanyerje és abban csendesen megmaradhasson.

8. *Ez Katiczám dolga, etc.* Itt Katicza jó gazdasszonyságát veti össze a Dorottya tékozlásával, mintha mondaná: *Katiczának köszönhetem*, hogy ő még megmaradott kevesemet jobb rendbe hozta s jószágocskám visszanyerésére nógatott.

9. *Csak üres erszényt hoztam haza mégis.* Hihető, Dorottya az árát még helyben haszonlanságokra elköltötte s mikor csaknem mindenemből kipusztított, háladatlanul el is hagyott.

10. *Éppen nem csuda már, Kati nálam min pityeregtél.* Minthogy én a Virgilius Amaryllisét Katalinnal váltottam fel, azért itt is megtartottam azon nevet. Tudom ugyan azt, hogy De la Gerda és némely követői arra láttatnak hajlani, hogy ezen versek jobban illenének Galateára, de még ők is megtartották a textusban a régi olvasást. A kik itt Galateát szeretik inkább érteni, azokat az vitte arra, hogy némely magyarázók Amaryllisen Rómát, Galateán pedig Mantuát értik: de hogy ezen allegória Virgiliusnak eszében sem volt, azt bizvást merném állatni. Ugyanis Rómát nem allegorice, hanem maga nevével Rómának nevezi: *Urbem, quam dicunt Romam, etc.* Ismét Augustusról azt írja, hogy őtet ottan látta: *Hic illum vidi juvenem.* De Tityrusnak az ő mantuai öröksége helyett nem is Rómában adtak új földeket, hanem csak a régieket adták vissza. *Ergo tua rura manebunt.* Ezekből azt hozom ki, hogy Tityrus szeretői, mind Galetea, mind Amaryllis Mantuában laktanak. Már így sokkal hitelesebb az, hogy őtet az utolsó szeretője, Amaryllis kesergette, és ő tartotta meg számára az almákat s nem Galatea, a ki rajta felhagyott: *Postquam nos Amaryllis habet, Galatea reliquit.* Ez a *reliquit* önként való elhagyást jelent. Hogy ezen mostani előadott magyarázatommal Amaryllisre nézve majd minden híresebb kiadói s magyarázói Virgiliusnak megegyeznek, azt sok példákkal meg tudnám mutatni; de csak némely híresebb magyarázóit hozom elő, úgy mint *Serviust* (ki is még az ötödik századnak kezdetében élt), *Burmann Pétert* és *Heynét*.

Servius, ama legelső commentatora Virgiliusnak, midőn ama versét magyarázná: *Formosam resonare doces Amaryllida sylvas*, így szól: «Id est, carmen tuum de amica Amaryllide compositum doces silvas sonare; et melius est, ut simpliciter intelligamus. Male enim quidam allegoriam volunt: Tu carmen de Roma componis celebrandum omnibus gentibus. Plus enim stupet Melibœus, si ille ita securus est, ut tantum de suis amoribus cantet.»

Ezekből a *Servius* szavaiból kitetszik, hogy ő hibásnak tartja azoknak vélekedéseket, a kik itten allegóriát keresnek és Amaryllisen Rómát értik.

A másik magyarázó, *Burmann*, egy Musonius nevű tudós embernek értelmét hozza ezen versre elő: *Mirabar quid moesta deos Amarylli vocares*. Ez az Musonius azt tartja, hogy ha mindjárt Amaryllisen Rómát, Galateán pedig Mantuát kellene is érteni, mégis innen nem következnek, hogy azért mind Amaryllis, mind Galatea mantuaiak ne lehetnének, midőn, így szól: «Licet per Amaryllim Romam, per Galateam Mantuam intelligamus, non tamen ut quidam suspicati sunt dicendum est, alteram Romæ, alteram Mantuæ fuisse a Tityro adamatam, nisi velimus hæc Melibœi verba prorsus esse absurda: tu potius utramque Mantuæ vognitam intellige.» Ezek a Musonius szavai, melyek után azt írja Burmann: «Recte, nam Amaryllis amica Tityri absentis desideris tabescens omnia negligebat, quod mirabatur Melibœus, ita præcunte. Roma recte Ruæus: Catræus vero Galatea tuebatur.» Burmannus.

Heyne, az harmadik, általam kiválasztott magyarázó: ez nemcsak megtartotta az ő mindenek előtt igen becses editiójában ezen az helyen az Amaryllis nevét, hanem az ő magyarázatja szerint az mindjárt utána következő Tityrus felelete nem egyéb, hanem az Amaryllis keserveire való mentség. Heyne maga szavai ezek: «Quid facerem? necessario mihi Romam proficiscendum erat, nulla Amaryllidis querelarum ratione habita, cum neque libertatem recuperare alibi, neque tam præsentis hic propitios faventes deos; tam præsens eorum beneficium alibi experiri possem.» Heyne.

Bizony amaz ötlet önként hagyó Galatea sopánkodásaira szemügyet sem vetett volna Tityrus, nem hogy tőle lett eltávozásáért magát mentegette volna, és bizony Melibœus sem hozta volna elő Tityrusnak Galatea keservét olyan érzékenyen, tudván azt, hogy azzal ötlet hamarabb boszankodásra, mint sem szánakozásra fogja indítani. - Úgy reménylem, hogy ezen kérdés eránt: Amaryllis nevét kellessék-e itten megtartani vagy Galateáét? eléggé kiadtam elmémet. De azért senkit is a maga értelmétől elvonni s az enyimre kényszeríteni nem kívánok; hanem kiki úgy ítéljen erről, a mint néki tetszik.

11. *Mit tudtam tenni?* Ezen mentegetéseiben mintha azt mondaná: Mit tudtam tenni? Én nékem ugyan igen nehezen esett Katiczát (Amaryllist) elhagyni, de ilyen állapotomban meg kellett magamat győznöm és az ő esdekléseire most nem tekinthettem, mert egyedül Budán reménylhettem ügyem orvoslását és abban meg sem csalattam.

12. *De amott gyámolra találtam*; tudniillik: Mátyás királyra, ki engemet visszatett előbbeni örökségembe.

13. *Két hete, hogy mindég füstöl oltárom azólta*. Valamint feljebb, úgy itt is, az oltárt moraliter kell érteni, azaz: örökké háládatos lések, mely háládatosságának állandóságát még nagyobb kitételekkel fejezi ki alább.

14. - - - *Mezeid, noha míg idegen kéz mívelte, valami keveset megparlagosodtak*. Hogy valósággal elvették és nemcsak akarták a Tityrus földeit is, kitetszik a *Moeris* nevű ecclogából, nevezetesen ezen versekből:

O! Licide vivi pervenimus: Advena nostri
(Quod nunquam veriti sumus) ut possessor agelli.
Diceret hæc mea sunt, veteres migrati coloni,
Nunc victi tristes, quoniam sors omnia versat,
Hos illi (quod nec bene vertat) nuttimus hædos.

Ezeket Moeris Menalkásról mondja, a kin ottan minden magyarázók, valamint itt Tityruson Virgiliust értik.

15. *Itten eme fűzes, mely ketté vágja határid... Szenderedést s álmod javasol kedves susogással.* Itten én az álmokra való nógatást inkább tulajdonítottam a fűzesnek és az ő szellők miatt való susogásának, mintsem a méhek dongásának. Ugyanis Virgilius szavaiból egyebet nem hozhattam ki, melyet ha természeti rendben (in ordinem naturalem) helyhez tetünk, így folynak: *Sepes salicti, depasta florem apibus hiblaicis, svadebit somnum sepe levi susurro.* És így a fűzes susogása az, a mely álmod csinál és nem a méheké, a kik annak virágjait még annak előtte már lelegelték Virgiliusnak tulajdon szavai szerint, ki in praeterito mondja a fűzesről: *florem depasta apibus.* De bizony, ha az méhek a nyugodni kívánókhoz közel vagynak, nemhogy néki dongásokkal álmodt okoznának, sőt inkább az ő fullánkjoktól való félelem ötöt attól elidegeníti és elijeszti.

16. *Sőt hamarébb szerecsen földén fog az Duna folyni.* Itt is, czélom szerint, meg akartam magyarosítani ezen verseket és a köznép előtt (ugyanis itten magyar pásztorok beszélnek) az épen nem esméretes Araris és Tigris helyett a Dunát tettem.

17. *Némely rész ismét Tanaist választja Hazának.* A Tanais környéke volt a magyarok régi lakóhelye.

18. *Más rész vándorlván tudakozza, hol van Egyiptom?* Jobban ösméri a magyar közember Egyiptom földét (avagy csak a Mózes könyveiből) mint Krétát, Oarest, vagy az britannusokat; itt is azért, sokszor említett czélomhoz képest, ösméretebb országgal kellett amazokat felcserélnem.

19. *Hát ily szép mezeim trágár katonáknak adódtak? S e gyönyörű földek hajdúké?* A feljebb valók szerint ezen eccloga a Mátyás király idejéhez lévén alkalmaztatva: igen hihető, hogy Mátyás, mint nagy hadakozó, némely határokat (kivált az úgy nevezetett Végeket) vitézlő néppel ültetett meg; és így az ő előbbi lakosaiknak más hazát kellett keresni. A Mátyás király asztali bolondját *Trager*-nek hívták, innen eredtek ezen szók: trágár, trágárság; valamint a francziáknál *Turlepintul*, egy komédiás, bolondtól, *Turlepinade*.

Szép Rózsi.

A Virgilius Alexisének szabad követése
vagy inkább megmagyarosítása.

Égette Demetert szép Rózsi szerelme, de minthogy
Már az másnak alakja vala, nem volt mibe' bízzon.
Szüntelen a terepély bik-fák sűrűibe' bujkált
Csak egyedül s ottan a forrásos ligetek közt
A hegyek öbleiben ekként önté ki panaszszát:

Oh könnyörületlen lányzó, csak semmibe hajtod
Verseimet s nem szánsz? végtére is halnia készletsz!
Nézd, már a barom is keres árnyéket, ha találhat;
Még a zöld gyík is elbújik a tövisek közt,
S Margit is a melegen elalélt fáradt aratóknak
Tör már foghagymát étkekben öszve köménnyel.
Én pedig ez iszonyú déli hőségbe nyomozlak
S hallgatom a mezei prücskök mint csörgenek egygyütt.

Vajjon nem vala-é nékem jobb túrni haragját
S büszke keménységét Ilonának? nem de Dorottyát?
Ő noha naptól sült, noha tejnél vagy te fejérből,
Ó gyönyörű lyányzó, magadat színedbe' ne hidd el!
Liliomid leszedi az idő s maradol csupa kóró!
Nincs böcsöm, úgy látom, nem kérded azonba, ki légyek?
Mely gazdag nyájból s bő pinczém mely tele téjjel!
E terepély hegyeket mászszák juhaim ezereként,
S nem fogy el az új tej nálam sem nyárba', se télbe'.
Énekes is vagyok én, de leginkább Zrínyi keserves
Énekeit dallom, a mellyeket a Drávánál
Irt ifjantan, amaz hozzád feneségbe' hasonló,
S minden tigrisnél könyörületlenb Violának.
Osztan nem vagyok én ocsmány is; csak minapában
Nézem a Balatonba' magam, s ha nem csaloképen
Bírószágod alatt sem félek szép Dienestől.

Oh bárcsak egyszer próbálnád, mely gyönyörűség
Volna velem mezei alacsony kunyhókba' lakozni
S szarvasokat löni s zöld pástra vezérteni nyáját!
A ligetek közt ott Pánt sípba követni tanulnád,
Pán szerkeszte legelsőben több sípokat öszve,
Pán viseli gondját juhainknak s pásztorainknak.
Oh te is a síptól ne kéméljed ajakocskád:
Mit nem adna ma is Albert, ha sípra tanítnám?
Van ugyanis nékem hét nádból öszveragasztott
Sípom, mellyet adott Kelemen s így szóla halála
Óráján: Nálad vagy ez most másodikánál.
Így szólott Kelemen. Irigylé hallgatag Albert;
E mellett két szép őzecskét fogtam az erdön,
Egy sivatag völgyben s akarám számodra nevelni.
Hátoknak most is tarkás még szőre fejérrrel.
S két juhnek a tölgyét fonnyasztják ők ki naponként.
Kéreti már régen Margit s el is viszi Margit,
Mert látom, bűdösök nálad minden adományim.

Oh! jövel, oh gyönyörű lyányzó: néked seregestül
Im viszik a lánykák jól föltöltött kosarakban
A sok liliomot, kik közt a szebbike Judith
Sárgáló violát s teljes pipacsot maga szaggat,
Melyhez köt narcist, köt illatozó tuba-rózsát;
Szed majoránát is s több szagló fűveket öszve,
S ha valamely halaványb tulipánnal toldja ki színét:
Én pedig a fákon választva szedék piros almát,
Lészen gesztenye is, ez előtt Ilonám csemegéje,
Szilva se' fog hibázni, s ezen körtvély sem utolsó.
Tégedet is, myrthus s te veled egyetembe' borostyánt
Szaggatok: illatotok nyájassabb öszvevegyülve.

Pusztai vagy Demeter! adományod megveti Rózsí
És ha ajándékkal kell győzni, ki győzi meg Ambrust?
Im magamat rontám, nyomorúlt csak: az északi szél sem
Pusztítá legelő-pástrom még így ki virágból,
Míg szedetém, a vad kanok is mind öszvezavarták
Szép forrásaimat: kit futsz oh, ostoba, kit futsz?
Im, az istenek is lakták régenten az erdőt,
Lakta Paris maga is. Pallas hadd tartsa magának
Kőfalait, nekünk legyenek kedvesek az erdők.

Kergeti a farkast az oroszlán, a pedig, ismét
Kergeti a kecskét, a nyalánk kecske viszontag
A kivirágzott galyt keresi s a gyenge zanótot:
Én Demeter Rózsit; - kit-kit vezet a maga kénye.

Nézd, nézd tulkaiddat is, az ekéket már haza hozták,
A nap is árnyékát jóval hosszabbra bocsátja,
Mégis a szerelem engem lángokba' lobogtat
Szüntelenül; de határt vajjon ki szab a szerelemnek?
Oh Demeter! Demeter! hogy-hogy vesztéd eszed így el?
Im, rest! még most is metszetlenek a kalibádnál
Vesszei szőlődnek: mozdíts, kérlek, valamicskét
Dolgaidon, legalább kösd kákád öszve szironynyál,
Kapsz még szebb szeretőt, ha személyed Rózsí csömörli.⁵¹

⁵¹ A már kiadott két ecclogákon kívül még három ecclogája van Virgiliusnak így megmagyarosítva általam, úgy mint: *Dic mihi Damoeta*,... *Pastorum Musam*, és *Si celides Musae*, mely utolsó egészen Mária Teréziánkra van alkalmaztatva, valamint a többiben is van emlékezet róla, minthogy mindenikét még életében írtam.

Anakreonból való fordítások.

II. Oda.

Vagyonját a természet
Elosztván: a bikának
Adott öklelni szarvat,
A lónak rugni körmöt,
A nyúl nyert győző lábat
S tág torkot az oroszlány;
Jutott a halnak úszás,
Repülés a madárnak,
A férfinak vitéz szív
Volt osztva: mind ezekből
Kapott a szép nem - semmit?

Hát mit adott azoknak
Paizs helyett s a sértő
Dárdák helyett? Oly orczát,
Hogy tűz s vas hódol nékik,
S a szív rab lesz, ha szépek.

XL. Óda.

A rózsák közt Cupido
Egy elrejtett méhecskét
Nem láta s a' megcsipé.

Sebet kapott kezével
Repül, kereng, mint őrült,
S nem szűnő jajjolóással
Anyjához fut zokogva:

Jaj, meghalok, anyókám,
Lelkem tüstént kifújom,
Nézd, nézd, miként megkínzott
Egy kisdéd szárnyas sárkány,
Híják a gazdák méhnek.

Mond anyja: Hogyha néked
Csak egy kis méh fullánkja
Illy érző kint okozhat:
Hát, jó vadász, mikor te
A szíven lősz keresztül,
Mint fájhat az, gondold el.

Anakreonnak XLV. dala.

Trocheus lábakon.

Vénus asszony sánta férje
A lemnusi hámorjában
Füstös kézzel kalapála
Tegzet s nyilat Cupidónak.

E horgokat maga Vénus
Édes mézzel hintegette,
De Cupido mind epével.

Egykor Márs is ütközetről
Visszatérvén, csak betoppan
A műhelybe s mint szokása,
Mord dárdáját villogtatja.
Kezdi osztán egyre-másra
A nyilakat forgatgatni.

A szerelem mondja néki:
Úgy-e bizony jó súlyoskák!
Ha kételkedsz, megpróbálhatd!
E szavára Márs közülök
Hirtelen csak felkap egyet
S azt emelni próbálgatja.

Mosolyogja Vénus asszony.
Erre Márs nagyot sohajtva:
Jaj, be súlyos! vidd el, vidd el!
Mond Cupido: már csak tartsd meg.

XLVI. Óda az házasúlandókra szabva.

Nem szeretni vagy szeretni:
Mind a kettő kínos élet,
Mind kettőnél kinosb mégis
A kit kedvelsz, el nem nyerni.

Nincs tekintet már sem nemre,
Sem érdemre, tudományra,
Van tekintet csak aranyra.

Bár pokolba süllyedt volna
A pénzt a ki legelőször
És az aranyat szerette:
Ő miatta van az ólta
Gyűlölség a testvérek közt;
Ő miatta nincs egyesség
A szülők és magzatok közt;
Had s gyilkosság van miatta:
Nékünk pedig, szeretőknek,
Éppen veszni kell miatta.

A péczeli palotában festett képeknek rendi,
és azoknak, egymástól való függések.

Leg inkább Phæton esetére volt ezen képekben a czélozás, és némely erkölcsi tanácsadásokra. Ezen oldalfalakon lévő festések (a mellyek alatt tudniillik alúl-írásek vagynak) tizenötéből állanak, azon kívül, a mely a palotatetőn van festve: ez tizenhatodik volna.

Először is a palota-tetőn festett kép = írás Phæton szekerét adja elő, az hol ő épen leeső formában van, már a gyeplő is kiesvén kezéből. Ezen kép két inscriptio közé van helyheztetve.

Az első

Nem szül jót a maga hittség; -

a második

Vesztét köszönnye magának.

Következnek a fal oldalaira festett képek.

1-ső. Az egyik ajtó felett: *Phaeton* térdepelve kéri az atyját, hogy engedje néki az lovait, ki is így felel:

Többet kérsz Phæton mint sem próbátlan erőd bir.⁵²

2-dik. Az általellenben való ajtó felett; már halála után a *monumentum*ja körül sírnak a húgai, mely kép alá ez van írva:

Itt igazán bétölt, hogy bújárása bolondnak.⁵³

3-dik. Az harmadik ajtó felett: Sylenus ballag számaron a csudálkozó sokaság között, egy nagy fazezat tartván a kezibe teli borral: alúlírás:

Ha bora van, nem vágy Phæton szekerére Sylenus.

4-dik. Az ablakok felé való oldalfalon felül: *óriások* vannak lefestve, az mint hegyeket hegyekre rakván, az eget víják, ilyen *inscriptióval*.

Vallani ha kívánsz szégyent, vágyj nagyra s eléred.

5-dik. Ugyan az ablakok felé való másik részen, felül: *Eccladus* már egy hegygyel van béborítva, úgy hogy csak az feje látszik ki. Alúlírás:

Menj most az hegy alól ostromnak; nem lehet úgy-é?

6-dik. Ugyan az ablakok felé való oldalon alúl: *Philemon* és *Baucis* vendéglik Jupitert és Mercuriust igen együgyű, 's leginkább kerti eledellekkel. Alúl ez van írva:

Philemon s *Baucis* tud gazdálkodni kevésbül.⁵⁴

7-dik. A nevezett oldalnak másik részén alúl *Tantalus* van lefestve, a mint torkig vízben lévén, az fán függő almákhoz kapdos. Alúlírás:

A fösvényeknek nem övék még a mi övék is.

⁵² Ámbár ezen versecskéim, melyek az *Orpheus*nak első negyedében béiktatódtak, alig érdemlették, hogy világ eleibe jöjenek, de mivel már egyszer akaratom nélkül ki nyomtatódtak, kedvesen veszem, ha legalább úgy mennek bé valamely más negyedbe: hogy az olvasó megérthesse czéljaikat, és tudhassa melyik vers, melyik kép alá tartozik, és a képeknek minemű öszvekötések lesz egymással.

⁵³ Van czélozás arra a példa beszédre: *Bolondnak bújárása*.

⁵⁴ Olykor ebédlőház is lévén ezen palota: ezen versekben azon régi szokott kinálás módját akartam kitenni. *Tessék kevésbül sokat*.

8-dik. Általellenben a palota külsőbb ajtaja felé való oldalon felül: az *Arany idő* van leképezve, melyben minden, (a régiek tartása szerint) minden munka nélkül önként termett, és az emberek szerte-széjjel kedvekre heverésztek, vagy a fákról kész érett gyümölcsöket ettek, ilyen *alúlírás* mellett:

Már az arany ártatlan idő csak híribe van fel.

9-dik. Ugyanazon oldalon másik részén, hasonlóképpen felül az *Ezüst idő* adatik elő. Itt már ki-ki dologhoz lát, az egyik szánt, a másik fon, a harmadik a csirkéknek ad enni, a többi más figurák pedig mind mást-mást csinálnak; de csakugyan akkor még semmi visszavonás és háborúság nem volt az emberek között. Az *alúlírás* ez:

Nincs ingyen semmi, jár minden már ma dologgal.

10-dik. Ugyanazon ajtó mellett való elsőbb oldalon alul: az *Deucalion* özön vize van lefestve, és igen irtóztatón előadva, ilyen *inscriptióval*:

Rettenetesség még csak nézni is, hát így veszni!

11-dik. Az második oldalon alul: az *özönvíztől* való *felszabadulás* van lerajzolva. *Alúlírás*:

Napfény váltja fel a felhőket és öröm a bút.

12-dik. Az oldalházak felé való egyik oldalon felül: *Narcissus* van kifestve, a mint a maga képét nézi a vízbe. *Alúlírás*:

A ki magát szereti, az nem jól nézte magát meg.

13-dik. Mindjárt az most leírt kép alatt alul: *Ulysses* őrzi a füleit, hogy a *Syrenák* énekét meg ne hallja. *Alúlírás*:

Dugd bé jól füledet, mert szép hangú szavok ámít.⁵⁵

14-dik. A tulsó általellenben való oldalon: *Ikarus* repül, már szárnyának tollai minden felé hullongván. *Alúlírás*:

Így jár, aki tanács nélkül jár csak maga kényén.

15-dik. Ezen képnek épen alatta: *Deucalion* és *Pyrrha* vagynak előadva, a mint magok után hányják a köveket ezen *alúlírással*:

Ez noha csak költmény, de jelentő czélja valóság.⁵⁶

NB. Ezen képek amaz híres *Pikárt* réz metszéseiből vagynak kölcsönözve, úgy mint az 1732-ben Amsterdamban in folio kijött deák és francia *Ovidiusból*, és az ugyanott 1733-ban in folio ki adott *Le Temple des Muses* nevű könyvből; 's hogy inkább hasonlítsanak a rézmet-széshez, csak feketén íratlak. A verseket a mi illeti, azok a magaméi.

⁵⁵ Ez az ifjakkak szól, hogy a földi *Syrenáktul* ójják magokat.

⁵⁶ Et documenta damus, qua simus origine nati.

**Gróf Zrínyi Miklós Sziget vára veszedelmének
köttetlen beszédre való fordítása.**

Elöl-járó versek.

Én, ki játszodozám ifjantan a szerelemnek
Édes verseivel s könyörületlen Violámnak⁵⁷
Szíve keménységét ostromlám énekeimben:
Fegyvert énekelek már most hangosb hadi verssel,
S oly maga-szánta vitézt, ki az ellene gyúlt törököknek
Roppant táborait bé merte várni Szigethez;
Sőt noha már maga is Szulimán oda érkeze haddal,
Még sem rettene meg nagy szíve ama Szulimántól,
A kinek Európa rémült hírére, ha hallá.

Éneked így kezdéd, Zrínyi! melyben nagy Ösödnek⁵⁸
Nagy emlékezetét örökös versekbe le-festéd:
Hajdani nagy bajnok! ne neheztelj érte, ha mostan
Mérészlem rhythmussaitól megfosztani munkád'.⁵⁹
Sőt inkább, ha talám szép gondolatid kifejezni
Annak kelteként nem tudnám, engedelemmel
Légy hozzám, kérlek, s nézd el könyörülve hibáim'.

Oh Te Theresa,⁶⁰ kinek nem övedzi köz erdei laurus
Homlokodat, mert az hervadni szokott, hanem a Te
Fogytig zöld koszorúd van kötve nagy érdemeidből:
Nagy Thrésa! Te legyél kezdett munkámba' vezérlőm,
S azt jól alkotnom Te segíts, s ha szunnyadoz elmém:
Éleszd fel aluvó tüzet nagy tetteid által,
S addig is énekeim meghallgatni Te ne sajnáld.

⁵⁷ A maga verseiben Zrínyi Miklós Violának nevezi a szeretőjét; ezt azért volt szükség megjegyezni, mert az ő kinyomtatott munkája kevés ember kezénél van.

⁵⁸ Azon híres Zrínyi Miklós, a kinek szigeti történeteit a vers-szerző Zrínyi leírja, őse volt néki, vagyis nagyatyja.

⁵⁹ Én elsőben ifjabb koromban az egész Zrínyi munkáját hexameterekre szándékoztam fordítani, akkor így voltak itt formálva a versek:

..... Ne neheztelj érte, ha munkád'
Mérészlem mértékre szabott versekbe kitenni.

⁶⁰ Ezen fordításomat még a nagy Mária Therésia idejében kezdettem, kinek is nevét most már változtatni véteknek tartottam volna, noha életében munkáimat akadályaim miatt el nem végezhettem.

ELSŐ ÉNEK.

A mint a nagy Mindenható a földre tekint: annak minden lakosait egy szemfordulásban elnézé; de leginkább a magyarokon állapodtak meg szemei s azt jegyzé meg irántok, hogy nem járnának azon az úton, a melyet az ő Szent Fia eleikbe adott. Kiváltképen pedig látá az ő nagy állhatatlanságokat, hogy megvetvén az Istent, kiki magának maga hajlandóságaiból emelne bálványt, és az tartaná közöttök magát másoknál különbnek, a ki mentül szabadabban bocsátaná maga tulajdon kénye és szája szerint a zabolát és a ki mentül inkább megtölthetné telhetetlen torkát. Látá azt is, hogy az ő szent nevének nincsen semmi tiszteleti, sem ártatlan Fia vérének becsületi, sem pedig a virtusnak keleti; sőt az öreg emberekre sem volna nálók illendő tekintet: hanem mindenütt uralkodna a feslett erkölcs, az irtóztató káromkodás, az irigység, a gyűlölség, az egyedül maga hasznát tekintő hamis tanácslás, a fertelmes fajtalan-kodás, s mindenütt már szokásban ment rágalmazás, a lopás, a gyilkosság, és az éjjeli s nappali örökös tobzódás.

Mindezeken felgerjedvén haragja: magához szólítja Mihály archangyalt, és az mint az Ő Szentsége előtt áll vala, kemény, de igen méltó megindulásából ilyen parancsolatot ada nékie:

Nézd! ama kemény nyakú és kevély szczythák, mely igen elfajzottak a régi jó magyaroktól és mint nyomták[!] lábok a szép keresztény hitet, s mely nagyon elhatalmazott közöttök az vallásról való szabadabb gondolkozás. Maga nézd el az egész keresztény világot: találsz-e valamely nemzetet, a melylyel több jót tettem volna, mint a magyarokkal: Im! amaz sivatag Szczythiából kihozám őket és az én szent lelkemet is reájok szállítám; Szczythiából, mondom, kihozám őket, valamint az Izrael népét Egyiptomból; hatalmas karommal megverém előttök minden útjokat hátráló nemzetségeket, sőt mindenütt rontám s vesztém ellenségeiket, végtére pedig letelepítém őket ama mézzel s téjjel folyó szép Pannoniába; ott megáldám őket minden állapotjaikban s ha szükségek történt, mindenkor meghallgatám és megsegítém őket. De vitéz szívvel is megajándékozám, úgy hogy egy jó magyar tízet mást elkergethetett, sőt sehol sem találkozhattak oly erős ellenségre, a ki előttök, mint a por a szél előtt el nem kerengett volna. S a mi legfőbb: szentséges lelkemet is reájok öntöttem s őket Fiam által a keresztény hitre által hoztam, szent és kegyes királyokkal megáldottam, békeséget, tisztességet nékiek adtam.

De ők ennyi sok vélek közlött jókért, ah! mely nehéz róla emlékezni! Ah, hálaadatlanok! el mertenek engemet hagyni s nem szégyenlék jó Isteneket elárúlni s ellenemre mindenféle gonoszságokban bémerülni. Bánom, valóba' bánom, hogy ő vélek annyi sok jót tettem. S vajjon akkor nem viperákat neveltem-e keblemben? de már most eljött annak az ideje, hogy magamat vélek én is megismerthessem, hogy én vagyok ama boszúálló erős Isten.

Eredj azért, Archangyal, szállj le mindjárt pokolba s ott a legharagosabb fúriák közül válaszs egyet, s küldjed azt ama szultán Szulimán egyébként is könnyen felingerelhető szívében: hadd ne bontsa fel haragját ezen, tőlem elpártolt, magyarok ellen. Én pedig adok a törököknek olyan hatalmat, hogy eltörölje s elveszesse ez az törzsökétől már elfajzott rossz magyarságot, s mind addig fogja törni az iga kemény nyakokat, míg azt meg nem esméri, hogy az ő jó Urokat háládatlanul nem ártallották elhagyni. Fognak ugyan ők hozzám kiáltani, de én meg nem hallgatom őket, hanem csak nevetni fogom nehéz ügyöket; az ő panaszaira még csak meg sem hajtom fületem, és az ő nyavalyájoknak nézésétül is elrejttem az én szemeimet. És ez egész addig mind úgy leszen, míg méltó boszúmat rajtok nem állom; harmad és negyediziglen fog rajtok tartani ez a szörnyű büntetés, és ha jó idején észre nem vészik magokat: örök átkom, örök haragom marad rajtok. De ha hozzám megtérnek s megbánják bűneiket, ismét a halálból kirántván, életre hozom őket. Jaj akkor, te néked, török! haragom vesszejének: te vagy az most, de azonnal eltörlek, mihent ők hozzám igazán megtérnek.

Ezeket végig így hallgatván, kezde Mihály archangyal könyörgeni és a magyarok között még kevés számban megmaradott igazakért az Isten előtt esedezni: Uram, az jámborokat fogod-e a hamisak bűnéért megrontani? vajjon azokat fogod-e a vétkesekért megverni?

De az élő Isten kész lőn nékie megfelelni: Te akarod-e az én tanácsaimat tudni? vagy az én elrejtett titkaimat szabadosan vizsgálni, a melyeket te néked tudni még most nem engedtetett? Én ugyan most azt magamtúl meg nem tiltottam, hogy ostrom az én hív szolgálaimra is ne szálljon, de azoknak nem kell semmit is az halálon törődni. Ugyanis az én irántok való akaratom ez: hogy nékiek az inkább könnyebbségekre váljon és lelkeiknek üdvösségére fordúljon.

Nem felele többet az archangyal az Istennek, hanem az égnek eresztvén sugár szárnyait, mind addig repüle és nem nyugovék meg, valamíg Alectót pokolban fel nem találá. Az ott száz lánczokkal volt lekötözve, száz bilincs volt mind a két kezein is, s a haja merő azon kígyókból állott, kik a fején öszve s meg öszvefonták magokat; mind a két szemeiből véres, mérges tajték csurgott alá, rút gégejéből pedig dühös kénkö párázat jöve ki.

Ezen fúriát az archangyal lánczaitúl felszabadítván, Isten hatalmával ilyformán szóla hozzája: Alecto! nékem az Isten azt parancsolá, hogy tégedet Törökországban küldjelek oly végre, hogy ottan amaz híres Szulimánnak szívét megszálljad s az által az ő haragját és mérgét a magyarok ellen mind inkább s inkább felingereljed: hadd fordítsa s vigye rájuk az ő rettenetes fegyverét s rontsa meg azzal az ő képzelt uraságokat s törölje el minden még megmaradott kevés erejeket is.

Örül ezen a fúria s nem is késik semmit pokolba', hanem repülését tartja igenessen nagy Törökország felé, s hogy jobban elámíthassa Szulimánt, magára nagy Szelimnek képét vette fel. Volt ez a Szelim Szulimánnak atyja, míg éle. Te, fiam, aluszol (beszédét így kezdé) s nem veszed eszedben az Istennek hozzád való különös nagy irgalmát, a ki tenéked adott erőt, adott vitézséget, adott jó észt s tanácsot megfontolni tudó nagy elmét: te pedig mostan is csak aluszol s nem nézel elődbe, mely nagy felhőt kerenget Károly országaid ellen. Bizony ha jó idején magadat fel nem eszméled: itt fogsz aluvó helyeden megnyomattatni. Hidd el, hidd el az én megöszült fejemnek, hogyha ő nékiek időt engedsz, el fognak téged mind országostól veszteni amaz hitetlen ebek, az kaurok; mert ha egyesek vólnának, még most is volna nékiek erejek és lesz is, mert már is alkuszna egymás között. De te ne késsél, hanem reménytelenül üss rajtok s ne engedj nekik időt a megalkuvásra. Így rontatának meg tőlem a mamelukok, így törém én meg Campont, s így romlának el általam a syrusok. Kelj fel azért s kösd fel éles kardodat oldaladra s indulj mentül hamarébb a tévelygő magyarok ellen roppant hadaddal: én mindenütt melletted leszek és minden dolgaidra s minden, hadban megeshető bajaidra nagy hűséggel vigyázok. Bolondság most néked a kazulokra járnod s az ő ellenek való hadban sok jó vitézeidet szükségtelenül oda vesztened. Nem hagyja s nem engedi most azt a mi fátumunk, hogy azok' általad megrontassanak, és ugyanez által, akar bennünket az Isten arra tanítani, mit kívánjon most tőlünk. Hallhattad, minémű boszúkat szerzett nékem hajdan Izrael, de csakugyan mindvégig sem volt nékem módom abban, hogy őtet egészben megtörhettem volna. Hát néked mely nagy rövidségeket teve Tamma, ki ravaszságával hadadnak nagy részét meg is törte. De az magyarokon még eddig többire mindég nyertünk. Járul ehhez az, hogy ellenük nem is kell nekünk sem olyan messzire fegyverkeznünk, sem annyit költenünk, sem annyit a mieink közül vesztelnünk, sem pedig győzedelmünk iránt annyira kételkednünk. Ne tarts azonban attól, hogy valaki a magyarokat segítse, mert jól esmérem már én a bolond kaurokat, kik valameddig tulajdon magok házáat égni nem látják, egész addig senki is a szomszéd házáat nem segíti oltani. Ne félj, mert a mint már előbb is mondtam, én szüntelen melletted leszek, de a szent Mahumed is fogja vezérteni kezedet. Osztán, édes fiam, a vitéz embernek kell valamit engedni a szerencsének is.

Így szóla szultán Szulimánhoz Alecto és a mely mérges kígyót pokolból magával hozott, aztat Szulimán ágyába szabadon ereszté. A kígyó mind addig meg nem nyugovék ottan, valamedig testéhez nem férkezhett, és vállairúl mellére, mellérúl a szíve irányába nem mászott, valamerre pedig csak csúszhatott, mindenütt gerjesztő mérgét is ottan marasztá, melylyel felgyulasztván Szulimán kemény szívét, azt a nagyságra vágyódó gögös gondolatok kínzásai között lobogó haragban hentergeni kegyetlenül hagyá. Nagy vígan azután Alecto eltűnék, mert látá, hogy már Szulimánt csaknem megdühödésre gerjesztette. Az pedig az ágyban álmából fölébredvén s egyszerre felugorván, szörnyű hanggal így kezde kiáltozni: Fegyvert! fegyvert! mert már szintén esze veszett Alecto mérge miatt. Így szóla azután: Oh, te, ki engemet bátorságra s ilyen nagy dolgokra indítasz, nagyobb vagy bizony embernél, noha ember módra láttalak téged és hallottalak szólani, sőt hasznos tanácslásokat is adni. Imé! készen vagyok Szulimán, és az hova nékie meghagyta, hogy menjen, nem lesz annak elmulatója. Kaurokat fogok én rakni halomban s még a lovamat is keresztény vértóban festem meg; az ő roppant városaik s váraik tűzben és hamuban fognak eltemettetni általam. Felkerekedvén azután végképen ágyából, mingyárt megparancsolá, hogy minden vezér és valaki csak bégséget visel, vagy timárt tart, mezőben szálljon válogatott népével, ki-ki a szerint, mint az ő hatalma kiterjedése fogja engedni és hogy még május fogytán mind az egész már kiállított hadak egy táborban gyűlnének, minden hátramaradás nélkül együvé. Futnak a csauzok fejr patyolatjokban és a parancsolt hadat, vett rendelésekhez képest, a császárnak minden tartományaiban ki is hirdeté.

Azonban Szulimán jó lovára felüle, és a vezéreket divántartás kedvéért a kertektől nem messze egy széles halomra összegyűjtven, ottan előttök ilyenformán szóla:

Vezérek és basák! Ti okos vitézek! kiknek eszek után én már is sok megbírt népet nézhetek, ti vagytok az én erősségemnek megtartói, ti a pogány keresztényeknek hatalmas meghódítói: Im látjátok, miben légyen most a mi állapotunk; bizony a mi erős birodalmunk nem szenvedhet semmi henyélést, mert a mit karddal nyertünk, nem tarthatja azt meg a diván; a birodalmoknak megerősítésére fegyver s erős vitéz kívántatik. Vajjon nem ez által győztük-e mi meg a keresztény világot? a mely inkább harácsot kíván fizetni, mintsem reánk vitéz módon kardot rántani merjen; s vajjon nem ez becsülteti-é vélek egyedül a muselmanokat? De csakugyan vagynak közöttük, noha nem sokan, a kik ellenünk mernek még most is jární és fogokat is merik reánk mutatni. Bolondok! nem tudják ők, hogy jobb volna megvallani a magok erőtlenségét, hogysem mint magokat szánt szándékkal kárban ejteni. A magyarok ezek, a kik most fő nélkül vagynak és mint a megtörött hajó a szélről, úgy hanyattatnak. Igaz, nem tagadhatom, hogy ha közöttök egyesség volna, bizony nekünk nagy gondokat adhatna ez a kevés számból álló magyarság, és jóformán megcsorbíthatná fényes koronánkat, sőt talán azt egészen is megronthatná: de az Isten ostora szállott most reájok; s nagyon uralkodik köztök mind a fős-vénység, mind a gyűlölség; nincs semmi szeretet nálók, sem okos tanácsadó, melyért is esőben vagyok régenten szépen ragyogó koronájok. Most azért szemlátomást láthatjuk az Istennek hozzánk való különös kegyelmét, mert minden jelekből az tetszik ki, hogy a magyarok birodalmát minékünk szánta. Ezután is megtaláljuk mi Tammát; most a magyart rontsuk el s pusztítsuk el annak minden tartományait. Esküszöm én előttetek a nagy élő Istenre, a mi fényes holdunkra és a magam éles fegyverére, hogy ez éjjel Mahumet maga az édes atyám képében mind ezeket énnékem, a melyeket most szólottam, szintén így okosan megbeszélé. De Arszlán vezér is Budáról hasonlót üzene, hogy ne légyen semmi kétségem is a rajtok bizonyosan leendő győzelem iránt. Im, a levelét is, melyet nekem az iránt küldött, előttökben adom. Olvasd el hangosan, deák, hadd vehessék azon híradást jól elméjekre. Itt egy török deák így olvasá el a levelet:

Győzhetetlen nagy Császár, én a te rabod, Arszlán és a te kegyelmed után budai fővezér, néked alázatosan fejet hajtok s akarom ezeket tudtadra adni: Ha a keresztények dolgát tudni kívánod, azok épen veszni hagyták a magok állapotját. Károly magát gyűlésekről-gyűlésekre hordatja s nagyon forgatja a közöttök fenforgó hit dolgát; nincs nékie sehol is kész hada, de nem is gondolkozik felőle mint bolond, mintha az nékie sohasem kellene. Maximilián is gondviseletlenül lakik a magyarok között és ott csak eszik és iszik. A magyarok pedig leghenyélőbb népek e világon, egymást úgy gyűlölik, mint az ebek, nincs közöttök csak egy hadtudó is; de ha volna is, ők a magok tisztviselőjének soha sem engedelmeskednek. Uram! ha valaha volt módod néked a jó reménységű szerencsés hadba, bizonynyal mondhatom, hogy nincsen mostanában kevesebb, ha ezen általam leírt állapotjokat jól meggondolod, s úgy tetszik nékem, mintha máris látnék vérpatakokat folyni Magyarországra és sok kaurt halmokba eltemetve.

A vezérek megértvén Arszlán tanácslását, de főbbképen császárijoknak az iránt egészen elszánt akaratját: senki is ötöt feltett céljában tartóztatni nem meré, hanem minden vezér különösen helybenhagyá s javalá hasznos szándékát.

Nem sok idő mult el azután, hogy a tengeren túl Ázsiából rettentő sok hadak érkezének által, de ezeken kívül számtalan sok tatárság is a Meotisi tótúl, a kik az oda való tatár chántúl küldettenek segítségére Szulimánnak.

Delimán (még ifjú) volt ezeknek vezérek, a nagy chánnak s nagy fejedelemnek fia. Huszonötezerből állott ez a népség: mind könnyű had és igen bátor s mozgulásiban is olyan gyors, valamint az árvíz szokott lenni; s úgy is tetszik, mintha mindenki kezébe' bizonyos halált vinne; ugyanis jó lova hátán nem egyébben, hanem egyedül csak jó fegyverében bízik, ő néki sem a tűz, sem pedig a sebes víz nem tartalékja. Mondják, hogy midőn Delimán látás kedvéért országokat s híres városokat járt volna bé, meglátá azon alkalmazatossággal Galátában a szép Kumillát, ama híres Kumillát, a szépet, Szulimánnak legszebb leányát: mingyárt akkor Kumilla szép haja megkötözé szívé az ifjú Delimánnak és minden kedvét s minden erejét csak egy tekintete elvevé, úgy hogy nála nélkül már nem is kívánható életét. Azon úttal haza méne ugyan ő, de most már másodszor szép haddal ismét visszatérvén, azon törőde magában: mikép nyerhetné meg azt az megszerette szép leányzót. De véletlenül megcsalatkozott szegény reménységében, mert Kumillát az alatt Rustán bég vette el feleségül. Már most az olta nyughatatlan bánattal teljes szíve s akár álljon, akár üljön, mind untalan szegénynek a szeme a sok forró könnyvezéstől csakhogy meg nem sül, mely miatt még a szíve is, valamint a hideg jég, úgy elhül, sőt elhal benne. Rustán vezér! jól őrizd ettől magadat, mert mint a megdühödött farkas, halálotat úgy lesi és bizony a vitéz Deliman (minthogy ezen való boszúját épen már el nem tűrheti) boszúját is fogja tölteni rajtad, mihelyt annak jó módját látandja.

Az tatárság után öt roppant seregek érkezének Drinápolyban, de a kikről azt vélnéd távolyrúl, hogy mind annyi meg annyi sívó ördögök. Amaz sok harczokon forgott vitéz szerecsenek voltanak ezek; minden sereg hat-hatezer emberből állott, kik közül mindenike meg mér hárommal is verekedni; a lovok olyan, valamint egy madár, magok pedig tündérhez hasonlóak s oly könnyű a fordulások mint az estvéli denevérek szokott lenni. Ezek jártak már ez előtt is próbákra amaz vitéz kazulok ellen Szulimánnal, ezek verték által Lajos királyt csidákkal; vitézek mind egyik[!] és a kik nem fegyverderékkal és nem is paizsszal fedik bé magokat, sem pedig sűrű pánczéllal. Vezérli ezeket amaz vitéz Amirasszen, ő maga is fekete, de az lova is szerecsen; az ő kedves lova Karabul, melyet ő kevélyen és kényesen jártata serege előtt; mondják, hogy Karabul Arábiában széltől fogantatott volna egy igen híres kanczába; hihető is, mert nincsen sem a szélbe, sem a lángba olyan vidámság s gyorsaság, mint vagyon ő benne. Amirasszen után jöttek a több fő kapitányok: egyik az Olindus, ki okossága után mindég nagyobb-nagyobb tisztségekre emelkedett, végre lett ezen szerecsen had negyedik részének fő

kapitánya. Még a szíriai király is, az okos Menethám (ki is a szerecsenek közül Szíriában telepedett vala le), elküldötte ezen hadnak második részével a maga fiát, a szép Hamvivánt.

De vala még azon szerecseny had harmadik részének fő kapitánya ama kegyetlen Demirhám. Demirhám, amaz erős, melynél erősebb nem volt sehol is, valamerre szultán Szulimán parancsolt, mert ő nagy tölgyfa fiatalokat is kiránthatott gyökerestül, sőt egyszer agyon vert csak öklével egy jó nagy elefántot. Az ötödik seregnek ezen hadban volt gondviselője Alderán, Demirhámnak bátyja; ez minden álmoknak megmagyarázója volt és kifejtője a Mahumet leghomályosabb írásainak is.

Ezek után jöttek a vitéz mamelukok; de szerencsétlenek, mert most már nincsen ő nékiek, mint az előtt, különös magános urok s még csak nem régiben lettek Szulimán alá hódulók. Ezeknek lakások vagyon a nagy és bőv Egyiptom országába'. Kayer bég jó most vélek, kit Junus Mehmet basának szégyenére tett Szulimán császár fő vezérekké; ugyanis féle amattúl, azért is ötet ily nagy tisztre felvenni nem meré. Ezek húszezer jó lovasbúl állottak és vitézséget Tommen bejtül tanultak, s ámbár különb-különbféle nemzetekből voltak ők öszvekeverve, de mégis okos vezér alatt egyesek maradtak.

Nem messze a mamelukok szomszédságától állottak a circassusok; ezek lehettek mintegy ötvenkétezeren, mert zintsiák, géták és bárstok voltak öszvezevarva vélek; magok választának ezek magoknak kapitányt, kit közönséges nevezettel hívtanak hadverő Ajgas basának; és bizony nem is hiában nevezték azt annak, mert ő már sokszor volt oka számos nemzetek megrontatásának.

Ajgas basa után jövének a zagatárok, kik az legbelsőbb Scythiában lakó tatároknak tartatnak; ők hiszik ugyan az Alkoránt, de zöld patyolatjuk megesmérteti őket, kik legyenek közülök törökök, kik pedig tatárok. Úgy ellepték ezek a földet, valamint a hangyák, vagy pedig a szélesen kiterjedt mezőben a kalangyák szokták azt ellepni; mindenfelé csak a nyilak és szabályák villámlanak s nagy rémülést okoznak mindenütt a számtalan ropogós kopják, még ezek soha is olyan helyre nem fordultanak, a melyet fegyverrel meg nem hódoltattanak, vagyis talán inkább azt mondhatom, el nem pusztítottanak volna, valamerre csak e világon jártanak. Sőt mikor ezek az előbbeni időkbe egyszer a törökre támadtanak, csaknem teljességgel elrontották azokat: de az Isten a mi bűneinkért nem engedé őket egészen eltörültetni, hanem még ostorúl tovább is nyakunkon hagyatá. Nám! nem tudjuk-e, hogy ama scytha Timurkán⁶¹ nemcsak megveré a muszlimánokat, hanem el is fogá Bajazetet, ama nagy császárt. Láthatta akkor ki-ki az Istennek csuda hatalmát, hogy ő az embernek minden dolgaikat csak merő azon játéknak tartja. Még eddig scythákat senki meg nem verte soha is, és az ő veszedelmeket soha nem érte. Mithridates háborgatni merte ugyan őket, de mondd meg énnékem: mit vihetett ellenek végbe? A rómaiaknak csak nagy hatalmát hallották ők, de magokon soha sem látták mégis birodalmát. Nagy Sándor is megesméré a scythák bátorságát, midőn nehezen vehete meg csak egy kősziklát is tőlök. Ezek négy táborokra osztva igen szép rendekbe' lovaglának; mindenikében hús-húszezer ember vala tegezzen felékesítve. Egyik seregnek ezek közül ama, fekete szerecseny, Idriz parancsol, a hármának pedig Uldair, Lehel és Turancsen.

A ki megszámlálhatja a tenger örvényeiben lévő fővenyet, vagy a herciniai erdőnek számtalan sok faleveleit: az számlálhatná meg talám Szulimánnak töméntelen népét s az írhatná le volta-képen az ő roppant seregeit. Mert valaki csak az ő nagy birodalmában meghallá, hogy haddal készül menni a keresztényekre, és hogy ötet máris sok muszlimánság követi: mindenike sieté hadával magát a császárral öszvecsatlani, mindenike gyönyörködve kíváná a kaurók megromlását nézni. Mert Indus vizén túl már török nem lakik, sem pedig azon tartomány a török

⁶¹ Az igaz neve Tamerlannak Timur-kán.

császárnak adót még soha is nem fizetett, mégis oda jöve onnan király Atapalik is, és ő is akarát látni, miképen romlik el Szulimán fegyvere által a kereszténység ereje.

Jaj! hová fog ez a nagy felhő leomlani? mely világ szegeletére fog az leszakadni? Nagy haragját fogja bizony tapasztalni az Istennek az, a ki azt magára rohanni fogja látni. Mint az felhő az eget, úgy elfogá ottan ez a nagy sokaság a földnek egész színét; még pedig a közelebb való ázsiai népet meg se számlálók, sem az európai hadakozó seregeket.⁶²

HARMADIK ÉNEK.

Úr Isten! mely sokképen változik az embernek elméje; nincsen is emberi okosságból soha is állandó tanács, mert ha valamit olykor gondolatjában elvégez is, azonnal az Isten akaratjából reménytelenül mind másképen fordítatnak azok meg.

Ime! Szulimán Egerre veté elsőben minden gondolatját, hogy annak erős bástyáit el-kidöntse; de mely hamar másként téríté az istenség ezen már elcélzott szándékát s mely reménytelenül fordítá ő Sziget ellen felgerjedett haragját.

Megmondom okait ennek az ő Szigetre való boszorkodásának. Midőn már megparancsolta volna az ő hadainak, hogy útjokat Eger felé tartanák, de e mellett el ne mulatnák azt is, hogy az Duna mellett való hadakra jól viselnének gondot. Történt az alatt, hogy a boszniai fő basa, Mustafa, éppen csak akkor szép haddal a császár táborához érkezék. Nagyhirű vitéz vala ez Horvátországban, mert Krupa várában erővel bé tudott menni. Az minthogy az ő emberségét még a császár maga is valóban megeszméré, mert nemcsak az Arslán vezérségét nékie adá, hanem azt is meghagyá, hogy a részeges Arslánnak fejét vegye, mert annak számtalan hibázásait már maga is tapasztalá.

Sokkal jobb lett volna néked, Arslán, veszteg lenned és urad híre nélkül semmit is nem cselekedned,⁶³ mintsem bolondúl hadat kezdened s hamis hírrel az uradnak fülét töltened. De nem is meré Arslán bevárni Mustafát, hanem tüstént minden portékáit Budán hagyván, igenesen a császár táborát kezdé nyomozni. De mit használt az néki? ott sem menekedhete meg az haláltúl. Azután a császár Boszniát adá Mehmet Guilergi basának, és hogy oda siessen, megparancsolá s arra kivált szorgalmatos gondja lenne, hogy ottan a keresztény valami nevezetes kárt az alatt ne okozna.

Mehmet rendelt helyére kétezer lovassal indúla s nem sok idő múlva Siklós alá érkezék. Ottan azon a szép mezőn maga táborát megszállítá és szép sátorát is felvonatá. A siklósi Skender bég mihent ott való létét megtudá, azonnal gyorsan hozzá menni kötelességének tartotta s köszöntvén Mehmetet, így szóla néki okosan: Uram, ez nekem igen csudálatosan tetszik, hogy nem vészed eszedbe, hol szállottál mostan meg: avagy azt tartod-é, hogy békeséges helyen vagy és ellenség nélkül való szép török földén? Hidd el, hogy már most nem vagyunk a drinápolyi mezőbe, hanem a kaur kardjának legjobban kitétetett helyén; de a keresztény várak is innen nem olyan messze vagynak, Sziget várába pedig sok éh farkasok laknak s csaknem éjjel-nappal járnak ezeket a mezőket, úgy hogy még a hóstádban sem mernek embereink tartózkodni.

⁶² Ezen kötetnek utolsó negyedében a Zrínyi III. éneke fog kinyomtatódni; mert nem szándékom, hogy az egész munkát a *Museum*ban iktassam, hanemha még ne talám ezentúl is két, vagy legfeljebb három ének belé mégyen, azután az egész munka különösen fog kijőni.

⁶³ A második ének szerint Arslán ura híre nélkül megszállá Palotát, de ott kudarcot valla, s Túri György, a várbéli kapitány szégyennel visszaűzé őtet.

A te ide való jövedelednek is bizony már régen híre van, sőt ezen mostani itten való megszállásod is eddig már minden pór előtt nyilván való, a melyet ha meghallott a szigeti okos bán, én a fejemet kötöm, hogy lesben van már régen. Uram, meg nem maradhat a török miatta, akárhová légyen valamelyikének útja, de azt vagy a katona, vagy a hajdú megsajdítván, azonnal megkapja, akkor a fejét elüti, magát pedig a testét temetetlen ott hagyja. Higyed, hogy még mi magunk sem maradhatunk meg a hóstádban is, mert onnan is sokszor lábunknál fogva kivonattattunk; de még a várban sem igen biztosan vagyunk, elannyira megkábultunk a félelem miatt. Azért a szent Mahumetre kérlek, Uram! tégedet, magadat te itten ne szerencsétlessed, hanem inkább mostan az én tanácsomat kövessed és a táborodat avagy csak ebbe a kerítésbe is vigyed bé. A lovak inkább a hostádba' ott kinn ellehetnek, a vitézek pedig a várban mind el fognak férhetni, csak ugyan kevesebb kár lesz abban, ha csak a lovak vesznek el, hogysen mint ennyi sok és jó török vitézek. Különb, Uram! te magad magadnak veszélyt keresel, de az én fejemre is haragot fogsz szerzeni, mert nékem fog ezen cselekedeted tulajdoníttatni. Azért most gondold meg jól, mit csinálsz s ne ejtsed magadat önként való veszedelembe.

Még Mehmet a keresztényt úgy, a mint kellett, nem esmérte, mert ő eleitül fogva Udvarban nevelkedék s olyan bolondúl hiszen vala az Alkoránnak, hogy mindenkor egy török megöl harcban négy keresztényt. Azért is Skender szavának előtte nem nagy hitele vala s mosolyogva csak ilyen választ ada néki: Köszönöm tanácsodat, Skender Alboda, de megbocsáss, táborom bizony a helyét nem változtatja. Hát! én ilyen gyalázatos hírrel indulnék Boszniába, hogy még csak egy éjjel sem mernék itten megmaradni és egy semmi előtt oly felette rettegnék, hogy még csak tábornak való helyet sem tudnék találni? De im! a lány felhők is biztatnak engemet, kik már majd csaknem erőben állanak, hogy nem lesz itt most módja ez éjjel csak kicsiny csatának is, nem hogy lenne járása derekas hadnak. A mely Zrínyiről pedig te most nekem beszéllesz, még a nagy Sztambolban is fülemben jött annak az ő híre. Úr Isten! bár csak nékem most olyan szerencsém lehetne, hogy itt ebben a mezőben vele megesmérkedhetném; régen hallottam már én az ő nagy nyughatatlanságát, a melyért a hatalmas császár is az ő haragját és szablját reá kívánja fordítani; még eddig egyéb okok tartóztatták meg az ő bosszúját: de ő is reákerül még valaha a törbe, valamint a sokat csavargó róka belé botlik a kelepcebe, én pedig szerencsétlen leszek, tudom, ez éjjel, mert ötöt nem látván, csak dicséretlen feküszöm ágyamba. Azért Skender! ha úgy tetszik, háljunk itt az éjjel együtt ketten s meleg kávé mellett aggszót kovácsoljunk;⁶⁴ azután mi bizony bizvást el is alhatunk egész virradtáig, mert azt bizonynyal tudom, hogy mi kaurt ez éjjel itten nem látunk. Skender erre így felele: Ámbátor légyen, már parancsolatodra csak itt maradok egész éjfélig s körülöttem, Uram, udvarlok; de azután a várba béballagok s néked nyugodalmas jó éjszakát kívánok.

Így beszélgetének ők ketten, azonban egy legény egy aranyos bőr zofrát a földre leterítvén, két szép bársony vánkust teve a zofra mellé, a sátort azután szerecseny téstával megfűstölé. A letett vánkusokra leülének ők ott ketten s egymás között sokféle dolgokról beszélgetének s kicsiny findzsákból kávé is hörpölgetének, végre vacsorát is evének. Hanem étel után egy szép török gyermek lépék be ura hagyásából a sátorba, a kinek kezében egy szép gyöngyházassassán tündöklék, fejét pedig gyenge patyolat-vég tekerte bé. Ki is midőn egyik válláról szép bársony kaftánját lebocsátotta volna, kezdé kobzát igazgatni, öszvehajtván azután az ablak felé lábait, úgy nyitá meg kobza szava mellett hangos torkát:

⁶⁴ Agg-szót kovácsoljunk: Zrínyi szavai; azaz: régi dolgokról fecsegjünk s meséket beszéljünk egymásnak.

Valál szerencse mindég hívem,
Miért tennék panaszt reád?
Te műved az, hogy nem bús szívem,
S hogy mindennap vidámb mát ad:
Ha mindég így lesz, mint ígéred,
Hazuggá teszed azt a híred,
A melylyel csúfol e világ,
Hogy kedved állhatatlanság.

Tavaszzal vidítsz zöld erdőkkel,
Holott a víg fülemülék
Változtatott reszkettetővel
Süvítik, hogy társok övék.
A völgyek közt a szép források
Majd halkan csurgók, majd lármások
Zörgő kövecscsel s ha felkél,
Nem zúg, csak lengedez a szél.

Te tőlem meg nem irigyletted
Az én szerelmes eggyemet;
Sőt szívét érzékenybbé tetted,
Mint volt is; s ugyan innen lett,
Hogy míg szeretni meg nem szűnik,
A jó kedv tőlem el nem tűnik;
S mind addig az bővülni fog,
A míg erembe' vér mozog.

Cziprusz árnyék közt nyugtatsz nyárba'
S olykor szellős helytt felvonom,
Magam' megunván bent a várba',
Szép kéztől tűzött sátorom.⁶⁵
Vár már ott készen főtt ebédem,
Szomjúságoltót nyujt cselédem:
Van serbét,⁶⁶ friss téj, rásfia,⁶⁷
Van fagylaltan megykocsonya.

Midőn az ősz borzadt szárnyával,
Dércsípetten hozzánk bé-jő,
Czitrom, narancs s gránátalmával
Jó voltodból szép kertem bő:
S ha néha történik vadásznom,
Vagy kedvem töltve madarásznom,
Konyhámra prédát annyit adsz,
Hogy magnak is majd alig hagysz.

⁶⁵ Szokás a sátorokat virágokkal s egyéb czifrázatokkal kivarri, mely kivarrást itt Mehmet a szeretőjének tulajdonít.

⁶⁶ Serbét közönséges kedves itala a törököknek.

⁶⁷ Ráspiát így csinálnak: szüretkor ép fekete szőlőszemmel félig megtöltenek egy üres hordót, azután azt tiszta vízzel úgy töltik tele, hogy csakugyan fölül egy kis hézagja maradjon, mely meglévén, befojtják s jó híves pinczébe leteszik. Nyárba' kedves hívesítő ital; a színe rózsaszínű. A töltelékje bor szokott lenni.

De még a legkegyetlenb télbe',
Midőn ki-ki panaszra kél,
Én víg kedvem nem metszem félbe,
S nem rémít fergeteg, se' szél:
Most jó barátimmal beszélek
Nyert harczokrúl, most ismét vélek
Szám csak enyelgő tréfát űz,
Azonba' sűt ránk nyájas tűz.

Sokak felett szeret szultánom,
A nép közt minden rend becsűl:
Én senki kincsét nem kívánom,
Mert nagy értékem gyűltön-gyűl;
A szépek közt (bár irígy lássa):
Nincs szép szerelmesemnek mássa,
Van harczhoz készűlt jó lovam
S éles kard őrzi oldalam.

De békóval vagy hozzám zárva,
Szerencse! másként eddig te
Elszöktél volna szárnyon járva
S földszíinig nyomtál volna le.
De mint madár, mely csügg a lépen,
Nem fejtődhetsz ki semmiképen,
S nem félthetlek, hogy elszaladj,
Mert lábamhoz békózva vagy.⁶⁸

Így énekle a gyermek. De a nagy szigeti bán meghallván a póroktúl Mehmet oda való érkezését, korántsem e világgal kérkedett, hanem nagyobbakra volt gondja, a minthogy jó vitézeit mindjárt öszve is hívatá; népei közül nyolczszáz lovast válogatott ki és ezer gyalogot s oly gondolatban volt, hogy ezekkel nagy dolgot fog végbe vihetni. Felugra végtére maga is hadhoz szokott vitéz lovára s az alatta szolgáló vezérekhez így szólott:

Vitézek! nem látom szükségesnek, hogy néktek én most sokat szóljak és hogy azzal tinéktek bátorságot adjak. Mindenitek olyan, hogy egy országos hadnak is tudna parancsolni, sőt másnak is szívet adni. Emlékezzetek azért meg már sokszori vitézségtekről s nagy erős próbátokról, szép híretekről, s cselekedjék mostan is mindenitek olyan serényül, valamint eddig magatokat vitézül viseltétek. Ime! az a pogány nép, a mely Bosznia felé indult huszonhat zászlóval, biztosan meg merte ülni a siklósi mezőt, s azt beszélik nagy fennyen, hogy a keresztényektől ők semmit sem félnek s ott fognak ez éjjel szégyenünkre háltni is. Azért vitézeim, mostan minden szót fogadjon és senki, is valahogy a nagy bátorság el ne ragadjon; ki-ki hadnagyától és én tőlem várjon, hogy a rendeletlenség ne hozzon közinkbe zűrzavart. Igaz ugyan, hogy a Mehmet népe tudatlan és nem látott még véres kardot a basa szeme; de mi úgy gondolkozunk felőle, mintha ő volna a legjobb katona, egyébként a nagy bizakodásban rajta vesztethénk. No már, édes jó katonáim! bátran induljunk s kiáltsuk meg háromszor a Jézus nevét: ezektől a pogány ebektől pedig ne tartsunk mi semmit is, mert Isten a mi vezérünk és a mi kemény pajzsunk.

⁶⁸ Ezen ének Zrínyi munkájába hasonló versek nemével van a többivel, de én jobbnak itéltem valóságos énekformába önteni s nem tagadom, hogy itt kénytelen voltam nem ugyan új gondolatokat, hanem a vers módja kedvéért bővebb leírásokat hozzátenni.

Így indulának ki Szigetből a keresztény vitézek együtt Zrínyi gróffal; midőn már délután az óra kettőt ütött volna; szép seregeikben lobogának a zászlók, fénylének a fegyverek, de azon éjjel Siklósig nem mehetének, hanem csak hajnalhasadáskor érének azon helyhez, a hol a törökök tábora hevere, kik már hogy onnan tovább menjenek, készülöben is valának és lovaikat is nyergelték.

Egy mély és hosszú völgy fekszik ezen tábor mellett. Egyik szélső vége csaknem a várat éri, a másika pedig arra fekszik, a merre Sziget vagyon és tart épen egy fertály mélyföldet. Ezen a völgyen méne fel a szigeti kapitány minden hadaival igen okos rendtartással. A bástyákról hallatott ugyan, hogy a vigyázó megszólalt, de a keresztények egész hallgatásban maradának. A másik részén a völgynek száz lovast hagyott, ezek mihent már derekasint megviradt, csendes ballagással kimutatták magokat és a török tábora felé tartották útjokat: úgy hogy már jól láthatták őket a török seregek, de azt vélik vala, hogy pécsi vitézek volnának és hogy azok a basához onnan késérőül küldettettek, azért is ezektől ők semmit nem is félének. De csakhamar kiesék szívekből a kételkedés, mert már is sok török esék el kardjok miatt. Sokáig ezen kicsiny csoport azután ott nem kése, hanem nyomban sietve visszaszágulda.

Nagy rikoltás, kiáltás esék a török táborban, úgy hogy azt tudnád, hogy a pokolban ördögök ugatnak. Maga a basa is megrezzent és nem késett soká sátorába, hanem fegyveres pánczéjában jó lovára felugrott.

Imhol már, vitézek! (így szól a törököknek) a melyet olyan óhajtvá váránk, majd már ezeknek az ebeknek vérekben megfesthetjük a mi vitéz kezeinket. Im! jelen vagyon már az az idő: legyetek azért emberek, hiszen a tolvaj kurvák⁶⁹ mit csináltak rajtunk! s a hol a mi dandárunk vagyon, oda mérészlettek jönni. De majdan megadjuk mi is érdemek szerint jutalmaikat. Azért csak gyorsan, száguldjunk utánok lovainkon.

Ezeket így mondván, maga volt az első, a ki legelőször kiobbana,⁷⁰ keze között egy szép tollas dzsida peregvén. Utána azután a dandárja is úgy siet, valamint csak a lova kinek-kinek futhatott. Egyedül a basa fia nem igen szágulda utánok.

Ott száz lovast tartott meg magánál Rezmán (ez volt neve fiának), ki is sokkal lassabban jára s volt okosabb is az atyjánál, noha ifjantan kelle elveszni szegénynek más bolondságáért. A meddig Mehmet amazokat híjában üzé, addig népének nagyobb részével a vitéz Zrínyi a lesből kijöve és egész a basa táboráig minden akadály nélkül bízvást mehet, mivel senki sem volt, a ki ott ellent álljon neki. De mégis a vitézeit együtt, egy csoportban tartani igyekezett és nem engedé őket a török táboron kapdosni. Lassan azután a Siklóstúl a török tábor után ballagtató seregét s a törököket a magok üresen hagyott táborokból kiszorítá.

Ezt midőn Rezmán eszébe vevé, hogy a keresztények dandárja már a táborjoknál van, akkor kezdé átkozni az atya bolondságát. Azonban emberül merte mégis Zrínyi ellen téríteni zászlóit, atyjának pedig megüzené maga mostani nehéz állapotját.

Legelsőben is Rezmán Frank Andrást üté le dzsidával lovárúl, melyet torkából kirántván, elébb ment ki lelke meleg testéből, hogysem ő maga lágy nyergéből a földre eshetett. Csillag György épen mellette állott akkor zászlójával, a ki is kardjával Rezmán dzsidájával erősen csapott ugyan, de az nagy kemény somfa dzsidát nemcsak által nem vágthatá, hanem önnön-magátúl is a csapást el nem taszíthatá. Pánczél volt a mellén, de erős Rezmán a szívét által-taszítá, s dárdájával együtt életét is kirántá. Így Csillag György zászlóstól hanyatta (így!) esék.

⁶⁹ A *kurva* nevet, minthogy Zrínyi szavai, megtartottam; hihető, szokásba volt akkor ez a becstelenítés a férfiak között is.

⁷⁰ Ámbár ez a szó *robbana* már most, úgy látszik, kiment a szokásból, de mivel ezen helyen maga Zrínyi él vele, megtartottam.

Csakhamar azután Solymosit is leveré, Tolnai Demetert szablyájával levágá, vitéz Sárkány Györgynek fejét vevé, ifjú Jurisicsot is életétől megfosztá.

Így viselte magát Rezmán szablyájával. De bezeg a vitéz Farkasics Péter is nem cselekedte kevesebbet, mint Rezmán az ő erős pallosával; mert meghala miatta Mehmet Butal aga; Jussup Oda basát is a földre teríté, Kurtot egy csapásával a földre leveré. Te is, Jazichi Achmet, meghalál mellette ártatlanul, mert tégedet is a kemény seb levete. Azt az iszonyú vérontást lehetetlen előszámlálnom, a melyet ketten, Farkasics és Rezmán bég ellenségeiken műveltenek. Valamerre csak ők, mint az eleven tűz indúltanak, mindenütt fegyverek éle miatt holt testek heverték halomba'. Már most kinek-kinek szemén van ellensége és a keresztény a törökkel együvé vagyon keverve. A meghalóknak jajgatása, az élőknek serénysége nagy porral együtt kevereg a magas egek felé.

Még messzéről meglátá a horvátországi bán, mint bánik e táján való népével ama néki dühödött Rezmán. Lovát azért sarkantyújával bátran a' felé indítá, s holott népe már majd csaknem futóban vala. S így szól hozzájuk: Hová futtok ti vitéz emberek? nézzétek jól meg, kicsodák azok, a kik tikteket űznek. Hát ennyi jó keresztényt egy török gyermek⁷¹ megfutamat mezőbe'? Talám Siklós várában akartok ti a törökök közzé futni? Vajjon itt akarjátok-e jó uratokat hagyni? Ime én, a kik engemet bátran fognak követni, majd mingyárt most győzedelmet mutatok azoknak.

Így szóla s nem többet, hanem azonnal Rezmánra szágulda. De annak is kezében vala készen a kemény dárda, s aztat, a mikor már jó Zrínyihez közelebb juta, nagy erővel s merészséggel reá hajtá. Zrínyinek kemény vasas paizsa ezt a hajtást megtartá, de csakugyan a dárda vasa a paizst által járá, noha a pánczélon belül még sem mehete. Ekkor Zrínyi is pallosával Rezmánhoz csapa. Nem tarthatá meg aztat az aczélos pánczél, hanem mingyárt Rezmán vállából piros vér kezde kiomlani. Mindazonáltal még így is a török nem tére félre, hanem ismét újabban karddal mere csapni Zrínyihez.

Azonba erre Mehmet is messzéről érkezék s a midőn meglátá, miben légyen dolga a fiának, Rezmán bégnek, úgy hogy, ha jókor segítség nem érkezik, ezennel egy fia életének vége lészen.

Valamint a magas hegyekről leszakadott nagy kőszikla darab, a melynek sehon sem lehet akadályt tévő tartalékja, nagy sebességgel dől s álló fákat ront, tör, bont, valamerre gördül és útját semmi sem állhatja meg: akként Mehmet látván fiának ilyen veszedelmét, valakit csak útjában talál, annak életét elveszi. Ől, vág, ront és szaggat, valaki menetelét és az ő sietését tartóztatni akarja. De a mikor már oda jó s fiát halva látja: gondold meg, minemű bánatja lehetett az ő szívének? Mint a fene tigris, ha halva látja kölykét, nemcsak a vadász hálóját, hanem magát is szaggatja.

Avagy te engemet (így szól jó Zrínyihez) fiam mellé tészesz s elveszed fejemet, avagy én ezentúl kiontom véredet s elevenen megrágom kemény szívedet. Együtt ezen szókkal a nagy grófhöz csapa pallosával s azon csapástul kemény sisakja ketté is szakada. És ha a basa kardja meg nem fordult volna, bizonyosan e' lett volna Zrínyinek végső órája. De az Isten angyala ezt a csapást megtartá és a Mehmet kezében a szablyát megfordítá. Zrínyi sem kése, hanem a kölcsönért kölcsönt ada vissza, mert kardjával a Mehmet jobb kezét elcsapá; lovastul a kemény földre leesék Mehmet. Vitéz Zrínyi is gyorsan leugrék lovárul utána és így szól: Mehmet, rosszúl torlod meg fiad elveszését; majd ezentúl magad is késérni fogod fiad lelkét; de ne félj, mert nem halsz meg dicséret nélkül, im: magának Zrínyinek kezétül ölettél meg. E szók után kibocsátá Mehmet lelkét testébül, mert kegyetlen mellyétül elvála feje.

⁷¹ Rezmánt az ő ifjúságához képest nevezi gyermeknek.

Mehmet halálán annyira elijedének az egész seregbéli török vitézek, hogy már zászlóstúl együtt elfutni készülöben valának, a mikor megtartóztatá őket a pécsi Olaj bég. Ez hangos torokkal így szóla a megfélemllett törököknek: Elveszett ama jó vitéz Mehmet basa, mi pedig szaladunk: hát! ez lészen-e megtorlása az ő vitéz vérenek! serege futása: ugyan mely világ szegeletén akartok ti élni? micsodás emberek eleikben fogtok merni ezentúl menni, ha holt uratok mellől el fogtok szaladni? Vajjon az ő testét fia testével együtt itt akarjátok-e hagyni?⁷² Ah, soha is ne lásson az ég ilyen dolgot, hogy ilyen kár után a török hátat mutasson, de a ti futástokban is én semmi hasznót nem látok; hanem hogy mi tulajdon vérünkkel kaur kardot fessünk. Csak egy reménysége vagyon a meggyőzetteknek, hogy ők semmi győzedelmet ne reméljenek: nem jobb-e hát tisztességgel meghalni az embernek, hogysem mint nagy szégyennel mindennek szemén élni. Én! én! ha még az ti eddig győzhetetlen szívetek annyit mér, mint a mennyit mívelhet kezetek: én leszek a ti dicséretre vivő vezértek, avagy itt felmaradandó hírrel halok meg.

Így szólván: markában ragadá kemény-erős dárdáját s azzal Marko Szilát halva lovárúl letaszítá, azután Tót Benedeket és még egy gyalog vajdát; Cserei Pálnak is a vállát megsérté, nem tarthatá tovább magát a lován Cserei Pál, hanem a kemény földre akarátja ellen leesék. És a midőn már Ibrahim Olaj bég oly szándékkal állna felette, hogy a fejét elvegye, így kezde Cserei Pál neki könyörögni: Vitéz ember, ne bánts, mert én tenéked jó rabod vagyok, ezüst s arany pénzt is eleget adok magamért; én Zrínyi Miklósnak fő emberei közül való vagyok s bizonyosan elhitetheted magaddal, hogy nem sokáig viselek vasat nálad. Erre Ibrahim kegyetlenül elmosolyodék s így szólott: Én a te pénzedben nem gyönyörködöm, hadd azt ott-honn fiaidnak és gyermekidnek, nem szükös a nélkül az én tárházam, míg élek. Te kegyelmet kérsz tőlem, de azt Zrínyi elbontotta, mert kérését Rezmánnak ő sem hallotta meg, sőt még a vitéz basát is már földön fekvé levágta: azért nem én, hanem Zrínyi öl meg téged, ravasz róka! Pál látván végső óráját, igen elbúsula s a földről mégis így szóla a kegyetlen Olaj béghez: Ám! légyen ez nékem legutolsó óráim, de a te életed lesz életemnek ára, nem sokáig fogsz te kérkedni az én halálommal, nem messze vár, hidd el, téged is a kegyetlen halál, s nem sokára a te lelked egy erős kéz által pokolba fog szállani, engem pedig a mennyország kívánsággal vár magához. Nevet a kegyetlen bég s akkor egyszersmind hozzá vága s szablyája élével a gégejét elcsapá, így életét és szavát egyszersmind elszakasztá, együtt a csapással eztet mondja vala néki: Az én jövőndömet csak a jó Isten tudja, te azonban halj meg s dicsekedjél mennyországban, hogy Ibrahim Olaj bég pokolba megyen.

Másfelől Farkasics, mint valamely sívó oroszán, sok pogány testet hányt már magas halomban. Ő miatta hala meg Durlík Aga, úgy Rezmán; Kihaja basa is ő miatta fekszik s rágja a földet. Mindenfelé tágas és széles út adatott már néki, mert minden fut előtte, valamerre csak futhat; nem különben mint mikor az ágyút kilövik, az magának széles nyílást csinál, valameddig az ő helyére juthat.

Csak te magad egyedül nem futottál, nagy óriás Rahmát? s Farkasicsra bátran merted hozni a te iszonyú botodat. Régen Rahmát elhagyta a maga lovát s csak gyalog, mint egy torony, úgy hordozta nagy botját kezében. Heában Farkasics! eztet karddal megvárnod, nem árthatsz te ő néki semmit is kemény pallosoddal és hogy ha csak ötet puskáddal el nem ejted: vagy maga terhével lever vagy nagy botjával. Legelőször is azért puskát ragada a vitéz Farkasics és azt Rahmátra irányzá. Meg nem ijede azon Rahmát, hanem nagy bátran ezt mondá: Hát félénk eb, messziről akarsz te engem halva látni? de bár pattantyúst hozz te magad oltalmára, nem árthatsz te avval semmit is ennek a Rahmátnak; bár tűzzel állj ellent ennek az én buzogányomnak, de mégis étke leszel te az ebeknek és a hollóknak. Ezzel Farkasics nagy mellébe löve, de

⁷² Szokása a törököknek hogyha csak lehet, mindenkor elviszik a holt testeket temetni, mely szokást még most is gyakorolnak.

a magas óriás még evvel is le nem dőle, hanem botjával Farkasicsnak a fejét úgy megüté, hogy az mingyárt félholtan lova mellé a földre terült; az után magát is Farkasicsra esni ereszté, mert a seb miatt lábon tovább ő sem állhata; így sok átkozódásai között kibocsátá magából a lelkét, mely testét élteben oly kevélyen tartá.

Nincs már tartalékja a Zrínyi győzedelmes seregének, mert mindenfelé futnak már a török vitézek előtte. De ihon jő mégis a már gyaloggá maradt Olaj bég; egyedül ő maga nem akart elfutni, hanem inkább meghalni kívánt; sisakjának csak fele volt már fejében, több része annak a sok ütközetben mind eltörött; szablyája is eltörött s csak fele maradt meg kezében. Ő maga lustos portúl és keresztény vértül. Száz lyuk van a paizsán, száz darabban tört az koplyája is. Már most az egész gyalogság környülvevé őtet; de mint a kösziklának a habok nem árthatnak: úgy nem tehettek semmit a gyalogok a bégnek; mihent eztet Zrínyi Miklós meglátá, gyorsan oda szágultata lovával s a vitéz Olaj béget bántani tovább nem engedte, mert nagy vitézségét ő maga is csudálta.

Így szólítá meg az után: Add meg, vitéz, magadat, eléggé megmutattad már vitézségedet, a melyért magam sem kívánom halálodat: én Zrínyi vagyok, nem szégyenelheted megadásod'. E szókra a bég a még kezében maradt kard darabját elhagyította, s kemény szíve a Zrínyi neve hallására meglágyulván, ily szókkal futa a jó gróf térdeihez: Uram! a te nevedre a bég magát megadta; higyed, hogy senkinek is én másnak magamat meg nem adtam volna, valamedig csak karomat lehetett volna bírni. Mert vitéz Olaj bégnek hínak engemet és szép Pécsen tartom mostan lakásomat.

Ezek így meglévén: trombitát fújata a nagy bán, mely által öszvehivatá a maga szép seregeit; mert a szép nap is már hanyatlani kezde lovaival s azokat bé kezdé úsztatni az Oceanum tengeröblébe. Zrínyi is a maga e szerént már öszvegyűjtött táborát a basa üres táborhelyére szállítá; de sűrű istrázsáit mindenfelé jártatá körülötte és ott hála azon éjjel maga is. Mi lett másnap: azt bízom következő énekemre.

ÖTÖDIK ÉNEK.

Egyfelől Szulimán van nagy készüllettel Sziget vára ellen, másfelől a vitéz horvát bán különös gondot visel arra; ugyanis betelt már szorgos füle egészen a császárnak hírével, hogy minden erejével annak rontására jönni igyekeznék. De Zrínyi, ezen lévő nagy gondja között is rettenthetetlenül áll, s valamint a késmárki havasoknak nagytornyú köszikláin hiába küzködnek a szelek és csak erejüket veszti azon az ostromon: úgy Zrínyit sem gond, sem rettenés ha az Atlas⁷³ lerogy is és ha a nagy ég leszakad is, meg nem ijesztheti; mert állhatatoshoz nem férhet félelem, sem ahhoz, a ki igaz ügygyel s jó szívvel fegyveres. A vajdákat⁷⁴ ezen okból öszvehivatá, sőt az egész vitézlő rendet is mind előállítá; kiket is midőn már együtt lenni láta, bölcs száját ilyen szókkal nyitá meg hozzájuk:

«Nem véletlen dolgot hozott reánk a szerencse, és a mit ellenünk épített, nem tette azt reánk váratlanul. Ime, a kit mi vitézek olyan nagy szívvel vártunk, itt vagyon már a had, s a fegyver előttünk, melyet reánk a pogányság készített. A hatalmas török császár szultán Szulimán, mint valamely dühös oroszlán, hozza haragját reánk s minket egészen el akar veszteni és öszverontani. Ő néki minden reménysége csak számtalan sok hadában vagyon, s minden bizodalma a sereg sokasága s hatalmának ereje, a számtalan jancsárság; biztatja főképen veszélyünkre

⁷³ A poéták azt költötték az Atlas hegyéről, hogy az tartja az eget.

⁷⁴ Érti a vajdákon a hadi vezéreket és kapitányokat.

sokszámu lovassága és ez a világ szegleteiről összegyűlt temérdek pogányság. Esztelen, a ki ilyenbe veti reménységét, s az Isten kegyelmét csak utóljának állítja! elrontja az ilyeknek az Isten haragja minden reménységöket, lovasaikat, gyalogjaikat és földet rettentő fegyvereiket: azért vevé ő meg keménységgel régenten Fáraót, azért gyalázá meg Góliátot és az filiszteusokat egy gyermek által, s azért rontá meg a mi időnkben is sokszor a pogányságot az ő bosszúállásra ingereltetett szíve. De ellenben irgalmat tesz az alázatos szívűekkel, és a kik reménységöket csak ő benne helyeztetik. Ily okból mutatta irgalmát az Izrael népéhez sok szent királyokhoz és a gyermek Dávidhoz. Ime, most sem rövidült meg az Úrnak keze, kegyes fülei most sem dugattanak bé; hányszor láttuk mi magunkon az Isten irgalmát? hányszor tapasztaltuk az ő bátorító ajándékát? Mi most azon ellenséggel fogunk harcolni, a kit sokszor előttünk, mint a barmot, hajtottunk, fegyverét s tisztességét levontuk; s a kit az Isten irgalmából sokszor megrontottunk. Nem gondolhatjuk azt, hatalmas vitézek, hogy a mi kezeink (ámbar azok mind készek, mind kemények), ilyen rettenetes próbákat véghez vihettek volna, a melyekért minket az emberek tisztelnek. Bizony nagyobb erő volt az, és a nagy Isten maga volt az, a ki érettünk hatalommal harczolt, kezünknek erőt adott, szívünkben bátorságot csinált, a pogánytól pedig elvette azt. Ihon,⁷⁵ mit cselekedett értünk Siklósnál a kegyelmes Isten, midőn a számtalan tatárság, mint valami terhes felhő, sokasággal ránk ütött s minket már kész prédájának tartott. Az Isten rontá meg azoknak rendöket, ő tompítá meg szívöket és fegyveröket, s a midőn bennünket be sem akarának várni, mi mégis közülök kétszer két ezeret vágánk le. Úgy-e hogy vér s fáradság nélkül verénk meg Ulmánt? tudjátok, mily nagy dühösséggel hozá ő reánk nagy hadát; de ott hagyá számtalan sok prédáját, ott hagyá sok ágáját, és Gyáfert, a maga fiát is. Még most is babocsai Rinya vize meleg a török vértől és a mező fejrlik a sok holt testtől; még a budai török is futott előttünk, valamint a por elszéled a szél előtt, mert az Isten volt a mi fegyverünk körül. Vajjon micsoda aczélos paizs tartott meg magamat? a mikor Babocsánál ágyúból a lovamat alólam ellövék, másodszor pedig a fejemből a tollamat elszaggaták; ugye hogy közel voltam akkor halálomhoz! Ime, csak nem régen nem tapasztalánk-e nagy csudát, a midőn az Isten Korotnát kezünkbe adá, nem váránk ennek ágyúinktól leendő romlását, mégis illetlen⁷⁶ megverénk erős kőfalait. Arszlán Jahiogli is elfuta előttünk s a mi hadverő fegyverünket be nem meré várni, mert tudta, hogy a nagy Isten vagyon mivelünk; azért ötet akkor úntig is vágtuk és öltük. Im most legközelebb a siklósi mezőn Tajeléri Mehmet basa⁷⁷ ott veszté táborát, a maga fiát és életét. Alig volt talán egy, a ki közülök hírt vihetett a török császárnak, mert a többi mind ott vesze. Előbb elfogyna az én életem, ó erős vitézek, hogysem az Istennek kimondhatnám kegyelmét; bizony most sem hágy el titeket az ő nagyhatalmú keze; de tinéktek is kötelességtek az, hogy az ő szent nevéért serénykedjete. Tudjátok, mindenfelől reánk néz a kereszténység s a mi vitéz kezünkben van egyedül minden reménysége; soha még minket meg nem gyalázott szégyenség, azért is rakva hírünkkel a föld, az ég s a tenger. Mostan azért ezután is kell még nevelnünk hírünket, vagy életünket tisztességgel végeznünk; a mi cselekedeteinket el nem rontja az idő, valameddig e világ áll, és valamíg az ember szeme eget lát. De az is nagy tisztességünkre van minékünk, hogy maga szultán Szulimán a mi ellenségünk, kit ha meggyőzünk (a mint az iránt reménységünk is lehet), akkor elmondhatjuk, hogy a világbíró császárt győztük meg. Kell pediglen nekünk mostan harcolnunk, nem valamely kis okért, hanem keresztény szerelmes hazánkért, urunkért, feleségünkért, gyermekeinkért, magunk tisztességéért, és életünkért. Előbb lássa azért a pogány eb testünket halva, hogysem mi kordélyban elveszessük kincsünket s vagyó-

⁷⁵ Itten egymás után azon győzedelmeket számlálja elő, melyek ezen énekeiben nincsenek különösen leírva. Azért ezen siklósi történetet meg kell különböztetni a Mehmet basának ugyanottan esett történetétől.

⁷⁶ Ez a szólás formája, úgy tetszik, kiment a szokásból; de méltó újra bevenni.

⁷⁷ Itt már a legközelebb esett ütközetre megyen és a Harmadik Énekben már leírt történeteket emlegeti.

nunkat, hogysen ő pórázon hordozzon bennünket, s eddig való hírünket szabadságunkkal együtt eltörölje. Tudom ugyan, hogy arra fogja vetni minden mesterségét, hogy bennünket is, mint bolondokat, hitével erősített ajánlásival megcsaljon; de esztelen az, a ki a török szavának hitelt ad, mert a várral együtt elveszti életét. Ám! ama vitéz Amadi feladá az erős Visegrád várát a nagy szomjúság miatt, de életével fizette cselekedetét s későn báná meg ezen dolgát. Így adá fel vitéz Losonczy is Tömösvár falait csaknem kénytelenségből ugyan, de bizony igen könnyen hívó együgyű szívvel; ám csakhamar meg is fizeté azt kedves életével és minden vitézeinek elvesztésével. Nincsen hát mit hinnünk a török császárnak, mert ő esküdt szavának soha sem embere. Megigéré, de nem adá oda Budát János király fiának,⁷⁸ hanem azt nagy hitetlenül magának tartá. De hogy is adhatna az hitet, a kinek magának hite nincsen? Miképen hihetnénk azért mi is a török szavának, a kit tapasztaltunk, hogy mindenben hazud? Nincs itten más mód, hanem vagy meg kell ebben a helyben halnunk, vagy, Istenünkben bízván, őtet meggyőznünk. Ez a hely, ez a vár legyen hát a mi nyerendő dicsőségünknek célja, avagy pedig a madarak gyomra a mi koporsóhelyünk. Ha mi mindenképen emberek és vitézek leszünk, úgy a mi szép hírünk fenn fog maradni s nevünk örökké élni. Én fejem felálltáig tiveletek lészek, esküszöm arra előttetek a seregek élő Istenének: de megkívánom, hogy ti is szint' ezt cselekedjétek, és, szablyátokat kezetekben tartván, rendre esküdjétek.»

Vitéz Zrínyinek ezen szavaira megbátorodtak az egész szigetvári vitéz leventák⁷⁹ s előtte rendelt seregekben megállottak s mezítelen fegyvereiket kezökben tartották.

Mint mikor a felszél a késmárki hegyekből kiszakad s valamely sűrű fenyős erdő közibe talál akadni, mérge mégis az által sem meg nem reked, sem meg nem lankad, hanem hajol előtte a lágy ág, a kemény pedig törik: ilyen nagy zendülés esék az egész seregek közé, mert mindenikében már a haragos vér felforrott, s mindenike kívánja, hogy mentől hamarabb az ellenség vérében s szívében kezét festhesse.

Itt Farkasics Péter, ki már meggyógyult attól a csapástól, melyet Rahmattól kapott, szablyáját hüvelyéből a gróf előtt kirántván s szemeit az égre függesztvén, így esküvék meg: Halld meg te, igaz Isten, az én beszédemet, s te is, oh vitéz gróf, ezt az esküvést: hogyha én kímélleni fogom életemet, s ha vigan ki nem ontom, a hol szükség lesz, az én véretem; hogyha, valamíg tart életem, elhagyom uramat, vagy ez ellen a hely ellen praktikákat gondolok: te, boszúálló Isten! magamat köveddel üss agyon, lelkemet pedig hanyatt pokolba vesd.

Volt ez a Farkasits főkapitánya Zrínyinek;⁸⁰ az ő serege kétszázharminczkettőből állott, mindenike pánczéba, karvasba és sisakba volt öltöztetve, s ők is mindnyájan vezérok után, fennszóval a szerint esküvének meg.

Mihelyt ez a vitéz kapitány seregével félre állott, azonnal jött utána százötven karddal Novakovits Ivván; a hátát haragos tigrisbőr fedezte, a paizsára pedig kegyetlen sastoll volt szegezve. Novák Debeliák nemzetéből hozza ő le eredetét; de bizony megmutatta cselekedetivel is, hogy hasonló vitéz eleihez. Már az ő lába alatt sokszor számos török zászló tört el, sőt sok török test, sok holt ló hevert nem csak egyszer előtte.

⁷⁸ Zápolya János király fiát érti itten.

⁷⁹ Ezen Leventa névvel igen gyakran él Zrínyi, melyen igen vitéz bajnokot ért. A törökök a leventán tengeri katonát értenek, de Zrínyi ebben az értelemben sehol sem veszi.

⁸⁰ Az első énekben a török tábornak, ebben pedig Zrínyi Miklós hadnagyainak leírását akarta követni Gyöngyösi is a *Kemény János*ában, de igen szerencsétlenül: ugyanis nagy hiba az Gyöngyösiben, hogy soha is az ottan leírt személyek többször elő nem fordulnak. Ellenben Zrínyi a maga munkájában mind a két táborból valóknak dolgot ad. Sokkal jobban tette volna Gyöngyösi, ha a császár tábor helyett a Kutzuk basáét írta volna le, s ezek közül legalább Kutzukon kívül még valamelyikéről emlékezetet is tett volna, annak is részt adván azon ütközetben, a melyben Kemény János elesett.

Hoz ez után száz meztelen szablyát Dandó. Maga van előttök, s úgy jár, mint egy oroszlán. Ez is megesküvén, félre álla.

Utána százzal Orsits István érkezek. Ennél nem szülhetett anya sem merészebbet, sem természetesebbet: erős testtel bíró, azt tudnád, hogy maga jár Mars, mikor őt menni látod. Csak szemeivel is már sokszor kergetett ő törököket.

Jött utána Szecsődi Máté, nagy, tarka kecsével és pánczéllal befedezve, s erős kezében temérdek meztelen pallost hordozott. Ez is, száz erős legényeivel együtt, letevén esküvését.

Hát Alapi Gáspár épen négyszer ötven szablyával érkezék; hátát párduczbőr fedezé, e mellett vitéz módra szép darutollakkal vala felékesítve; bővelkedik ez nemcsak vitézséggel, hanem okossággal is.

Te sem maradtál el, kegyetlen Radován Andorján, mert már az urad az Olaj bég sarczán kiváltott. Higgyétek, hogy ennél még az oroszlán sem fenébb, ha egyszer a törökök serege közé keveredik; küldött már ő hatszáz törököt pokolba, de küld még ezeret - vagyon olyan hiszemben és szándékban. Száz seb van már a testén, a melyet harczokban nyert: legtöbbet akkor, mikor fogságba esett.

Imhol Stipán Golemi is⁸¹ érkezék, s mint egy halom, úgy lép serege előtt, rettenetes testével. Ennek soha is fegyverrel ártani nem lehet, mert az ő bőre a vasnál és a kemény kőnél is keményebb a fegyver ellen.

Im, Bata Péter is együtt jó deli öltözetben ama haragos Patatsits Péter társával; Papratovits Farkas, könnyű testével utánok ballag. Ez mindenik száz-száz jó legényt vezetett. Maga pedig Kobács Miklós kétszáz legényt vezérlett, mert a hadnagy Cserei Pál a minapi harczon szerencsétlenül elesék; de bizony ezeret is méltán vezethetne ez, mert nálánál ravaszabbat látni hadban nem lehet.

Ezek után Balázs deák Nagy-Győri Mátyással, és Medvei Benedek ama hatalmas Bikával - igazán nevezték ama hatalmas Bika Andrásnak őtet, mert már ő egy csapással csak gyakran lovastól ölt törököt.

Gerétsi Berta⁸² is ötven legénynek volt vezére, mert a többi mind elveszett az Olaj bég keze miatt; maga Gerétsi is sebet kapott a fején, azon az utolsó harczon, a melyen Mehmet basa elvesze.

Juranits Lőrincz, zászlótartó vala eddig még csak, de mivel vajdájának nem régen történt halála, érdemeiért mostan vajdának tevék, már sok számos ütközetekben megmutatván vitézségét. Ennél szebb ifjat soha még a nap szeme e világon nem látott. Vezet ő maga után kétszer ötven szablyát, utána pedig Osztroni Péter más százat.

Ezek után hoz Horvát Radivoj száz legényt, őtet százzal követi Bajoni István, Guszits András ismét százzal van mingyárt nyomukban. Ezen utolsó tartá meg a minap Zrin várát nagy bátorsággal a töröktől.

De ihon Deli Vid is,⁸³ a törökök ostora; ugyanis gyakor szaladásra tanította már őket. Ezen hatalmas leventá legutoljára jött a több vajdák után, s őtet ötször ötven haragos szablya követte. Kevés volna nekem ezt az oroszlánhoz hasonlitanom, mert hasonló magához a had verő haragos Marshoz: még a szeméből is kitetszik, hogy ő halált és öldöklő lángot szokott terjesz-

⁸¹ Stipán: Istvánt jelent a horvátoknál.

⁸² Kétségtelenül Bertalan. - A *M. Museum* szerkesztőjének jegyzete.

⁸³ Ez volt Zrínyi után legvitézebb a szigeti vajdák között s a legfőbb cselekedetek is néki vagynak tulajdonítva.

teni maga után. Négy ölnyi vas dárdát tartott kezében, a testét selyem pánczél⁸⁴ inggel öltöztette, fejét pedig széles nyusztbőr kápával⁸⁵ fedezte be, s azon egy kerecseny szárny mutogatta szépségét; a kezét egy nagy nehéz paizs súlyosította; a lábán lévő nagy mamur⁸⁶ pedig úgy látszott, hogy majdnem szántotta a földet, e mellett az oldalát kemény fringia kard támasztotta. Ez volt minden szigeti leventáknak⁸⁷ virágja: bölcs, erős, gyors, s haragos is, a mikor azt akarja.

Ezek mind rendre megesküvének a szigeti gróf előtt, hogy vele együtt inkább mind a várban akarnak meghalni, mintsem holtukig ő mellőle elálljanak, hanem az országhoz s hozzá mindvégig hűséggel maradnak.

E szerint a szorgalmatos Zrínyi a mustrát elvégezvén, a várnak állapotját kezdé megvizsgálni, az ágyúkat a bástyára renddel felhúztatni, a vitézeknek fegyvert és port kiosztogatni. E mellett hozatott mindenféle, hadhoz szükséges szerszámokat, s mindenféle prófontot, bort, kenyeret, húst és elegendő sót; sok kapát, lajtorját, mindenféle ásót, kártévő tűzi mesterséget, fecskendő tűzoltót, számtalan deszkát, taligát és tűzre való fát, kemény tölgyfából sok-temérdek gerendákat, egyszóval: valami csak egy vár oltalmazásához szükségesképen megkívántatik. Azután megparancsolá, hogy senki az ellenséggel még csak beszélni se merjen, mert ha rajta érik, hogy a pogány törökkel szóba eredett: tudja meg, fejével fizet érte, és ne reményljen ilyen vétkéért soha semmi kegyelmet is. Végre istrázsákat is rendele a palánk körül, «hogy azt mind éjjel, mind nappal renddel eljárják». Ezen parancsolatihoz képest futnak és szorgalmatoskodnak a sok vitéz vajdák, s maguk személyök szerint foglalatosaak a vár körül való serény vigyázásban.

Mikor mind ezeket rendbe vette volna Zrínyi, s már kiki tudá a maga hivatalát: egy levelet írá azután, tartozása szerint, a magyarországi királynak ilyenképen:

Felséges Uram! Már két hete vagyok, hogy a török császár kardját rám készíti. Ezt én bizonyos, meghitt embereimtől hallottam, melyet Felségednek tudtára adni kívántam. Én, a mint tőlem kitelhetett, hozzá is készültem már ahhoz mindennel, úgy mint vitéz szolgálóimmal⁸⁸ s a vár oltalmára szükséges mindennemű fegyverrel, e mellett az ezekhez köttetett szorgos vigyázással, egy szóval: minden megkívántató jó rendelésekkel. De a szerencsének vége egyedül az Istennél vagyok. Azt ugyancsak mégis bizonynyal írhatom Felségednek, hogy Sziget vára szükségeinek úgy tettem jó előre mindenben eleget, hogy, ha kezünknel való maradást rendelt annak az Isten, a ki ezeket írja, csak az tartja meg azt Felségednek. De igen félek attól, hogy az Isten mást ne végezett légyen erről a várról, és a várral együtt a te szolgálódról is, mert, mint a fővenyet, annyinak mondják lenni a pogányoknak számukat, azért csak kövel is beboríttathatunk általok. De csak a Te felséges fejed maradjon egészségben, én magam részéről örömet meghalok, egyedül arra kérvén felségedet, hogy elmaradott fiaim legyenek emlékezetében és kegyelmében. Mostan pedig én magam örökösen búcsúzom Tőled, mert tudom, hogy Felségedet soha többé nem látom; azért, a ki a földet és az eget teremtette, az a mindenható Isten légyen mindenkor Teveled.

⁸⁴ A pánczél ing még ennek a századnak elején szokásban volt; hihető, a vitézek pánczélukon felül viselték; ez az ing többnyire tafotából volt készítve.

⁸⁵ Ez süvegnek neme, s talán egy azzal, melyet kalpagnak hívunk.

⁸⁶ Valami lábbeli, de, megvallom tudatlanságomat, hogy nem tudom, mi légyen.

⁸⁷ Már a leventa név feljebb meg van magyarázva.

⁸⁸ Itten nem kell ezt a szót: «Szolga,» közönséges értelemben venni, mert az a régiéknél hadban szolgáló nemest jelentett, melynek maradványa most is megvan ezen szóban: «szolgabíró,» Judex Nobilium.

Elvégezvén levelét, minek utána azt bepecsételte, a fiát Györgyöt szépen megölelé, azután okosan s röviden így szóla hozzája - de a gyermek is⁸⁹ nagyon fülelé az atyja szavát -: Fiam! én téged most legutólszor látalak, és áldom azért az én Istenemet, hogy még néked hallanod engedte végső beszédemet; hallgass azért, fiam! ezen utolsó intéseimre: Ime, uraságban hagylak én tégedet, mert kardommal is bővítettem a te értékedet; mindened lesz, de te is tanulj isteni félelmet; az Isten is úgy fogja megőregíteni minden világi szerencsédet. Tanuld meg tőlem ama valóban nehéz vitézség módját is; tanulj tőlem fáradhatatlanságot s hazádhoz igaz hűséget; tanulj tőlem jóságos cselekedeteknek is gyakorlását, mástól pedig szerencsét is és annak gyümölcseit. Én már eleget éltem; láttam mind jót, mind gonoszt, úgy, hogy már épen meg is úntam ezt a hiábavalóságot, mert tapasztaltam mindenkor, hogy, a mit egy kézzel a világ adott, kettővel mingyárt visszarántotta. A melyben megnyughattam volna, még eddig semmi olyan jót nem láttam; s a miben bizodalmam' vethettem volna: még eddig olyan megnyugovást e világon nem találtam - csak akkor egyedül, a mikor Tenéked, Jehova! szolgálhattam, csak akkor pihentem s elégedtem meg. Te is édes fiam, annak szolgálj, és azon az úton járj, a melyet az Ő szent Fia rendelt. Ez ád néked arra erőt, hogy a török pogányon győzedelmet vehess, s még ezen a világon is az adhat csak jó szerencsét. Aztán emlékezzél meg az én sok hadi próbáimról is: ne légy olyan, mint kemény sastól elfajzott gyenge galamb; te is, mint én, karddal keressed híredet a pogány ellenség ellen, hadd mondhassák, hogy igazán Zrínyitől fajzottál. Én az égben az Istent imádom éretted, hogy a te erődet mindenkor gyarapítsa, és adja azt, hogy Néki kedve szerint szolgálhass, és hogy sok idők után végre meg is láthass engem a mennyben. Mostan pedig ezen leveletem vidd gyorsan a királyhoz, hogy még jó idején tudhasson a hadhoz készülni s az ország dolgához jó móddal nyúlni; mert nagy sietséggel maga Szulimán jó ennek a várnak eltörlésére.

Keményszívű atyám! mit kegyetlenkedel? - így felele ezen szavaira az ifjú Zrínyi a nagy bánnak, - hát engemet magadtól el akarsz te kergetni? még pedig, hogy tőled örökös időkre váljak el? így én sasnak fia lévén, nem leszek igaz sas, hanem tőled elfajzott, veszni való kölyök, hogyha én a halál előtt ily igen fogok irtózni, és a mit te víg szívvel keressz, én azt elkerülni igyekezem. Valamely szerencsét azért az Isten tenéked rendelt: méltó, hogy ugyanazon szerencse hordozzon engemet is. Az én elbujásommal ne gyaláztasd meg, kérlek, a te nagy nevedet; de mondd meg, vajjon mi végre tartsam hát meg ezt az én úgy is megúnt életemet? Ez-e az a vitézség, a melyre engemet tanítottál, hogy a legelső próbám is elbujásom legyen, s engemet, mint ilyen nagy atyának rossz fiát, minden ember nevéssen? Ah! ne adja azt a jó Isten soha is énnékem érni. Uram! vagy hagyj meg engem itt magadnál, vagy engedd meg, hogy magam kardjával itt végezzem el életemet. Oh, fogyjon el előbb nagy csudával ama nevezetes Zrínyi név, mintsem csak egyik is közülök ilyen rút gyalázzattal éljen!

Az atya így felele néki okos elmével: Oh bölcseséggel teljes nagyszívű gyermek! a mennyire te keménységgel bővelkedel: annyira illik nékem tüzedet eloltanom. Édes ugyan a tisztességre való nemes vágyódásnak az ő gondolatja, s vagynak sokan, a kik magokat ez által örömet meg is csalatják; de kevés felette a ki azt igazán tudná jól alkalmaztatni, s a ki a valóságos jót a jó hírrel öszve tudná illendően csatolni. Tégedet a vakmerő bátorság ragadott el, s te olyan vagy, mint mikor az ingadozó ág a sebes szélről meghajtatik; de bizony lészen még olyan idő, a melyben benned is a már megért vidám elme úgy fog tündöklenni, mint a kertet ékesítő szép virág. Nem jó, édes fiam, hidd el! idétlenül virágot szaggatni; így nem dicséretes néked idő előtt halált kívánni; most még te bizony senkinek sem tudnál azzal használni. Tartozol azért élni, és annak idejében hazádnak szolgálni. Nem a miénk a lélek, hanem az azt teremtő Istené. Vajjon te fogsz-e azzal a te kedvedre sáfárkodni? Nagyobb szükségre tartsd meg, fiam,

⁸⁹ György valóságos gyermek már akkor nem volt; de a felserdült ifjacskát szokása Zrínyinek gyermeknek nevezni...

magadat, és e szegény megromlott hazánknak jobb idejére. Magam részéről, úgy látom, szükség, hogy én itten végezzem most végső napomat: mert az Istennek itt tetszett rendelni az én utolsó órámat. Most utólszor tehát illik megmutatnom mivoltomat: ki és mi légyek. Kövessed ezentúl te is, a mikor a szükség magával hozza, ezt az én mostani nagy próbámat.

Eviralla.
Ossiannak toldalékjából.

Te Morvának⁹⁰ legszebb leánykája!⁹¹ a patakos Luthánnak fiatal fénye! jőjj elő vénségem felsegállítására! jőjj s nyújtsd a szenvedőhöz segédelmet! Ugyanis mindenkor nyitva van a te lelked a könyörületességre; és a barátság tüze gerjede az te érzékeny melledben. Oh jőjj el és oszlasd el az én keservemet. A te vigasztaló beszédeid muzsika gyanánt vagynak énnékem.

Hozd elő az én másszor oly igen kedvelt hárfámat! Már régen csak haszontalanul és mint fenhagyott függ az az én ligeteimben. Az esztendő özöne valamint elfolyt, úgy elrántott magamat is magával együtt, és minden örömet elseprette. Az én szemeim homályosak és el vagynak hervadva; a fejemet is már csak ritka hajsza fedezi. Amaz én hajdan pozsgás inakkal teljes karom el van gyengülve, mely a régibb időkben ijedelme volt az ellenségnek. Alig tudja már ez az én erőtelen kezem azt a pálcát átfogni, a mely most az én reszkető tagjaimnak istápjá.

Vezess engem arra a kösziklás meredekre: ott talán a lerohanó patakoknak csörgése s a sívító szeleknek erdeimet keresztüljáró kedves sziszegése és a melegítő napnak könyörület sugárai fel fogják ébreszteni mellemet valamely éneknek dallására. A régi elfolyt időknek emlékezetei úgy jönnek már csak az én elmémbe elő, mint amaz hamar eltűnő képzelések, az Ardva⁹² setét völgyeiben.

Jőjjetek elő ti ifjúságomnak hajdani barátjai! ti Conának régenten hangicsáló⁹³ énekesei! Hajoljatok alá a ti aranyozott felhőtökből,⁹⁴ s adjátok ti is figyelmeteket az én énekeimhez. Érzek már is valamely erőtevő lángot fellobbanni elmémben; hatalmas szózatot hallok, mely azt mondja: Hozd emlékezetbe, ó híres ének, a te régi jó hírednek még mostan is ragyogó nagy téteményeit,⁹⁵ mert nem sok idő múlva elenyész. Majd a szomorú árnyékokat meghomályosítják énekeidnek fényét, s majd elfelejtődnek a te engesztelő hangjaidnak kedvességei. Igen is engedelmeskedem hatalmas szózat! mert te az én fülemben mindenkor kellemetes voltál.

⁹⁰ A németben Morvennek neveztetik. Én, hogy magyar hanghoz jobban hasonlítson, Morvának neveztem ezt az akkori részét Skócziának.

⁹¹ Malvinát érti itten, az ő kedves menyét, Oszkár nevű fiának özvegyét. Az Ossian német fordításai-ban nemcsak a leányok, hanem az ifjú asszonyok is többnyire leánykáknak neveztetnek: *Mädchen*. Én úgy ítélem, hogy ezt a szólás formáját nyájas előadásokban mi magyarok is bevethetjük; ugyanis ez a diminutivum: *leányka*, mindenkor hízelkedőbb és jelentőbb, mint: *leány*.

⁹² Ez a skóczi Morvának valamely megyéje, melyet itt azért jegyzek meg, hogy, ha még többször is ilyenforma nevek jönnek elő, ez a jegyzésem azokra is háramoljon.

⁹³ A régi bárdusok többnyire muzsikáltak is énekeik mellett.

⁹⁴ Azt tartották az Ossian idejében élők, hogy az ő lelkek halálok után a felhőkben mulatoz, és ott mind azokat a foglalatosságokat majmozza, a melyekben életében leginkább gyönyörködött. Azért is a felhőknek azon csodálatos változásait, a melyek által annyi sok formát öltöznek magokra az ott lévő lelkek cselekedeteinek képzelték. De ezt a felhők közt való mulatozást egyedül csak a jó lelkeknek tulajdonították; mert a gonoszok lelkeik fertőknél és posványoknál feljebb nem emelődhettek. Ezen énekben még többször is elő fog jönni ezeknek megbizonyítása.

⁹⁵ Tudom ugyan, hogy a «tétemény» (ennek a szónak visszaélésével) rossz értelemben is vétetődik, a mikor a varázslónak és boszorkányoknak nem elég rendesen tulajdonítatik. De ennél alkalmasabb magyar szót, mely ezt a deák szót: «facinus», mind jó, mind rossz értelmében kitegye, nem esmerek. - Most ez nálam, Ossian után, nagyot jelentő értelemben vétetik.

Oh Eviralla, te hajdan díszre az erini szüzeknek! a te rólad való emlékezet szüntelen özönformán árad az én elmémbe. Halld meg, oh Malvina, az én ifjúságomnak egy nevezetesebb cselekedetét, az régen elfolyt időknek történeteit.

*

Békeség uralkodott Morvának minden halmain: ligeteinkben vígan hangzott mindenütt a vidámságszülő csigák⁹⁶ körüljárása. Szelmának is válogatott leánykái a tölgyfa mellett égő tűz körül ünnepelő tánczokkal mulatták magokat, s úgy csillámlottak, mint az égen ama ragyogó tegez⁹⁷ szokott, ha az lehanyatló Napnak lángoló sugarainak sok szín mutató oldalait megfényesítik; s úgy rémlett előttem, mintha azok a leánykák szerelmekre kívánták volna szívemet gerjeszteni. De az csak hallgató maradt és hideg, s az abba részt nem vevőség, mint valamely páncél befedezte érzéketlen mellemet.

Fingál látá ezt, mosolyog és így szól: Fiam, már kinyíló bimbójában vagy a te ifjúságod⁹⁸ orczádon: felemelte már a te karod a hadakozó lándzsát, érzették is már ellenségeink abbeli erődet; szépek ugyan a mi itt termelt leánykánk is, de még szebbek az erini szüzek.⁹⁹ Menj abba a boldog szigetre; Brannonak bőv füvet termő megyéibe. Ennek az én jó barátomnak leánya megérdemli a te szeretetedet: a szépség úgy körülveszi azt, mint az öltöző ruha, és az ártatlanság mint valamely pompás takarékos ékesíti az ő ifjúi kellemeit. Menj, vedd fegyvereidet magadhoz és nyerd el azok által ezt a magát kedveltető szépséget.

Engedelmeskedtem szavainak. Három vitézek követték nyomdokimat; felültünk a mi jó fejedelmünknek¹⁰⁰ fekete öblű hajójába, kiterjesztettük a mi fejér vitorláinkat, s már általhasítani kezdünk a tajtékzó mélységet; kellemetesen ragyogott ama lángoló szemű s útunkat vezérlő Úl-Erin csillag.¹⁰¹ Víg éneklések közt futá keresztül hajónk a haboknak vizenyős útját. A hallgató éjnek kormányozója, a hold, pompásan fénylett az égnek kék héjazatján, és úgy látszott, mintha szeretné fűrésztetni oldalait a tenger reszkető habjaiban. Nékem az alatt soha sem mentek ki emlékezetemből az atyámnak beszédei, s ezer meg ezer gondolatok osztották fel hánykoló elmémet.

Mihent a napnak reggeli sugári másnap feljöttek, láttuk Erinnek zöld oldalait: miként terjesztik ki magukat a tenger kebeleiben. A partok irányában fejér tajtékkal forrottak a felemelkedett habok. Mi a hajónkat mentől mélyebben igyekeztünk Lanor erdős torkolatjába behatolni; onnét aztán a magasabban álló part szélén kiszállánk.

Magam mingyárt a gazdálkodást szerető Branno lakásáról tudakozódtam. Egy erini hazafi el is vezete a Lego partjai irányában az ő tanyájához és így szólott: Most itten sok vitéz ifjúság gyűlt össze, hogy ama fekete hajú leánykát, a szép Evirallát, valamelyike közülök elnyerje. Branno azt a legvitézebbnek ajándékozta oda, s csak a győzedelmeskedő fogja ezt a szépséget mint sajátját bírhatni. Azért is most egyedül ez a leányzó a fejedelmek versengéseinek a célja, ő lévén ezekben a viadalokban szánva a legerősebbnek.

⁹⁶ Ezek az éjszaki skótusok a poharak helyett csigákkal éltek.

⁹⁷ Érti a szivárványt.

⁹⁸ Azaz: már kikeltél a gyermekségből.

⁹⁹ Hibernia.

¹⁰⁰ Az atyját, Fingált, érti.

¹⁰¹ Ez a csillag a Skócziából Hiberniába menőknek vezére.

Ezek a szók tűzbe gerjesztették mellemet, s bízó szívemet bennem bátorságra ingerlették. Azonkívül aczél fedezte már tetemeimet, kezem közé pedig fénylő lándzsa volt szorítva. Branno meglátá jövetelünket és hozzánk küldé ama már őszbe egyveledett Snivant, mind azért, hogy minket vendégül asztalához hívjon, mind pedig, hogy útunk célját tőlünk kitanulja. Ez az öreg a vénségnek lassú lépésével felénk ballagott s így szólíta meg merő beszéddel bennünket:

Mire valók ezek az aczél fegyverek? Ha úgy jöttök ti, idegen föld lakosi, mint barátok, hozzánk: e történetben Branno benneteket a maga hajlékaiban jó szívvel fog látni, mert ma fogja a kellemetes Eviralla annak a vitéznek ölelő karjait szerencséssé tenni, a kinek győzedelmeskedő lándzsája, a lándzsatorésben másokat meghaladván, a győzedelemmel tündöklenni fog.

Tiszteletreméltó öreg, így felelék néki, a mi lépéseinket békeség vezeti Brannóhoz. Még fiatal ugyan az én karom, és az én eddig való hadi tetteim aprólékok: de bátorság gerjedez az én mellemben. Tudd meg azt, vitézek származatja vagyok én!

A bárdus ezen szavaimra visszatére, mi pedig nyomban követénk ötet, és csakhamar el is érénk a Branno gazdálkodó majorjaihoz.

Ez a nagyszívű bajnok előnkbe jöve. Férfiúi szelídség s kegyes nézés ékesítette az ő ábrázatait, és az ő kiderült homloka szívének jóságát bizonyította, «Isten hozott benneteket», így szóla, «idegen földnek fiai! Isten hozott a Branno örömet szállást adó tornyaihoz!¹⁰² Részesüljete ti is az ő vídámító csigáinak¹⁰³ elköszönéseiben; részesüljete a lándzsatorésben is. De bizony erősnek kell azon vitéz karjainak lenni, a ki Innaisfail¹⁰⁴ fejedelmeit meggyőzni bízik s a tartandó viadalban az ő erejének majd hasonlíthatatlannak».

Vezér! ezt adám feleletül: az én eleim vitéz tetteiknek fénye lobog az én lelkemben is. Még ifjú vagyok ugyan én: de az én jó híremnek kisugározását ellenségeimnek közepette rendjeiknek megbontásával keresem. Eleshetem, vitéz! de meggyőztetésem mindenkor becsületemre fog válni.

Boldog a te atyád, oh ifjú! így sóhajta Branno, de még boldogabb az a leányzó, a kibe te belé szeretsz. Dícsérettel fogja azt körülvenni a te jó híred-neved, s a te vitézséged az ő díseit is felemeli. Oh, bár Eviralla lehetne a te házasod, úgy örömben folynának el az én esztendeim s örömet hágnék az én siromba alá, s kedvem töltve, nézném elenyésző napjaimat.

Már mindenképen készen vala a vendéglő asztal. Módosan és halkan lépe be Eviralla. Hónál fejérebbe fátyol fedezte el piruló ábrázatját. Az ő nagy kék szemeit föld felé függesztette le. Méltóság vette körül deli lépéseit, s egy fénylő könyecske esett tündöklően alá szép arczáira. Szemérmesen üle azután le a vendégek közibe. Magas felütődésekkel ugrott akkor az én nyugtot nem találó szívem, s lármázó vérem hirtelen elfolyá minden ereimet. Szokatlan terh szorítá mellemet, s állóhelyemben, mint valamely homálylyal körülvetetett, épen úgy állék; és az én felháborodott elmém előtt szüntelen csak annak a szép leánykának képei mutogatta magát.

Már a vídám hárfának fület gyönyörködtető hangja mindenfelé zengett az énekesek között. Az én lelkem csaknem elolvadt ezeknek a hangoknak gyönyörű ejtésein, mert a szívem, mint valamely sebes folyamat, úgy ragadtaték el ezen énekek által; - a midőn csak hirtelen nem remélt zenebonáskodás háborítá meg örömlődet. Már villámlottak mindenfelé a félig kivont fegyverek, s már ilyen garázda szók hallattatának: Hogyhogy? Hát ez az idegen fiú tétetődik minékünk előnkbe? Majd-majd meg fogja ő látni, hogy úgy lészen ő mi általunk semmivé tétetve, mint a pusztai köd szokott a szeleknek reá rohanni és szokott ostromjai miatt elmúlni.

¹⁰² Ezek valóságos tornyok nem voltak, hanem csak látszatosabb jelek.

¹⁰³ A csigákról már volt odafeljebb szó.

¹⁰⁴ Ez valamely tartománya Hiberniának.

Én erre egész csendességgel kelék fel helyemből s kordélynak állítottam csak ezt a rút magahitt büszke fenyegetést. A szép leányzónak szemei követték ezt az én megmozdulásomat, s úgy tetszett a fülemnek, mintha egy megfojtódott sohajtáska ütött volna ki melléből.

A kürtöknek rekedező szózatja hívott már bennünket a lándzsatörésnek bizonytalan viadaljára. Lothmár, amaz Galmal földének kemény vadásza¹⁰⁵ állott ki először ellenem s gúnyolva csúfolta ifjúságomat; de az én kardom éle ketté törte paizsát és eldiribolta az ő körösfából készült lándzsája nyelét. Ekkor mingyárt visszavonám ellene felvont fegyveremet. Lothmár megszégyenülve és egész megháborodással tére onnét vissza.

Azután a vereshajú Szulinnak bizakodó ereje hága bé a viadal piaczára. Trucczolva forgatta ellenem az ő mélyen besúlyedt szemeit, s egyenesen felállottak borzas szemöldökének sertéi. Háromszor lyukasztá által paizsomat. A pallosa is háromszor érte sisakomat. Villám formán szapora szikrákat szórtanak kerengő kardjaink. Itt immár felindula bennem bátor szívemnek büszkesége. Mérgesen megragadám őtet s egyszeriben a földre terítém. Ordítva harapott a porba, s Legősz partjai visszahangzották ezt az ő erős földrerohanását.¹⁰⁶ - Annak utána Cornák lépe be, felette díszes móddal s tündöklő hadi készülékben. Ennél szebb ifjat nem lehet látni Erinnek füvel gazdag minden határjaiban. Esztendeinkre nézve egyidőbeliek valánk. Az ő járása úri volt és nemes; a termete magas és karcsú s olyan, mint a topolyfák fiatalosai Kutha vizenyős völgyében. De keserűség ült az ő homlokán, és az ő orczái halaványak valának. Az én szívem belészeretett ebbe az ifjuba. Gyakran elmellőzte a kardom, hogy meg ne sebesítse; gyakran igyekeztem napjait megmenteni: de ő maga önként belérohana őtet kímélő pallosomba. Vér csergedezte az ő sebes veréssel ugrádozó melléből: az én szemeimből pedig könyök záporai hullottak; odanyujtván jobb kezemet a bajnoknak¹⁰⁷ és a békeségnek csendes szavait szólám. Gyengédeden megfogá kezemet s így szóla: Idegen ifjú! én örömet meghalok, mert úgy is a keserűség elnyomta napjaimat. Eviralla megvetette az én szeretemet, megvetette rimámkodásaimat s kesergéseimet. Ezt a leánykát te érdemled csak meg egyedül, mert te mind nagy szívvel születettél, mind pedig vitéz vagy. Mondd meg nékie, hogy megbocsátom az én megvettetésemet; mondd meg nékie, hogy örömet hágoz a koporsóba. De emelj egy követ az én hírem felmaradására; hadd hintsen arra az a leányka olykor-olykor szánakozva virágocskákat. Bár csak valaha egy könyecskéje nedvesítené meg azt az én keskeny síromat! ez az én egyetlen óhajomásom; ezt a keveset talán meg fogja adhatni az én árnyékomnak.¹⁰⁸

Szólni akartam, de a belőlem kiszakadó sohajtások elszorították szavaimat. Elvetem messzire a pallost; karjaim közé fogám az ifjat - de ah! már az ő lelke elrepült az ő őseinek szellős hajlékaiba.¹⁰⁹

¹⁰⁵ Ezek az északi skótusok igen szerettek vadászni, úgy, hogy Ossiannak némely énekei szerint még a lelkek is gyakorlották a felhőkben a vadászatot.

¹⁰⁶ Az olyan földre való esés, melyet még az Echo is hanggal visszaad, nagyobb *kitételt* érdemel, mintsem azt csupa eséssel lehetne előadni.

¹⁰⁷ Ez a szó: «bajnok», most az ő igaz értelmében van ide téve; ugyanis a bajvívók, azaz duellálók hívtak bajnokoknak; «baj»-nak pedig a régiek azt az ügyet nevezték, a miért a viadal, vagyis bajvívás történt. De ámbár ez így legyen, mégsem tagadhatom, hogy csak olyan szónk sincs a magyar nyelvben, mely a «heros»-t kitegye. Athlétánál bizony a bajnok több, mert az csak *maga hánytorgatásáért* küzdött; de ez mindenkor valamely ügyért.

¹⁰⁸ Itten is czélozás vagyon a felhőkben való mulatásra.

¹⁰⁹ Hasonlóképen itt is.

Háromszor emeltem fel szavamat, hogy újabb viadalra hívjam ki a vitézeket; háromszor kerengtettem pallosomat; háromszor ütöttem meg a paizsomat is - de egy bajnok sem mutatá magát. Irtóztak az én karomnak erejétől, s a kék szemű szép leánykát önként nekem engedték.

Harmad napig mulattam Branno hajlékaiban. Negyednapra bevezetett ama szépnek titkos kamarájába. Előmbre jöve az maga is, leánytársainak seregében, díszes és kellemetes pompával, s olyan volt közöttök, mint a hold, mikor annak a több csillagok megesméri uralkodását és magokat, megszégyenülve, alázatosan megvonják. Én a győzedelmeskedő lándzsát lábainál letevém, s szerelemnek beszédi folytak rebegve ajkaimról. Az örömtől felemelődött az én elragadtatott lelkem. A nemes Branno szive is, úgy látszott, tűzbe gerjede. Által fogván azután engem már elvénült karjai közé: Oh bár, oh bár az én jó barátomnak ha volnál, ama hatalmas Fingálnak fia volnál! akkor volna ez az én boldogságom tökéletes. «Igen is, oh igen is, fia vagyok én annak a te jó barátodnak; Fingál, Fingál fia vagyok én, vagyok Ossian!» Ezt kimondám, a mellének estem. A mi könyeink együvé folytanak s összeegyeledtenek. Sokáig tartottuk így magunkat összevesztelve.

*

Ilyen volt az én ifjúságom, Malvina! már most vak és elhagyatott vagyok. Árnyékozatok homályosítják az én lelkemet: az olykor mégis a régi énekeimben való gyönyörködésnek sugári elmémet megvidámítják, s valamicskét enyhítik keservemet.

Énekesek! készítsétek el az én síromat, s az én kedves, szép Evirallám mellé tegyetek; s ha az esztendők forgása visszahozza a tavaszt a mi halmainkra; énekeljete egy emlékeztető éneket a valaha híres Kónai bárdus¹¹⁰ dicséretére. Magasztaljátok Ossiant, a ti szenvedő barátotokat!

¹¹⁰ Magát érti.